

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**«Πανελλαδική Ένωση Γυναικών (ΠΕΓ): Η συγκρότηση και οι διαδρομές μιας
γυναικείας οργάνωσης στη “σύντομη” δεκαετία του 1960»
(1964 – 1967)**

Διπλωματική εργασία

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΑΠΟΛΑ
Α.Μ. 1105Μ026

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ:
ΝΙΚΟΣ ΚΟΤΑΡΙΔΗΣ

Αθήνα 2008

Περιεχόμενα

A. Εισαγωγή	4
B. Η ίδρυση της οργάνωσης	9
Γ. Η διάρθρωση της οργάνωσης	14
Γ.1 Κεντρικά Διοικητικά Όργανα	
1.1 Γενική Συνέλευση	14
1.2 Σύνοδοι του κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου	17
1.3 Γραμματεία της ΠΕΓ	21
Γ. 2 Βοηθητικές Επιτροπές του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου	24
2.1. Επιτροπή Παιδείας	25
Συνέδριο για το παιδί	29
2.2.Μορφωτική Επιτροπή	31
2.3. Επιτροπή Τύπου	32
<i>Δελτίο της ΠΕΓ</i>	34
2.4. Επιτροπή Τοπικής Αυτοδιοίκησης	37
Α' Σύσκεψη Δημοτικών και Κοινοτικών Συμβούλων	38
Β' Σύσκεψη Δημοτικών και Κοινοτικών Συμβούλων	40
2.5. Επιτροπή Εργασίας	42
2.6. Νομική Επιτροπή	47
2.7. Εκπολιτιστική Επιτροπή	49
Τα ημερολόγια της ΠΕΓ	54
2.8. Οικονομική Επιτροπή	56
2.9. Επιτροπή Εξωτερικών Σχέσεων	59
Γ.3 Τοπικές και περιφερειακές οργανώσεις	64
3.1. ΠΕΓ Αθήνας	64
Συνοικιακές οργανώσεις Αθήνας	68
3.2. ΠΕΓ Πειραιά	73
3.3 Επιτροπή Επαρχιών	75
3.4. ΠΕΓ Θεσσαλονίκης	78
Τοπικές οργανώσεις Β. Ελλάδας	83
3.5 Τοπικά τμήματα Ιωαννίνων, Πατρών, Λάρισας, Βόλου.	86
Δ. Η σχέση της οργάνωσης με τον πολιτικό χώρο της Αριστεράς	92
Δ.1 Η πολιτική δράση της οργάνωσης και το ζήτημα των διώξεων	92

Δ.2 Η σχέση της ΠΕΓ με την Γυναικεία Βοηθητική Επιτροπή της ΕΔΑ	96
Δ.3 «Μια μετωπική κομμουνιστική οργάνωσις» : Η εικόνα των αρχών ασφαλείας για την ΠΕΓ	102
Ε. Αντί epilόγου	108
Πηγές – Βιβλιογραφία	112

Α. Εισαγωγή

Το θέμα της παρούσας εργασίας αφορά στην συγκρότηση και την διαδρομή μιας γυναικείας οργάνωσης της δεκαετίας του '60 της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών (ΠΕΓ). Μιας μαζικής οργάνωσης που γεννήθηκε, λειτούργησε και διαλύθηκε βίαια σε μια δεκαετία που χαρακτηρίστηκε από την ανάπτυξη των κοινωνικών κινημάτων και την προβολή των συλλογικών διεκδικήσεων.

Βασική πηγή για την διερεύνηση του θέματος –αλλά και αφορμή ταυτόχρονα για την επιλογή του – αποτέλεσε το διασωθέν αρχείο της ένωσης το οποίο είχε κατασχεθεί με την επιβολή της δικτατορίας των συνταγματαρχών και επιστράφηκε στην περίοδο της μεταπολίτευσης μαζί με το επίσης κατασχεθέν αρχείο της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (στο εξής : ΕΔΑ). Σήμερα φυλάσσεται στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας και αποτελεί οργανικό μέρος –μαζί με τα αρχεία άλλων μαζικών αριστερών οργανώσεων- του αρχείου της ΕΔΑ.¹ Στο αρχείο διασώζονται τα πρακτικά συνεδριάσεων του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου και της γραμματείας της ΠΕΓ, τεκμήρια των επιμέρους επιτροπών που λειτούργησαν στο πλαίσιο της ένωσης καθώς και των τοπικών οργανώσεων που απέκτησε.

Η εργασία επιχειρεί την συγκρότηση ενός αναλυτικού χρονικού της οργάνωσης που εστιάζει στην σύσταση, την εσωτερική δομή και την λειτουργία της. Επιχειρεί να αναδείξει επίσης τους θεματικούς άξονες που διέτρεξαν την πολυεπίπεδη δραστηριότητα που ανέπτυξε στην τρίχρονη διάρκεια λειτουργίας της· η διαδρομή της στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο λειτούργησε καθώς και η ιδιαίτερη σχέση της με τον πολιτικό χώρο της Αριστεράς αποτέλεσαν επίσης κομβικά ζητήματα προς διερεύνηση.

Αν η βασική πηγή στην οποία στηρίχτηκε η εργασία αποτέλεσε και έναυσμα για την εκπόνηση της, η έλλειψη βιβλιογραφίας για το ελληνικό γυναικείο κίνημα των δεκαετιών '50 και '60 αποτέλεσε ένα μεγάλο εμπόδιο. Αν για άλλες περιόδους όπως του μεσοπολέμου ή για την περίοδο της Αντίστασης και του εμφυλίου υπάρχουν τόσο μελέτες και άρθρα² όσο και μαρτυρίες³, η μετεμφυλιοπολεμική

¹ Βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά. Το αρχείο της 1951-1967*, ΕΚΚΕ - Θεμέλιο, Αθήνα 2001.

² Αναφέρουμε απολύτως ενδεικτικά: Έφη Αβδελά – Αγγέλικα Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Μια ανθολογία*, Γνώση, Αθήνα 1985, Έφη Αβδελά, «Οι γυναίκες, κοινωνικό ζήτημα» στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Ο Μεσοπόλεμος 1922 – 1940*, Βιβλίοραμα, Αθήνα 2002, Β' τόμος, σ. 337 – 359, Αγγέλικα Ψαρρά «Φεμινίστριες, σοσιαλίστριες, κομμουνίστριες: γυναίκες και πολιτική στο μεσοπόλεμο» στο Γ. Δ. Μαυρογορδάτος, Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1988, σ. 67 – 82, Σάσα Μόσχου Σακοράφου, *Ιστορία του ελληνικού φεμινιστικού κινήματος*, Αθήνα 1990, Αλέκα Μπουτζουβή – Μπανιά, «Προσέγγιση στο οδοιπορικό μιας γυναίκας: Διαμάντω Τσιάκα – Γκριτζώνα»,

περίοδος είναι σχετικά αδικημένη τόσο από πλευράς ερευνητικών προσεγγίσεων όσο και σχετικών μαρτυριών.⁴

Η χρονική περίοδος στο πλαίσιο της οποίας εντάσσεται το θέμα της εργασίας ήταν ιδιαίτερη από πλευράς πολιτικών όσο και κοινωνικών συνθηκών. Η εκλογική νίκη της Ένωσης Κέντρου και η έλευση της στην εξουσία συνεπαγόταν μία αλλαγή που αφορούσε όλο το δημόσιο βίο. Η προηγούμενη δεκαετία του '50, -περίοδος έντονων διεργασιών αλλά και πολλών αλλαγών σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο – σηματοδοτούνταν σε μεγάλο βαθμό από τον εμφύλιο πόλεμο που είχε προηγηθεί. Η επικράτηση των συντηρητικών δυνάμεων στην ένοπλη αναμέτρηση και η εκλογή δεξιών κυβερνήσεων -μετά το κεντρώο διάλειμμα 1950 – 1952- ως τον Νοέμβριο του 1963, εγκαθίδρυσε ένα κράτος που δομήθηκε στον άξονα των πολιτικών αντιπαραθέσεων που είχαν την αφετηρία τους στην εμφύλια διαμάχη.

Δίνη, τ. 6 (5/1993), σ. 196 - 229, Τασούλα Βερβενιώτη, *Η γυναίκα της Αντίστασης. Η είσοδος των γυναικών στην πολιτική*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994, Τασούλα Βερβενιώτη, «Το δίλημμα και το τίμημα των γυναικών της Αντίστασης», *Τα Ιστορικά*, 16/31 (1999), σ. 381 – 418, Αγγέλικα Ψαρρά, «Χρονικό μιας μετάβασης (1934 – 1948)», π. *Διαβάζω*, τ. 198, 14/9/1988, σ. 29 – 36, Τασούλα Βερβενιώτη, «Οι μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας» στο Ηλ. Νικολακόπουλος, Αλ. Ρήγος, Γρ. Ψαλλίδας (επιμ.), *Από την Βάρκιζα στον Γράμμο*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002, σ. 125 - 142.

³ Ενδεικτικά αναφέρουμε για την περίοδο του μεσοπολέμου Καίτη Ζεύγου, *Με τον Γιάννη Ζέβγο στο επαναστατικό κίνημα*, Ωκεανίδα, Αθήνα 1980, Αύρα Παρτσαλίδου, *Αναμνήσεις από την ζωή στην ΟΚΝΕ*, Αθήνα 1976, Μαρία Καραγιώργη, *Μέχρι την απόδραση*, Φυτράκης /Ο Τύπος Α.Ε., Αθήνα 1989. Για την δεκαετία '40 βλ. ενδεικτικά: *Γυναίκες στην Αντίσταση*, Κίνηση "Η Γυναίκα στην Αντίσταση", Αθήνα 1982, Βιργινία Ζάννα, *Ημερολόγιο πολέμου 1940 - 1941*, Ερμής, Αθήνα 1979, Ειρήνη Παπαδημητρίου – Μαυρουδή, *Γυναίκες στην εξορία*, Κέδρος, Αθήνα 1979, Ολυμπία Παπαδούκα, *Γυναικείες Φυλακές Αβέρωφ*, Αθήνα 1981, Στεφάνου Παγώνα, *Των Αφανών. Δύο τετράδια. Δύο δεκαετίες*, Τυπογραφείο Σπύρου Λένη, Αθήνα 1997, Γιαννοπούλου – Τριάντη Αλεξάνδρα, *Ορθίες στη θύελλα, Γυναικείες Φυλακές Πάτρας 1948 – 1952*, Βιβλιοπωλείο Χρυσάφη Πανέζης, Αθήνα [1990], *Γυναίκες εξόριστες στα στρατόπεδα του Εμφυλίου. Χίος - Τρίκερι - Μακρόνησος – Αι Στράτης 1948 – 1954*, Καστανιώτης, Αθήνα 1996, Λαζαρίδου Μαργαρίτα, *Πόλεμος και αίμα. Ταξείδι στο παρελθόν – Ταξείδι στον πόνο*, εκδ. Διογένης, Αθήνα, χ.χ., Θεοδώρου Βικτωρία (επιμ.), *Στρατόπεδα Γυναικών. Εννέα θαμένα τετράδια με αφηγήσεις κρατουμένων γυναικών στα στρατόπεδα Χίου, Τρίκερι, Μακρονήσου στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου 1947 – 1951*, Αθήνα 1976, Βίργω Βασιλείου, *Ένα κλωνάρι ανθισμένο ρείκι*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, Μανωλκίδου – Βέττα Φανή, *Θα σε λέμε Ισμήνη*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1997, Μαρία Καραγιώργη, *Περιμένοντας την ειρήνη*, Προσκήνιο, Αθήνα 2005.

⁴ Αναφέρομαι στην έλλειψη ενός χρονικού που να χαρτογραφεί τις γυναικείες οργανώσεις που έδρασαν στις δεκαετίες '50 και '60. Το μόνο σχετικό κείμενο που επιχειρεί μια καταγραφή των γυναικείων οργανώσεων αυτή την περίοδο είναι της Μαρίας Μωραϊτή, «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα 1940 - 1967» στο *Σύγχρονοι Προβληματισμοί του γυναικείου κινήματος*, Σεμινάριο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών 12-16 Φεβρουαρίου 1979, Εκδόσεις της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, Αθήνα χ.χ., σ. 47 – 80. Παράλληλα έχουν μελετηθεί επιμέρους ζητήματα που αφορούν τα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών και ιδιαίτερα το ζήτημα της γυναικείας ψήφου. Βλ. απολύτως ενδεικτικά: Δήμητρα Σαμίου, «Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων (1864 – 1952)», *Μνήμων*, 12 (1989), σ. 161- 172, Τασούλα Βερβενιώτη, «Η θεσμοθέτηση του δικαιώματος της ψήφου των γυναικών από το ελληνικό αντιστασιακό κίνημα», *Δίνη*, τ.6 (1993), σ.180 – 195, Μάρω Παντελίδου Μαλούτα, *Μισός αιώνας γυναικείας ψήφου. Μισός αιώνας γυναίκες στη Βουλή*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2006 κ.ά.

Ο κατασταλτικός νομικός μηχανισμός που επιστρατεύτηκε ή θεσπίστηκε στην διάρκεια του εμφυλίου με στόχο τον πολιτικό παροπλισμό των αντίπαλων πολιτικών δυνάμεων, διατηρήθηκε από το μετεμφυλιοπολεμικό κράτος, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την δίωξη χιλιάδων αριστερών πολιτών.⁵ Οι πολιτικοί κρατούμενοι και οι εξόριστοι αλλά και οι πολιτικοί πρόσφυγες που κατέφυγαν στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης ήταν η νέα πραγματικότητα με την οποία ήρθαν αντιμέτωποι οι ηττημένοι του εμφυλίου.

Την ίδια στιγμή η ένταξη της χώρας στο ΝΑΤΟ, η αύξηση του αστικού πληθυσμού, το υψηλό ποσοστό εξωτερικής μετανάστευσης, η αύξηση της αγροτικής παραγωγής και η εισαγωγή του ξένου κεφαλαίου στην οικονομία της χώρας, άλλαξαν άρδην τα οικονομικά και τα κοινωνικά δεδομένα της προηγούμενης περιόδου.⁶ Παράλληλα, ένα από τα βασικότερα θέματα που κυριάρχησαν στην επικαιρότητα και απασχόλησαν ιδιαίτερα τόσο τις εκάστοτε κυβερνήσεις όσο και τις κινητοποιήσεις των πολιτών ήταν το Κυπριακό ζήτημα που βρισκόταν σε πολύ κρίσιμη φάση.

Στο πολιτικό πεδίο, οι βουλευτικές εκλογές του 1958 αποτέλεσαν ορόσημο καθώς τα αποτελέσματα τους ανέδειξαν το κόμμα της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση⁷, γεγονός που θορύβησε τον συντηρητικό πολιτικό κόσμο. Συνέπεια αυτού του εκλογικού αποτελέσματος ήταν η δημιουργία πολιτικής πόλωσης μεταξύ ΕΔΑ και ΕΡΕ και η ενεργοποίηση συστηματικότερων μηχανισμών για την καταστολή της αριστεράς. Αμέσως μετά τις εκλογές εντάθηκαν τα αστυνομικά μέτρα εναντίον της ΕΔΑ, σημειώθηκαν συλλήψεις και εκτοπίσεις μελών και στελεχών της με αποκορύφωμα την σύλληψη και την καταδίκη του διευθυντή της *Αυγής* Μανόλη Γλέζου με την κατηγορία της κατασκοπείας.⁸

Την ίδια περίοδο, κομβικό σημείο -και για την μετέπειτα εξέλιξη της χώρας- αποτελούσε και η σύνδεση της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), με την οποία άρχισαν οι διαπραγματεύσεις τον Ιούλιο του 1959 για να καταλήξουν στην υπογραφή της συμφωνίας τον Ιούλιο του 1961.⁹ Η οικονομική

⁵ Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922 – 1974)*. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.

⁶ Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η ελληνική τραγωδία. Από την απελευθέρωση στους συνταγματάρχες*, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1981.

⁷ Το ποσοστό της ΕΔΑ στις βουλευτικές εκλογές του 1958 ανήλθε σε 24,42%. Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές 1946- 1967*, Πατάκης, Αθήνα 2001, σ. 231.

⁸ Βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 256.

⁹ Το μόνο από τα κόμματα της αντιπολίτευσης που ήταν αντίθετο με αυτή την επιλογή της σύνδεσης με την ΕΟΚ ήταν η ΕΔΑ. Βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, *ό.π.*, σ. 254.

ανάπτυξη της χώρας που χαρακτηρίστηκε από την δεξιά κυβέρνηση «οικονομικό θαύμα» ήταν αποτέλεσμα πολλών παραγόντων –η εισροή ξένου κεφαλαίου, η νομισματική σταθερότητα, ο εκσυγχρονισμός της γεωργίας, η ενίσχυση της βιομηχανικής παραγωγής ήταν μερικοί από αυτούς - ταυτόχρονα όμως δημιούργησε και μεγάλες κοινωνικές ανισότητες κυρίως μεταξύ του αστικού και του αγροτικού πληθυσμού.¹⁰

Ο κατασταλτικός μηχανισμός εναντίον των αριστερών που ενεργοποιείται μετά το επιτυχημένο εκλογικό αποτέλεσμα της ΕΔΑ το 1958, συστηματοποιείται στις βουλευτικές εκλογές του 1961 - που χαρακτηρίστηκαν ως εκλογές βίας και νοθείας- με την εφαρμογή του σχεδίου «Περικλής» που βασικό στόχο είχε την άσκηση συστηματικής βίας στους ψηφοφόρους της αριστεράς προκειμένου να μειωθεί το εκλογικό της ποσοστό. Τα περιστατικά βίας εναντίον των αριστερών κορυφώθηκαν με τις δολοφονίες δύο μελών της νεολαίας της ΕΔΑ του Στ. Βελδελμίρη και του Δ. Κερπινιώτη, ενώ το μεγάλο ποσοστό που συγκέντρωσε η ΕΡΕ και η εγκυρότητα των εκλογικών αποτελεσμάτων αμφισβητήθηκε από τις αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις.¹¹

Τόσο η Ένωση Κέντρου που κήρυξε τον λεγόμενο «ανένδοτο αγώνα» όσο και η ΕΔΑ για αρκετούς μήνες έθεταν τόσο στο πλαίσιο των συνεδριάσεων της Βουλής όσο και σε κινητοποιήσεις στις οποίες προχώρησαν, ζήτημα νομιμότητας της νέας Κυβέρνησης. Ο άξονας στον οποίο κινούνταν η νέα αυτή πόλωση δεν αναφέρονταν πλέον στο δίπολο «εθνικόφρονες» και «μη εθνικόφρονες» που κυριάρχησε στην προηγούμενη δεκαετία, αλλά στον διαχωρισμό δεξιών και αντιδεξιών δυνάμεων.¹² Οι μεγάλες φοιτητικές κινητοποιήσεις που ακολούθησαν με κυρίαρχο αίτημα το 15% του κρατικού προϋπολογισμού για την ενίσχυση της παιδείας, ήρθαν να προστεθούν μαζί με τις εργατικές και τις αγροτικές κινητοποιήσεις στο ήδη ταραγμένο πολιτικό και κοινωνικό πεδίο. Αποκορύφωμα αυτής πολιτικής κρίσης αποτέλεσε η δολοφονία του συνεργαζόμενου με την ΕΔΑ βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη στην Θεσσαλονίκη τον Μάιο του 1963, από μέλη ακροδεξιών οργανώσεων και με την συνεργασία τουλάχιστον της Χωροφυλακής.

Η νίκη της Ένωσης Κέντρου στις εκλογές του 1963 και η εξασφάλιση της απόλυτης πλειοψηφίας της στις εκλογές του 1964, ανέτρεψε την εντεκάχρονη επικράτηση των δεξιών κυβερνήσεων που είχαν παγιώσει μια πραγματικότητα

¹⁰ Βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, ό.π., σ.255.

¹¹ Βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, ό.π. , σ.264 – 292.

¹² Βλ. Ηλ. Νικολακόπουλος, ό.π., σ. 272.

δομημένη στην λογική του εμφυλιοπολεμικού πνεύματος. Η άνοδος της Ένωσης Κέντρου στην εξουσία σηματοδοτεί μια νέα πολιτική και κοινωνική κατάσταση. Τα μέτρα για τον εκδημοκρατισμό της δημόσιας ζωής, η απελευθέρωση των περισσότερων πολιτικών κρατουμένων, η προσπάθεια για την διάλυση των παρακρατικών οργανώσεων, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση συνιστούν μια βασική δέσμη μέτρων που επιδρά καταλυτικά στον συσχετισμό δυνάμεων που είχε παγιωθεί την προηγούμενη δεκαετία. Αυτήν την περίοδο παρατηρείται μια άνθηση των κοινωνικών κινημάτων γεγονός που είναι σε άμεση συνάρτηση με τις υπάρχουσες πολιτικές συνθήκες. Η μεγάλη ανάπτυξη των κινημάτων νεολαίας, του κινήματος ειρήνης και γενικά των οργανώσεων του μαζικού χώρου -που οι προϋποθέσεις για την ενδυνάμωση και την συγκρότησή τους είχαν διαμορφωθεί νωρίτερα στο πλαίσιο των μεγάλων κινητοποιήσεων- οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην αλλαγή τη πολιτικής κατάστασης.

Στο πλαίσιο αυτό, συγκροτείται και αναπτύσσεται και η Πανελλαδική Ένωση Γυναικών (ΠΕΓ), της οποίας την διαδρομή θα παρακολουθήσουμε στην διάρκεια της τριετούς λειτουργίας της που ανακόπηκε από την επιβολή της δικτατορίας. Καθοριστικής σημασίας γεγονός για τις μετέπειτα πολιτικές εξελίξεις αποτέλεσε το Ιουλιανό πραξικόπημα, που προκάλεσε βαθύ ρήγμα στην πολιτική κατάσταση της χώρας. Οι πολυήμερες μαζικές κινητοποιήσεις που εκδηλώθηκαν αμέσως μετά είχαν σαφή πολιτικό χαρακτήρα και το βασικό αίτημα τους αφορούσε τον εκδημοκρατισμό και την αποκατάσταση της συνταγματικής νομιμότητας. Η πολιτική αστάθεια που ακολούθησε, η εναλλαγή κυβερνήσεων και η αδυναμία να συγκροτηθεί μία ισορροπημένη μεταβατική κατάσταση που θα οδηγούσε στην προκήρυξη νέων εκλογών οδήγησαν στην –κατά πολλούς αναμενόμενη- επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας της 21^{ης} Απριλίου 1967.

B. Η ίδρυση της οργάνωσης

Η δημιουργία μιας μαζικής γυναικείας οργάνωσης ευνοείται από τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες στα μέσα της δεκαετίας του '60. Την ιδρυτική συγκέντρωση για την δημιουργία της νέας οργάνωσης που πραγματοποιήθηκε στο θέατρο «Κεντρικόν» στις 24 Μαΐου 1964, οργανώνει η «Επιτροπή πρωτοβουλίας γυναικών της Αθήνας». Ο αρχικός πυρήνας αυτής της πρωτοβουλίας προέκυψε από την 25μελή ελληνική αντιπροσωπεία που συμμετείχε στο «V Παγκόσμιο Συνέδριο Δημοκρατικών Γυναικών» που συνήλθε στη Μόσχα τον Ιούνιο του 1963. Με την επιστροφή τους από την Μόσχα, οι συμμετέχουσες οργανώνουν ανοιχτή συγκέντρωση στην οποία εκτέθηκαν οι εντυπώσεις για το συνέδριο και παράλληλα εκφράστηκε η ανάγκη δημιουργίας μιας προοδευτικής γυναικείας οργάνωσης.¹³

Η προσωρινή επιτροπή πρωτοβουλίας δημοσιοποιεί την ιδρυτική συγκέντρωση με μια διακήρυξη, στην οποία καταγράφει τις βασικές επιδιώξεις και τους στόχους της προς ίδρυση ένωσης. Η επιτροπή πρωτοβουλίας εμφανίζεται στην διακήρυξη με 66 μέλη, προερχόμενα από τους χώρους της επιστήμης, της πολιτικής, της τέχνης, της τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλά και από επαγγελματίες, εργάτριες, υπαλλήλους και νοικοκυρές¹⁴. Ανάμεσα τους, υπογράφουν επιφανείς Ελληνίδες όπως η Αγγελική Χατζημιχάλη, η Έλλη Αλεξίου, η Μαρία Καραγιώργη, η Βάσω Κατράκη, η Αλέκα Κατσέλη, η Ασπασία Παπαθανασίου, η Μαρία Σβώλου, η Διδώ Σωτηρίου, η Θεώνη Δρακοπούλου (Μυρτιώτισσα), η Μικέττα Αβέρωφ, η Λιλίκα Νάκου, η Άννα Συνοδινού, η Τζένη Καρέζη, η Ρίτα Μπούμη – Παπά κ.ά. πολλές από τις οποίες διετέλεσαν και μέλη του Κεντρικού Συμβουλίου της οργάνωσης και είχαν ουσιαστική συμβολή στην μετέπειτα λειτουργία της.

¹³ Βλ. Μαρία Μωραΐτη, «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα στην περίοδο 1940 – 1967» στο *Σεμινάριο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών. Σύγχρονοι προβληματισμοί του γυναικείου κινήματος 12-16 Φεβρουαρίου 1979*, εκδόσεις της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, Αθήνα χ.χ., σ. 46 – 80.

¹⁴ Την ιδρυτική διακήρυξη υπογράφουν οι: Αγγελική Χατζημιχάλη, Αθηνά Ταρσούλη, Θεώνη Δρακοπούλου (Μυρτιώτισσα), Μικέττα Αβέρωφ, Δήμητρα Αλεξανδρίδου, Μαρία Αλεξανδροπούλου, Έλλη Αλεξίου, Μαρία Αναγνωστοπούλου, Λώρα Βαρβιτσιώτη, Καίτη Βερδελή, Στέλλα Βογδάνου, Μαρία Βοσταντζόγλου, Ελένη Γαρίδη, Μαρία Γκιόκα, Αλεξάνδρα Γραικιώτη, Μαρία Γυφτοδήμου (Καραγιώργη), Αγγελική Δαμίγου, Πέπη Δαράκη, Γεωργία Δεληγιάννη – Αναστασιάδη, Εύη Δεσποτίδου, Ελευθερία Δόβα, Μυρτώ Δουλή, Τούλα Δρακοπούλου, Τασία Ζέρβα, Μίνα Ζωγράφου, Μιράντα Θεοχάρη, Λιλί Ιακωβίδη, Ρόζα Ιμβριώτη, Αλεξάνδρα Καινούργιου, Τζένη Καρέζη, Αλέκα Κατσέλη, Βάσω Κατράκη, Ευθυμία Κιάου, Κρέουσα Κονίδη, Σάσα Κουρουνιώτη, Βηθλεέμ Κρέμου, Εύα Κυριακού, Αθηνά Κωνσταντοπούλου, Σ. Κωνσταντοπούλου, Έλλη Λαμπρίδη, Γ. Λεβεντάκου, Μαίρη Μανωλοπούλου, Κ. Μαραγκού, Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη, Πόπη Μενιδιάτη, Τούλα Μπάτσα, Μαρίκα Μπίτσιου, Ρίτα Μπούμη – Παπά, Λιλίκα Νάκου, Χριστίνα Πανουτσακοπούλου, Ασπασία Παπαθανασίου, Ματίνα Πετσοπούλου, Μαρία Πετροπούλου, Μαρία Σβώλου, Νίνα Σκανδάλη, Κατερίνα Στρατή, Άννα Συνοδινού, Διδώ Σωτηρίου, Ρίτα Τζινιάδη, Μ. Τριανταφυλλάκη, Ειρήνη Τσακίρη, Μαρία Φουρναράκη, Λουΐζα Φωσκόλου, Γαβριέλλα Χαμογεωργάκη, Πάτρα Χατζησάββα, Νανά Χόρσα, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ.1.

Η ιδρυτική συγκέντρωση αποφασίζει την «δημιουργία μιας πανελλαδικής οργάνωσης δημοκρατικών γυναικών» και εξουσιοδοτεί την προσωρινή επιτροπή¹⁵ που εκλέγεται στο πλαίσιο της συνδιάσκεψης «να πάρει τα μέτρα για την πραγματοποίηση της απόφασης»¹⁶. Ως βασικός σκοπός της οργάνωσης όπως ορίζεται από την εναρκτήρια ομιλία της συγκέντρωσης, είναι η πλήρης νομική, οικονομική και κοινωνική ισοτιμία των γυναικών. Στην συγκέντρωση λαμβάνουν μέρος «οκτακόσιοι αντιπρόσωποι από τις συνοικίες της Αθήνας και πολλές ακόμη προσκεκλημένες και παρατηρήτριες από τον Πειραιά, τη Θεσσαλονίκη, το Βόλο, την Πάτρα, την Πρέβεζα, την Ελευσίνα, τα Γιάννενα και τη Βέροια» μας πληροφορεί σχετικά η *Αυγή*¹⁷, η οποία επίσης χαρακτηρίζει το γεγονός ως ένα από τα «ορόσημα του ελληνικού γυναικείου κινήματος». Οι ομιλήτριες της συνδιάσκεψης Ελευθερία Δόβα, Θάλεια Κολυβά, Μαρία Σβώλου, Ρόζα Ιμβριώτη, Πέπη Δαράκη, Μαίρη Μανωλοπούλου, Ρίτσα Τζινιάδη, Λώρα Βαρβιτσιώτη αποτέλεσαν και τον βασικό πυρήνα του αρχικού προσωρινού διοικητικού συμβουλίου της οργάνωσης.

«Γυναικεία βουλή» χαρακτήρισε την συνδιάσκεψη των γυναικών σε ένα εγκωμιαστικό χρονογράφημά της λίγες μέρες μετά στην *Αυγή*, η Διδώ Σωτηρίου «γιατί αυτά που ειπώθηκαν είναι μεγάλα και σοβαρά, είναι τα πάθη, οι καημοί, και οι προσδοκίες όχι μονάχα του μισού πληθυσμού της χώρας μα ολόκληρου του ταλαιπωρημένου λαού μας που αφυπνίζεται, ώριμος πια και θέλει να δουλέψει με σύστημα και εμπιστοσύνη και να κάνει ανθρωπινότερη τη ζωή του, να απαλείψει το στίγμα του υπανάπτυκτου».¹⁸

Η διακήρυξη και το ψήφισμα της ιδρυτικής συγκέντρωσης αναδεικνύουν κατά κάποιο τρόπο τον χαρακτήρα της υπό σύστασης οργάνωσης· η επιτροπή πρωτοβουλίας απευθύνεται στον μαζικό χώρο και προσκαλεί τις γυναίκες «ανεξάρτητα από πολιτικές πεποιθήσεις και κοινωνικά στρώματα να συσπειρωθούν μέσα στην οργάνωση» και να δώσουν «όλες μαζί την μάχη για την απόκτηση της

¹⁵ Η 27 μελής επιτροπή απαρτίζεται από τις: Θάλεια Κολυβά, Αθηνά Ταρσούλη, Δήμητρα Αλεξανδρίδου, Λώρα Βαρβιτσιώτη, Μαρία Βοσταντζόγλου, Ελένη Γαρίδη, Αγγελική Δαμίγου, Πέπη Δαράκη, Τούλα Δρακοπούλου, Ελευθερία Δόβα, Ρόζα Ιμβριώτη, Ευθυμία Κιάου, Κρέουσα Κονίδη, Ηρώ Λάμπρου, Μαίρη Μανωλοπούλου, Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη, Μαρίκα Μπίτσιου, Ρίτα Μπούμη – Παπά, Ασπασία Παπαθανασίου, Μαρία Σβώλου, Νίνα Σκανδάλη, Λένα Τεγοπούλου, Ρίτσα Τζινιάδη, Ειρήνη Τσακίρη, Μαργαρίτα Φωτοπούλου και Πάτρα Χατζησάββα. Βλ. «Η Παναθηναϊκή Συνδιάσκεψις Γυναικών», *Η Αυγή*, ετ. ΙΑ', αρ. φ. 3498, 26/5/1964, σ.3, 4.

¹⁶ Από το ψήφισμα της ιδρυτικής συγκέντρωσης, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ.1.

¹⁷ *Η Αυγή*, ο.π.

¹⁸ Διδώ Σωτηρίου, «Γυναικεία Βουλή», *Η Αυγή*, 31/5/1964.

ισοτιμίας στην οικογένεια, στο δίκαιο, στην αμοιβή της εργασίας, στα δικαιώματα της ασφάλισης»¹⁹.

Ταυτόχρονα, τα δύο κείμενα εμμέσως πλην σαφώς, τοποθετούν στον «προοδευτικό» πολιτικό χώρο την γυναικεία οργάνωση. Αφ' ενός γίνεται λόγος «για την αλλαγή που έγινε στη χώρα μας που εκφράστηκε με το εκλογικό αποτέλεσμα της 16^{ης} Φεβρουαρίου, καρπός των του λαού μας και των γυναικών» που «ανοίγει ένα νέο δρόμο για τη δημοκρατία»²⁰ αφ' ετέρου γίνεται αναφορά στην κληρονομιά των γυναικών που συμμετείχαν στην Εθνική Αντίσταση²¹. Η αναφορά στην εκλογική νίκη της Ένωσης Κέντρου σηματοδοτεί μια πολιτική επιλογή καθώς αποκλείει τον πολιτικό χώρο της δεξιάς ενώ η επιχειρούμενη οργανική σύνδεση με το κίνημα της Εθνικής Αντίστασης αποτελεί επίσης -για τα δεδομένα της περιόδου- πρόταση πολιτικού περιεχομένου. Στην ίδια κατεύθυνση η παρουσία πολιτικών προσώπων όπως ο Ηλίας Ηλιού και η Μαρία Καραγιώργη στην ιδρυτική συγκέντρωση δίνουν επίσης ένα στίγμα.

Οι σκοποί του νεοσύστατου σωματείου όπως αναφέρονται στο καταστατικό ήταν «η πλήρης οικονομική, πολιτική, νομική και κοινωνική ισοτιμία της γυναίκας», η προβολή των διεκδικήσεων των εργαζομένων γυναικών και η συμμετοχή τους στα συνδικάτα, η προστασία του παιδιού και της μητρότητας σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις, η εξασφάλιση σύγχρονων όρων ζωής και η χορήγηση συντάξεως στις αγρότισσες, η καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού, «η ανάδειξις της Ελληνίδος εις υπεύθυνον πολιτικό και κοινωνικό παράγοντα», η προώθηση των ιδεωδών της ειρήνης και της δημοκρατίας και «η ανάπτυξη σχέσεων και φιλίας με τις γυναίκες όλου του κόσμου»²². Ως μέσα για την πραγματοποίηση των σκοπών προβλέπονται από το καταστατικό η έκδοση εντύπων, περιοδικών εκδόσεων, η οργάνωση διαλέξεων, συζητήσεων και μαθημάτων, η ίδρυση βιβλιοθηκών, η δημιουργία εκπαιδευτικών εστιών στα τοπικά τμήματα, η συμμετοχή στην ίδρυση κέντρων πολιτισμού, η οργάνωση συσκέψεων για την μελέτη και την προώθηση των σκοπών του σωματείου.

¹⁹ Βλ. ό.π. Ψήφισμα.

²⁰ ο.π.

²¹ «Κληρονομήσαμε πλούσιες αγωνιστικές παραδόσεις από την παλιότερη αγωνιστική δράση των γυναικών του τόπου μας. Τις συνεχίσαμε με την πολύπλευρη συμμετοχή μας στην Εθνική Αντίσταση. Τις συνεχίσαμε και πρόσφατα με την συμμετοχή στους δημοκρατικούς αγώνες του λαού μας» Διακήρυξη της Επιτροπής πρωτοβουλίας, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 1.

²² *Καταστατικό της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών*, Αθήνα 1964.

Σε διοικητικό επίπεδο ως ανώτατο όργανο ορίζεται η Γενική Συνέλευση που συνέρχεται ανά διετία και εκλέγει το 35μελές Κεντρικό Διοικητικό Συμβούλιο. Το Συμβούλιο υποχρεούται να συνεδριάζει τουλάχιστον δύο φορές ετησίως και μετά την Γενική Συνέλευση εκλέγει μια 15μελή γραμματεία που έχει στην ουσία την ευθύνη για τον προγραμματισμό και ορίζει τις κατευθυντήριες γραμμές της οργάνωσης. Προβλέπεται επίσης η δημιουργία τοπικών και περιφερειακών τμημάτων καθώς και ο τρόπος διοίκησης αλλά και η εκπροσώπηση τους τόσο στο Κεντρικό Συμβούλιο όσο και στη Γενική Συνέλευση που τροποποιείται ανάλογα με τον αριθμό των μελών τους.

Στο μεσοδιάστημα από την ιδρυτική συγκέντρωση τον Μάιο του 1964 ως την σύγκληση της πρώτης γενικής συνέλευσης ένα χρόνο αργότερα, η οργάνωση συγκροτήθηκε και διοικούνταν από το προσωρινό διοικητικό συμβούλιο. Στην περίοδο αυτή η ένωση αποκτά νομική υπόσταση ως οργανισμός, δημιουργεί τοπικά παραρτήματα, κινητοποιείται σε διάφορους τομείς, στην ουσία συγκροτείται και λειτουργεί.

Η ΠΕΓ ήδη από την πρώτη συνεδρίαση του προσωρινού διοικητικού συμβουλίου που γίνεται μόλις μερικές μέρες μετά την ιδρυτική συγκέντρωση, στις 29 Μαΐου στο σπίτι της Λένας Τεγοπούλου²³, αποφασίζει την συγκρότηση επιμέρους επιτροπών που θα βοηθήσουν στην αποτελεσματικότερη λειτουργία της οργάνωσης. Στην ίδια συνεδρίαση ως βασική προτεραιότητα ορίζεται η σύνταξη του καταστατικού της οργάνωσης. Το Συμβούλιο αποτελείται από 15 μέλη και συνεδριάζει περίπου ανά δεκαπενθήμερο.²⁴ Μέχρι η νεοσύστατη οργάνωση να αποκτήσει τα γραφεία της τον Νοέμβριο του 1964, στον οδό Αριστείδου -χώρος που θα στεγάσει την οργάνωση ως το τέλος του σύντομου βίου της τον Απρίλη του 1967- οι συνεδριάσεις πραγματοποιούνταν εκ περιτροπής στα σπίτια των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου.²⁵

Οι εννιά βοηθητικές επιτροπές που ορίζονται από τον εσωτερικό κανονισμό αφορούν αντίστοιχους τομείς και το Κεντρικό Διοικητικό Συμβούλιο ορίζει ένα μέλος

²³ Λένα Τεγοπούλου, Νομικός και ιδρυτικό μέλος της ΠΕΓ, τακτικό μέλος του Δ.Σ. και υπεύθυνη της Νομικής Επιτροπής της οργάνωσης.

²⁴ Βλ. Τα πρακτικά της συνεδρίασης του Προσωρινού Συμβουλίου, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319. Η σύνθεση των μελών της πρώτης γραμματείας της ΠΕΓ όπως προκύπτει από τα πρακτικά είναι η εξής: Πρόεδρος η Θάλεια Κολυβά, Γενική Γραμματέας η Νίνα Σκανδάλη, Ειδική γραμματέας η Ειρήνη Τσακίρη, Ταμίας η Μαρίκα Μπίτσιου και μέλη οι Μαρία Σβώλου, Λένα Τεγοπούλου, Ηρώ Λάμπρου, Ασπασία Παπαθανασίου, Βάσω Κατράκη, Ελευθερία Δόβα, Κρέουσα Κονίδη, Πάτρα Χατζησάββα, Πέπη Δαράκη, Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη, Στέλλα Βογδάνου.

²⁵ Βλ. ό. π. τα πρακτικά του Δ.Σ..

του υπεύθυνου για την λειτουργία κάθε μίας από αυτές. Έτσι συγκροτούνται η επιτροπή εκπαίδευσης, η επιτροπή πρόνοιας –αυτοδιοίκησης, η επιτροπή τύπου, η μορφωτική επιτροπή, η νομική επιτροπή, η επιτροπή εργαζομένων, η εκπολιτιστική επιτροπή, η επιτροπή επαρχιών και η οικονομική επιτροπή. Η λειτουργία των επιμέρους αυτών τμημάτων αντικατοπτρίζει αφ' ενός τους βασικούς τομείς στους οποίους θέλει να παρέμβει η νεοσύστατη ένωση αφ' ετέρου βοηθά στην καλύτερη εσωτερική οργάνωση της ίδιας. Στις προηγούμενες πρέπει να προστεθεί παρόλο που δεν αναφέρεται στον κανονισμό ο τομέας των εξωτερικών σχέσεων και η επιτροπή καταστατικού που εκ των πραγμάτων λόγω του αντικειμένου της, η λειτουργία της ήταν βραχύβια.

Στο επίκεντρο λοιπόν των προτεραιοτήτων και των βασικών σκοπών της οργάνωσης της νεοσύστατης οργάνωσης τέθηκαν η γυναίκα και το παιδί. Η θέση της γυναίκας στην ιδιωτική και την δημόσια σφαίρα, η εκπαίδευση των παιδιών, οι δυνατότητες για την επιμόρφωση των γυναικών, οι συνθήκες διαβίωσης, οι όροι εργασίας και συνταξιοδότησης, η ψυχαγωγία και η μόρφωση αποτέλεσαν τους βασικούς άξονες βάση των οποίων κινήθηκε η ΠΕΓ. Στο πλαίσιο της πολυεπίπεδης δραστηριότητας της την απασχολούσε και η τρέχουσα πολιτική και κοινωνική επικαιρότητα και οι παρεμβάσεις της ήταν συχνές.

Γ. Η διάρθρωση της οργάνωσης

Γ.1. Κεντρικά Διοικητικά Όργανα

Γ.1.1. Γενική Συνέλευση (29-30/5/1965)

Κομβικό σημείο για την εξέλιξη και την λειτουργία της οργάνωσης υπήρξε η πραγματοποίηση της πρώτης γενικής της συνέλευσης που έλαβε χώρα ένα χρόνο μετά την ιδρυτική σύσκεψή της. Η συνέλευση πραγματοποιήθηκε στο θέατρο «Διονύσια» και σ' αυτήν συμμετείχαν αντιπρόσωποι από όλα τα τοπικά και περιφερειακά τμήματα της ΠΕΓ. Η προετοιμασία της απασχόλησε πολλούς μήνες πριν την οργάνωση, καθώς όλα τα τοπικά τμήματα σύμφωνα με το καταστατικό έπρεπε να κάνουν γενική συνέλευση και να εκλέξουν το Διοικητικό Συμβούλιο που θα τις αντιπροσώπευε στην πανελλαδική γενική συνέλευση. Στις εγκυκλίους που αποστέλλουν στα τοπικά τμήματα τονίζεται ότι μόνο τα εγγεγραμμένα μέλη που είναι ταμειακώς εντάξει μπορούν μόνο να συμμετάσχουν στις τοπικές συνελεύσεις αφού οι οικονομικές ανάγκες της οργάνωσης είναι μεγάλες.

Η οργανωτική επιτροπή της γενικής συνέλευσης είναι υπεύθυνη για την αποστολή βοηθητικού υλικού στα τοπικά τμήματα.²⁶ Έτσι αποστέλλονται οι θέσεις της οργάνωσης για διάφορα θέματα (εκπαίδευση, εργαζόμενες γυναίκες, αγρότισσες, εκπολιτιστική δουλειά, ζητήματα αυτοδιοίκησης), τα σχέδια των κεντρικών εισηγήσεων και απολογισμού της οργάνωσης, το πρόγραμμα της συνέλευσης και ότι άλλο θεωρείται χρήσιμο για την προετοιμασία των τοπικών συνελεύσεων. Η κινητοποίηση για την συμμετοχή όλων των τμημάτων στην Γενική Συνέλευση είναι μεγάλη καθώς αποτελεί και μια ευκαιρία για την οργανωτική συσπείρωση της ΠΕΓ. «Η αναγγελία της σύγκλησης του συνεδρίου δίνει το σύνθημα για ολόπλευρη κινητοποίηση της Ένωσης μας με σκοπό την εγγραφή νέων μελών, την δημιουργία νέων τμημάτων, την καλύτερη μελέτη των προβλημάτων που απασχολούν την Ελληνίδα» αναφέρει σχετικό με την γενική συνέλευση σημείωμα που δημοσιεύεται στο Δελτίο της οργάνωσης.²⁷ Η έως τότε ύπαρξη των τοπικών τμημάτων μπορεί να κινούνταν σε πιο χαλαρή οργανωτική κατάσταση ενώ με αφορμή την Γενική Συνέλευση συσφίγγονται οι οργανωτικοί δεσμοί των παραρτημάτων με την κεντρική

²⁶ Στην οργανωτική επιτροπή της γενικής συνέλευσης συμμετείχαν η Ελευθερία Δόβα, η Ειρήνη Τσακίρη, η Φανή Σημίτη, η Ελένη Ξένου, η Νίνα Σκανδάλη, η Π. Φλούντζη, η Ελένη Γεωργιάδου, η Μαρία Βοσταντζόγλου και η Κ. Σαπουνάκη. Βλ. «9^η Συνεδρίαση της Γραμματείας, 29/1/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

²⁷ «Προετοιμασία της Γενικής Συνέλευσης», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 4, 1/1965, 3 σ.

οργάνωση. Στο πλαίσιο της προετοιμασίας της γενικής συνέλευσης, σε μια συγχαρητήρια επιστολή που απευθύνει το Κεντρικό Συμβούλιο προς τα τοπικά τμήματα, βρίσκουμε και την μοναδική αναφορά σχετικά με τον αριθμό των μελών της οργάνωσης που υπολογίζονται περίπου σε 3000.²⁸

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η συζήτηση που διεξάγεται σε συνεδρίαση της Γραμματείας και αφορά τις προετοιμασίες και το διάστημα στο οποίο θα διεξαχθούν οι εργασίες της συνέλευσης. Η πρόταση της Ρόζας Ιμβριώτη σχετικά με τον χρόνο διεξαγωγής της συνέλευσης ήταν στον τέλος Μαΐου «εις ανάμνησιν του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου της Πανελλαδικής Ομοσπονδίας Γυναικών που έγινε τις ημερομηνίες αυτές υπό την Αύρα Θεοδοροπούλου».²⁹ Στην ίδια εισήγηση υποστηρίζει πως πρέπει να υπάρχει σύνδεση και μια αναδρομή στις πρωτεργάτριες του ελληνικού γυναικείου κινήματος. Είναι ίσως η μοναδική αναφορά που εντοπίζεται, σε στοιχεία που αφορούν στην σύνδεση της οργάνωσης με προγενέστερα γυναικεία σχήματα και η αναφορά της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Γυναικών δεν είναι τυχαία καθώς υπήρξε μια σημαντική προσπάθεια που λειτούργησε στα μέσα της δεκαετίας του '40 και στο πλαίσιο της οποίας συσπειρώθηκαν αρκετά γυναικεία σωματεία.³⁰

Σε συνεδρίαση της γραμματείας του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΓ, στις παραμονές της συνέλευσης, αποφασίστηκε η κατανομή των τακτικών και αναπληρωματικών μελών ανά περιοχή, στην σύνθεση του νέου συμβουλίου που θα προέκυπτε από την Γενική συνέλευση. Σχετικά με την κάλυψη των τακτικών μελών αποφασίστηκε να δοθούν είκοσι δύο θέσεις σε αντιπροσώπους της Αθήνας, τρεις θέσεις σε αντιπροσώπους του Πειραιά, τέσσερις θέσεις στην Θεσσαλονίκη, δύο θέσεις στο Βόλο, δύο θέσεις στην Πάτρα και μία στα Ιωάννινα.³¹

Οι εργασίες της συνέλευσης διήρκεσαν δύο μέρες και στην διάρκεια τους προβλέπονταν «να γίνει ο απολογισμός του δράσης του προσωρινού Κεντρικού Συμβουλίου και ο οικονομικός απολογισμός, να χαραχθούν οι κατευθυντήριες

²⁸ Βλ. Επιστολή του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου προς τα τοπικά τμήματα [χωρίς τίτλο και ημερομηνία], [4/1965], ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

²⁹ Βλ. «9^η Συνεδρίαση του Προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου, 15/1/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

³⁰ Βλ. «Α' Πανελλαδικό Συνέδριο Γυναικών Αθήνα, Μάης 1946», Έκδοση Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας, Αθήνα 1985. Η Ρόζα Ιμβριώτη πρωτοστάτησε στην πρωτοβουλία για την ίδρυση της Ομοσπονδίας και υπήρξε ιδρυτικό μέλος μαζί με την Αύρα Θεοδοροπούλου, την Μαρία Πολυμενάκου, την Μαρία Αναγνωστοπούλου Βρανίκα, την Αγνή Ρουσσοπούλου, την Αγγελική Σκανδάλη, την Αικατερίνη Ναυπλιώτου, την Δήμητρα Αλεξανδρίδου και την Ρεγγίνα Καββαδία.

³¹ Βλ. «Συνεδρίαση της Γραμματείας του προσωρινού Δ. Συμβουλίου, 25/5/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ.319, φ. 2.

γραμμές του νέου προγράμματος δραστηριότητας, να ψηφιστεί ο οικονομικός προϋπολογισμός, να εκλεγεί το Κεντρικό Διοικητικό Συμβούλιο και η Εξελεγκτική Επιτροπή και να εγκριθεί ο εσωτερικός κανονισμός του σωματείου».³² Οι κεντρικές εισηγήσεις ήταν της Προέδρου Θάλεια Κολυβά που μίλησε για τους σκοπούς και τις προγραμματικές αρχές της ΠΕΓ, της Γενικής γραμματέως της ΠΕΓ Νίνας Σκανδάλη η οποία μίλησε για την έκθεση δράσης του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου καθώς και για το μελλοντικό πρόγραμμα δραστηριοτήτων της οργάνωσης. Η χρονιά διεθνούς συνεργασίας του ΟΗΕ αποτέλεσε το θέμα της εισήγησης της Ηρώς Λάμπρου, τα προβλήματα των εργαζομένων γυναικών ανέπτυξε η Στέλλα Βογδάνου μέλος της Επιτροπής εργαζομένων γυναικών και για τα προβλήματα της αγρότισσας μίλησε η Ελένη Βασιλείου μέλος της ΠΕΓ Θεσσαλονίκης. Η Ρόζα Ιμβριώτη μίλησε για τα εκπαιδευτικά προβλήματα ενώ για τον ρόλο των γυναικών στην αυτοδιοίκηση μίλησε η Μαρία Σκυλλάκου μέλος της ΠΕΓ Λάρισας. Κλείνοντας τις κεντρικές εισηγήσεις η απερχόμενη ταμίας του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου Μαρίκα Μπίτσιου, έκανε τον οικονομικό απολογισμό. Στη συνέχεια πήραν τον λόγο οι αντιπρόσωποι της επαρχίας και των συνοικιακών οργανώσεων της Αθήνας. Η εκπροσώπηση των μελών της επαρχίας στην πανελλαδική συνέλευση, έδινε την δυνατότητα για ουσιαστικότερη επαφή και συνεργασία με την κεντρική οργάνωση, ενώ από τις ομιλίες των επαρχιακών αντιπροσώπων αναδεικνύονται τα τοπικά ζητήματα, χαρτογραφούνται οι ανάγκες και τα προβλήματα και προωθούνται ή αναζητούνται λύσεις καθώς πολλά από αυτά κατατίθενται ως θέματα προς επεξεργασία στις αντίστοιχες επιτροπές της ΠΕΓ.

Οι διαδικασίες της Γενικής Συνέλευσης έληξαν με τις αρχαιρεσίες που πραγματοποιήθηκαν στο τέλος της δεύτερης μέρας των εργασιών. Η συνέλευση εξέλεξε το 35μελές διοικητικό συμβούλιο της Ένωσης το οποίο διατηρήθηκε με την ίδια σύνθεση ως τον τέλος της λειτουργίας της οργάνωσης, αφού η δικτατορία των συνταγματαρχών ανέκοψε την πορεία της και δεν της επέτρεψε να πραγματοποιήσει τη Β' τακτική γενική συνέλευση που ήταν προγραμματισμένη να γίνει τον Μάιο του 1967.³³

³² «Προετοιμασία της Γενικής Συνέλευσης», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 4, 1/1965, 3 σ.

³³ Το νέο Διοικητικό Συμβούλιο αποτέλεσαν: Από τον συνδυασμό Αθήνας οι Θάλεια Κολυβά, Νίνα Σκανδάλη, Ελευθερία Δόβα, Μαρία Σβώλου, Ρόζα Ιμβριώτη, Ασπασία Παπαθανασίου, Μαρία Μπίτσιου, Τούλα Κοθρή, Λένα Τεγοπούλου, Ηρώ Λάμπρου, Ελένη Γαρίδη, Στέλλα Βογδάνου, Μαρία Μπακλατζή, Φανή Σημίτη, Έλλη Λαμπρίδη, Πάτρα Χατζησάββα, Ειρήνη Τσακίρη, Κρέουσα Κονίδη, Ρίτσα Τζινιάδη, Ελένη Γεωργιάδου, Κάιτη Βερδελή, Τούλα Δρακοπούλου. Από τον συνδυασμό Πειραιώς οι Κατίνα Αθανασιάδου, Λίτσα Παπαδημητρίου και Μαντώ Στεφάνου. Από την Πάτρα η

Γ.1.2. Σύνοδοι του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου

Οι σύνοδοι του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου προβλεπόταν από το καταστατικό να συνέρχονται τουλάχιστον δύο φορές το χρόνο και εκτάκτως σε περίπτωση ανάγκης.³⁴ Στο πλαίσιο των εργασιών των συνόδων, εκτός του έως τότε απολογισμού της οργάνωσης, δίνονταν οι κατευθυντήριες γραμμές για τον προγραμματισμό της ΠΕΓ. Οι Σύνοδοι πραγματοποιούνταν στην Αθήνα και αποτελούσαν μια ευκαιρία για την άμεση επικοινωνία και την αλληλοενημέρωση των επιμέρους βοηθητικών επιτροπών και των τοπικών τμημάτων. Από την Γενική Συνέλευση της οργάνωσης ως την αναγκαστική διακοπή της λειτουργίας της οργάνωσης με την επιβολή της δικτατορίας, πραγματοποιήθηκαν τέσσερις σύνοδοι.

Η θεματολογία των συνόδων και κυρίως ο προγραμματισμός της οργάνωσης που διαγράφονταν στο πλαίσιο των εργασιών τους, αντανakλούσαν τις προτεραιότητες της Ένωσης κάθε φορά. Έτσι ενώ το 1966 κυρίαρχο θέμα αποτελούσε το ζήτημα της προστασίας του παιδιού με αφορμή αφ' ενός την διεθνή συνδιάσκεψη αλλά και το συνέδριο για το παιδί που προετοίμαζε η οργάνωση, το 1967 κυρίαρχο θέμα αποτελούσαν οι επικείμενες βουλευτικές εκλογές. Στις εργασίες των συνόδων εκτός του γενικού απολογισμού και προγραμματισμού, οι επιμέρους επιτροπές έκαναν τις εκθέσεις των πεπραγμένων τους και αντίστοιχα το ίδιο έπρατταν και οι αντιπρόσωποι της επαρχίας.

Β' Σύνοδος

Η δεύτερη σύνοδος του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΓ πραγματοποιήθηκε μερικούς μήνες μετά την Γενική Συνέλευση στις 29-30/11/1965.³⁵ Η Α' Σύνοδος του Κεντρικού Συμβουλίου συγκλήθηκε αμέσως μετά

Λένα Παπαδοπούλου και η Ζωή Κουρλαμπά και από την οργάνωση της Λάρισας η Αλίκη Κουτσίνια, και η Μαρία Σκυλλάκου. Από την Θεσσαλονίκη η Ελένη Βασιλείου, η Στάσα Κεφαλίδου, η Βασιλική Γάκη και η Καίτη Καλλιδοπούλου, από τα Ιωάννινα η Πόπη Μαρνέλη και από τον Βόλο η Καλλιόπη Πάντου, Πρακτικά του Δ.Σ. της ΠΕΓ, 1/6/1965, στο «Βιβλίο πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών 1965 – 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ.319, φ. 1.

³⁴ Βλ. «Καταστατικό της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», Αθήνα, 1964, σ. 6.

³⁵ Για τα πρακτικά της Συνόδου βλ. «Βιβλίο πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών» ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319. Στη Β' Σύνοδο του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου συμμετείχαν οι : Θ. Κολυβά, Κ. Αθανασιάδου, Κ. Βερδελή, Ελ. Γάκη, Ελ. Γαρίδη, Ελ. Γεωργιάδου, Ελ. Δόβα, Τ. Δρακοπούλου, Στ. Κεφαλίδου, Κρ. Κονίδη, Ε. Λαμπρίδη, Π. Μαρνέλη, Μ. Μπίτσιου, Παντελίδου, Πάντου, Λ. Παπαδημητρίου, Παπαδοπούλου, Παπαθανασίου, Μ. Σβώλου, Φ. Σημίτη, Ν. Σκανδάλη, Μ. Σκυλλάκου, Μ. Στεφάνου, Λ. Τεγοπούλου, Ρ. Τζινιάδη, Ε. Τσακίρη, Π. Χατζησάββα και τα αναπληρωματικά μέλη Ζ. Κουρλαμπά, Σαπουνάκη, Π. Φλούντζη, Δ. Νικήτα, Τ. Μπάτσα, Ν. Σιαφλέκη.

την Γενική Συνέλευση όμως στην ουσία αφορούσε μόνο την εκλογή της Γραμματείας της οργάνωσης.³⁶ Οι βασικοί άξονες που τίθενται ως προτεραιότητα στο πλαίσιο της Β' Συνόδου, αφορούν «τους τρόπους που θα βελτιώσουν τους όρους της ζωής και της εργασίας της γυναίκας, που θα της δώσουν την δυνατότητα να ανταποκριθεί στα τριπλά της καθήκοντα και θα την βοηθήσουν να αναδειχθεί στην επαγγελματική την κοινωνική την πολιτική ζωή».³⁷

Στο επίκεντρο του προγραμματισμού της οργάνωσης τοποθετούνται τα ζητήματα που αφορούν την δημιουργία παιδικών σταθμών, την εξασφάλιση των μέσων που θα απλουστεύσουν τις εργασίες του νοικοκυριού, την οργάνωση μορφωτικών και εκπολιτιστικών εκδηλώσεων, την δημιουργία επιμορφωτικών σχολών γονέων και σχολές αναλφάβητων γυναικών. Στην ίδια κατεύθυνση, ορίζεται επίσης ως βασική συνιστώσα για την πραγματοποίηση των σκοπών, η συνεργασία των μελών της οργάνωσης με τις γυναίκες δημοτικούς και κοινοτικούς συμβούλους προκειμένου «να ανταποκριθούν καλύτερα στα καθήκοντα τους»³⁸. Η θέση της αγρότισσας και τα προβλήματα των γυναικών της επαρχίας απασχολούν ιδιαίτερα την οργάνωση που μελέτα τρόπους για την βελτίωση των συνθηκών ζωής καθώς και για την θεσμοθέτηση της συνταξιοδότησής τους. Βασικά ζητήματα που απασχολούν την συνεδρίαση της συνόδου, αποτελούν επίσης η κινητοποίηση των γυναικών προκειμένου να εξασφαλιστεί η κύρωση των διεθνών συμβάσεων 100 και 103 που αφορούν «την ίση αμοιβή για ίση εργασία» και παράλληλα η ενεργή συμμετοχή των γυναικών στη μελέτη για τις τροποποιήσεις του Αστικού κώδικα καθώς και η προβολή των προτάσεων της οργάνωσης σε επικείμενα νομοσχέδια που κατατίθενται στη Βουλή και αφορούν τις γυναίκες.³⁹

³⁶ Βλ. «Πρακτικά Α' Συνεδριάσεως του Διοικητικού Συμβουλίου, 1/6/1965» στο «Βιβλίο πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών» ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

³⁷ «Η Β' Σύνοδος του Κεντρ. Δ. Συμβουλίου», *Δελτίο της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών*, αρ.φ. 14, 11/1965, σ. 1.

³⁸ ό.π.

³⁹ Στις εργασίες της συνόδου μίλησαν η πρόεδρος Θάλεια Κολυβά η Νίνα Σκανδάλη που έκανε το απολογισμό, η Μαρία Σβώλου που ανέπτυξε το πρόγραμμα της Επιτροπής Πρόνοιας, η Κ. Βερδελή για το πρόγραμμα της Επιτροπής Εργασίας, η Π. Χατζησάββα, η Ελένη Γαρίδη για το ταξίδι της στη Γιουγκοσλαβία και για το δελτίο της ΠΕΓ, η Έλλη Λαμπρίδη για τον μορφωτικό και εκπολιτιστικό τομέα, η Λένα Τεγοπούλου για την Νομική Επιτροπή, η Ελευθερία Δόβα για την Επιτροπή Επαρχιών, η Πάντου για την ΠΕΓ Βόλου, η Κ. Αθανασιάδου για την οργάνωση του Πειραιά, η Μ. Σκυλλάκου για την ΠΕΓ Λάρισας, η Στ. Κεφαλίδου για την ΠΕΓ Θεσσαλονίκης, η Φ. Σημίτη για την ΠΕΓ Αθήνας, η Ν. Σιαφλέκη για την οργάνωση του Βόλου, η Ειρήνη Τσακίρη για την Επιτροπή Παιδείας, η Ελ. Γεωργιάδου για το έργο της Οικονομικής Επιτροπής και η Τ. Δρακοπούλου για την Εκπολιτιστική Επιτροπή. Βλ. ό.π. «Βιβλίων πρακτικών...».

Γ' Σύνοδος

Η Γ' Σύνοδος του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου συνήλθε λίγους μήνες αργότερα από την Β' Σύνοδο στις 2-3/7/1966 και ασχολήθηκε τόσο με τον απολογισμό των πεπραγμένων όσο κυρίως με τον προγραμματισμό που ήταν ευθυγραμμισμένος με το πρόγραμμα για την προστασία του παιδιού.⁴⁰ Τις εργασίες της συνόδου άνοιξε η Πρόεδρος της ΠΕΓ Θάλεια Κολυβά και τον απολογισμό έκανε η Γ. Γραμματέας Νίνα Σκανδάλη. Η Ειρήνη Τσακίρη, μέλος της Επιτροπής Παιδείας της ΠΕΓ εισηγήθηκε τον προγραμματισμό για το ζήτημα της παιδικής προστασίας και ανακοίνωσε την διεύρυνση της Επιτροπής πρωτοβουλίας για την διοργάνωση του συνεδρίου που αφορά το παιδί.⁴¹ Τα μέλη των επαρχιακών οργανώσεων της ΠΕΓ ανέπτυξαν τις δραστηριότητες των τμημάτων τους και η ταμίας Ελ. Γεωργιάδου έκανε τον οικονομικό απολογισμό τονίζοντας ότι κεντρικός στόχος για την ανάπτυξη των οικονομικών η κυκλοφορία του ημερολογίου.

Ως κεντρικοί στόχοι της συνόδου στο πλαίσιο του προγραμματισμού ορίστηκαν η εξόρμηση για την προστασία του παιδιού και η επιτυχία του συνεδρίου για το παιδί, η διεκδίκηση των αιτημάτων των εργαζομένων και η προσπάθεια για την μορφωτική δραστηριότητα.

Δ' Σύνοδος

Η Δ' Σύνοδος του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΓ συνήλθε έξη μήνες μετά την προηγούμενη σύνοδο στις 14- 15/1/1967.⁴² Τρία ήταν τα βασικά ζητήματα που απασχόλησαν μεταξύ άλλων καθιερωμένων θεμάτων, την σύνοδο: οι διώξεις και η παρεμπόδιση λειτουργίας του έργου της οργάνωσης, οι επικείμενες βουλευτικές εκλογές και η προετοιμασία της δεύτερης γενικής συνέλευσης της ΠΕΓ.

⁴⁰ Για τα πρακτικά της Συνόδου βλ. «Βιβλίο πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών» ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2. Στη Γ' Σύνοδο του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου συμμετείχαν οι : Θ. Κολυβά, Κ. Αθανασιάδου, Στ. Βογδάνου, Ελ. Γάκη, Ελ. Γαρίδη, Ελ. Γεωργιάδου, Ελ. Δόβα, Τ. Δρακοπούλου, Στ. Κεφαλίδου, Κρ. Κονίδη, Α. Κούτσιν. Ε. Λαμπρίδη, Μ. Μπίτσιου, Παντελίδου, Πάντου, Παπαδημητρίου, Παπαδοπούλου, Παπαθανασίου, Ν. Σκανδάλη, Στεφάνου, Λ. Τεγοπούλου, Ρ. Τσινιάδη, Ε. Τσακίρη, Π. Χατζησάββα και τα αναπληρωματικά μέλη Β. Κατράκη, Σαπουνάκη, Π. Φλούντζη, Π. Μαρνέλη, Δ. Νικήτα, Παπά, Βλαχοπούλου, Τ. Μπάτσα καθώς και πρόεδροι συνοικιακών οργανώσεων.

⁴¹ Για το ζήτημα του συνεδρίου για το παιδί και για την γενικότερη στροφή της οργάνωσης στο ζήτημα που αφορά την προστασία του παιδιού βλ. παρακάτω στην Επιτροπή Παιδείας.

⁴² Στην Δ' Σύνοδο συμμετείχαν η Θ. Κολυβά, η Κ. Αθανασιάδου, η Στ. Βογδάνου, η Ελ. Γαρίδη, η Ελ. Γεωργιάδου, η Ελ. Δόβα, η Κρ. Κονίδη, η Ζ. Κουρλαμπά, η Ελ. Λαμπρίδη, η Ηρ. Λάμπρου, η Μ. Μπίτσιου, η Λ. Παπαδημητρίου, η Παπαδοπούλου, η Ασπ. Παπαθανασίου, η Φ. Σημίτη, η Ν. Σκανδάλη, η Μ. Σκυλλάκου, η Μ. Στεφάνου, η Ρ. Τζινιάδη, η Ειρ. Τσακίρη και τα αναπληρωματικά μέλη Σαπουνάκη, Π. Φλούντζη, η Ν.Τρυπιά, η Δ. Νικήτα, η Π. Μαρνέλη. Στη σύνοδο συμμετείχαν επίσης πολλοί πρόεδροι των τμημάτων της Αθήνας και η Γ. Γραμματέας του τμήματος Θεσσαλονίκης Όλ. Κανάκη. Βλ. «4^η Σύνοδος του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου ΠΕΓ, 13-14/1/1967» στο «Βιβλίο πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών» ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

Στον εξάμηνο απολογισμό που εκφώνησε η Γενική Γραμματέας Ν. Σκανδάλη, αναφέρεται πως η «προσπάθεια παρεμπόδισης της λειτουργίας μας αυτό το διάστημα κορυφώθηκε» έτσι ώστε αυτή η κατάσταση να «απορροφήσει πολλές δυνάμεις από ουσιαστικά έργα σε ενέργειες για να ξεπεραστούν οι δυσκολίες που μας παρενέβαλαν».⁴³ Οι διώξεις αυτές είχαν ως αποτέλεσμα την «αδρανοποίηση των μελών ή και τμημάτων ολόκληρων ιδίως εκείνων που δέχτηκαν εντονότερες πιέσεις ή δεν είχαν στηθεί γερά». Πράγματι η μετά τα Ιουλιανά περίοδος, υπήρξε περίοδος έντονων πιέσεων για το έργο πολλών συνοικιακών και τοπικών παραρτημάτων της οργάνωσης. Η παρουσία των αστυνομικών οργάνων σε εκδηλώσεις που πραγματοποιούσαν τα παραρτήματα, ο εκφοβισμός των συμμετεχόντων σε εκθέσεις που διοργάνωνε η ΠΕΓ, οι κλήσεις γυναικών στα αστυνομικά τμήματα έπειτα από την παρουσία τους σε εκδηλώσεις της οργάνωσης αποτέλεσαν συχνά φαινόμενα την περίοδο 1966 – 1967. Η ΠΕΓ διαμαρτυρόμενη καταθέτει υπομνήματα προς την κυβέρνηση και τους άλλους πολιτικούς παράγοντες προκειμένου να εκλείψουν αυτά τα περιστατικά και να συνεχίσει απρόσκοπτη την λειτουργία της. Ωστόσο η καταχώρησή της οργάνωσης, από τις αρχές ασφαλείας στους συνοδοιπόρους του κομμουνιστικού κινήματος της πρόσαπτε επιπλέον δυσκολίες στην ομαλή λειτουργία της.

Το ζήτημα των επικείμενων βουλευτικών εκλογών που τίθεται στο πλαίσιο της συνόδου και αποτελεί κυρίαρχο θέμα στις προτεραιότητες της οργάνωσης έχει δύο σκέλη : το ένα αφορά την συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων γυναικών στου εκλογικούς συνδυασμούς των πολιτικών κομμάτων και το άλλο σχετίζεται με το περιεχόμενο των εκλογικών προγραμμάτων σε σχέση με τα ζητήματα που αφορούν τον γυναικείο πληθυσμό της χώρας. «Η ΠΕΓ πρέπει να επεξεργασθεί το εκλογικό της πρόγραμμα με τα πάγια εθνικά και ιδιαίτερα γυναικεία αιτήματα» και «να τα υποβάλει στα κόμματα και να ζητήσει από αυτά να τα περιλάβουν στα εκλογικά τους προγράμματα» αναφέρει στην εισήγησή της η Ν. Σκανδάλη.⁴⁴ Για το ίδιο θέμα κρίνεται πρωτεύον τόσο το ζήτημα της συμμετοχής των γυναικών στην εκλογική διαδικασία όσο και η ανάδειξη περισσότερων γυναικών βουλευτών με απώτερο στόχο την προώθηση των γυναικείων αιτημάτων στη Βουλή.⁴⁵ Στο διάστημα

⁴³ «Εκθεση δράσης εξαμήνου Ιουνίου – Δεκεμβρίου 1966» - Εισήγηση Ν. Σκανδάλη 14-15/1967, σ. 3, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319. φ. 2.

⁴⁴ Ο.π. «Εκθεση δράσης...».

⁴⁵ Βλ. σχετικά το χαρακτηριστικό απόσπασμα από το κεντρικό άρθρο του *Δελτίου* με τίτλο «Η 8 του Μάρτη και ο ρόλος της Ελληνίδας στις εκλογές» : «...Τα τμήματά μας σύμφωνα με τις τοπικές

λειτουργίας της οργάνωσης, μοναδική γυναικεία παρουσία στο ελληνικό κοινοβούλιο ήταν η βουλευτής της ΕΔΑ Μαρία Καραγιώργη⁴⁶ που υπήρξε σταθερή υποστηρίκτρια των γυναικείων αιτημάτων και η συνδρομή της ήταν πολύτιμη στο έργο της ΠΕΓ. Στις αρχές του 1967 ορκίστηκε βουλευτής, έπειτα από τον θάνατο ενός άλλου βουλευτή της Ένωσης Κέντρου, η πρώτη επιλαχούσα Ηρώ Λάμπρου που υπήρξε αντιπρόεδρος της ΠΕΓ.⁴⁷

Το τρίτο ζήτημα που απασχόλησε το Σύνοδο ήταν η προετοιμασία των τοπικών τμημάτων για την επερχόμενη γενική συνέλευση. Η ανάδειξη των διοικητικών συμβουλίων των παραρτημάτων με την πραγματοποίηση των τοπικών συνελεύσεων αποτελούσε μια καλή αφορμή για την οργανωτική ανασυγκρότηση και την αριθμητική ανάπτυξη της ΠΕΓ. Η έλευση της στρατιωτικής δικτατορίας δεν επέτρεψε τελικά την πραγματοποίηση της δεύτερης γενικής συνέλευσης της οργάνωσης που προγραμματιζόνταν -όπως προαναφέρθηκε- για τον Μάιο.

Γ.1.3. Η Γραμματεία της ΠΕΓ

Στο μεσοδιάστημα των συνόδων του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου την ευθύνη για την λειτουργία της οργάνωσης την είχε η 15μελής Γραμματεία του Διοικητικού Συμβουλίου.⁴⁸ Η Γραμματεία «που εκτελεί τας αποφάσεις του Κεντρικού

συνθήκες, σ' όλο το διάστημα από τις 8 Μάρτη μέχρι τις εκλογές, πρέπει να αναπτύξουν μια έντονη δραστηριότητα για να καταλάβει κάθε γυναίκα της περιοχής τη σημασία που έχει η ψήφος της και την επίδραση της στη ζωή του τόπου και τη δική της. Η γυναίκα, και η πιο καθυστερημένη, πρέπει να καταλάβει, πως η ψήφος δεν είναι μόνο δικαίωμα μα και καθήκον απέναντι στο παιδί της, στην οικογένεια της, στη χώρα. Καμιά γυναίκα και σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να παραλείψει το χρέος της να ψηφίσει. Και να σκεφθεί πολύ που θα δώσει την ψήφο της. Να σκεφθεί πως από αυτή την ψήφο που θα ρίξει στην κάλπη θα εξαρτηθεί αν θα λυθούν τα γενικότερα προβλήματα του τόπου και ιδιαίτερα τα δικά της. Η ΠΕΓ καλεί τις γυναίκες να ψηφίσουν εκείνους τους υποψηφίους που πιστεύουν πως θα κυβερνήσουν την χώρα δημοκρατικά, θα λύσουν τα προβλήματα των εργαζομένων και των γυναικών και ακόμη που θα επιδιώξουν την ειρήνη και την φιλία με όλους τους λαούς. Από τις γυναίκες υποψήφιες των κομμάτων ή συνδυασμών να ψηφίσουν εκείνες που η ως τώρα πολιτεία τους αποτελεί εγγύηση, πως στο κοινοβούλιο θα αγωνιστούν για το καλό του τόπου και για να λυθούν τα ειδικά γυναικεία αιτήματα...», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 28, 4/1967, σ. 3.

⁴⁶ Η Μαρία Γυφτοδήμου – Καραγιώργη γεννήθηκε στις Μηλιές Βόλου και σπούδασε στην Φιλοσοφική Σχολή Θεσσαλονίκης. Συμμετείχε ενεργά στο κίνημα της Εθνικής Αντίστασης και ήταν σύζυγος του γνωστού στελέχους του ΚΚΕ Κώστα Γυφτοδήμου – Καραγιώργη. Στην διάρκεια του εμφυλίου συνελήφθη και κρατήθηκε στα στρατόπεδα της Χίου, του Τρίκερι και της Μακρονήσου. Εξελέγη βουλευτής με την ΕΔΑ στο Νομό Μαγνησίας στις βουλευτικές εκλογές του 1963 και του 1964. Βλ. Μάρω Παντελίδου – Μαλούτα, *Μισός αιώνας γυναικείας ψήφου. Μισός αιώνας γυναίκες στη Βουλή*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2006, σ. 128.

⁴⁷ Βλ. «Η Α' αντιπρόεδρος της ΠΕΓ βουλευτής Αθηνών», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 27, 1-2/1967, σ. 5.

⁴⁸ Η σύνθεση της 15μελούς Γραμματείας μετά την Γενική Συνέλευση της οργάνωσης και ως το τέλος της λειτουργίας της ήταν η εξής: η Θάλεια Κολυβά πρόεδρος, η Νίνα Σκανδάλη Γενική Γραμματέας, η Ηρώ Λάμπρου α' Αντιπρόεδρος, η Μαρία Σβώλου β' Αντιπρόεδρος, η Ειρήνη Τσακίρη ειδική γραμματέας, η Ελένη Γεωργιάδου ταμίας και μέλη η Ελευθερία Δόβα, η Φανή Σημίτη, η Κατίνα Αθανασιάδου, η Ασπασία Παπαθανασίου, η Λένα Τεγοπούλου, η Ελένη Γαρίδη, η Καίτη Βερδελέη, η Τούλα Κοθρή και η Ρίτσα Τζινιάδη. Βλ. «Πρακτικά Α' Συνεδρίασεως του Διοικητικού Συμβουλίου

Δ. Συμβουλίου και λογοδοτεί εις αυτό» σύμφωνα με το καταστατικό, συνεδριάζε περίπου ανά δεκαπενθήμερο ορίζοντας τις γενικές κατευθύνσεις και επιτηρώντας το έργο των βοηθητικών επιτροπών και των τοπικών παραρτημάτων. Τα πρακτικά των συνεδριάσεων της που ευτυχώς έχουν διασωθεί στο αρχείο της οργάνωσης, συνιστούν πολύτιμα τεκμήρια που δίνουν μια πληρέστατη εικόνα της διαδρομής της οργάνωσης, των δραστηριοτήτων που ανέπτυξε και των εσωτερικών διαδικασιών που ακολούθησε.

Τα θέματα που συζητούνται στο πλαίσιο των συνεδριάσεων της γραμματείας σχετίζονται με κάθε πτυχή της δραστηριότητας της οργάνωσης. Συνήθως σε κάθε συνεδρίαση υπάρχει ένα κυρίαρχο θέμα όπως η έκθεση του έργου ή ο προγραμματισμός των επιμέρους τμημάτων που θέτονταν στην συνεδρίαση προς έγκριση, η προετοιμασία κεντρικών εκδηλώσεων, η συμμετοχή τους σε διεθνείς συναντήσεις αλλά και η στάση τους απέναντι σε θέματα της τρέχουσας επικαιρότητας όπως στην περίπτωση των Ιουλιανών όπου η οργάνωση ευαισθητοποιήθηκε ιδιαίτερα συμμετέχοντας στις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας. Ο προγραμματισμός και οι αποφάσεις της Γραμματείας διοχετεύονταν στα τοπικά και περιφερειακά τμήματα μέσω των αντίστοιχων επιτροπών.

Η σύνθεση των μελών που αποτέλεσαν την Γραμματεία της οργάνωσης παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η Γραμματεία τόσο στην πρώτη περίοδο πριν από την γενική συνέλευση της ΠΕΓ όσο και μετά από αυτήν, απαρτίζεται από γυναίκες που είχαν αναδειχθεί στον πολιτικό και κοινωνικό χώρο, πολλές είχαν πρωτοστατήσει και σε παλαιότερες γυναικείες οργανώσεις της περιόδου του μεσοπολέμου ή της δεκαετίας του '40, άλλες συμμετείχαν στον συνδικαλιστικό χώρο και οι περισσότερες είχαν πανεπιστημιακή μόρφωση.⁴⁹ Η πρόεδρος Θάλεια Κολυβά ήταν σύζυγος του βουλευτή του μεσοπολέμου και νομικού Νίκου Κολυβά και ήταν δημοσιολόγος. Την ίδια περίοδο που ήταν Πρόεδρος της ΠΕΓ διατελούσε και χρέη προέδρου στην *Ελληνική Ένωση υπέρ των Δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη*. Η φιλόλογος Νίνα Σκανδάλη ήταν εξ' αρχής Γενική Γραμματέας της οργάνωσης ενώ η α' αντιπρόεδρος Ηρώ Λάμπρου αναδείχθηκε βουλευτής της Ένωσης Κέντρου και είχε

1/6/1965» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

⁴⁹ Για την σύνθεση της γραμματείας πριν και μετά την γενική συνέλευση βλ. υποσημειώσεις. 12 και 32

εργαστεί στο γραφείο τύπου της εξόριστης ελληνικής κυβέρνησης στην διάρκεια της Κατοχής και αργότερα ασχολούνταν με τις θεατρικές κριτικές.⁵⁰

Εμβληματικές μορφές του αριστερού γυναικείου κινήματος η Μαρία Σβώλου και η Ρόζα Ιμβριώτη, ενεργά μέλη του γυναικείου κινήματος από την περίοδο του μεσοπολέμου, είχαν ιδιαίτερο ρόλο στην λειτουργία της οργάνωσης. Υπήρξαν και οι δύο ιδρυτικά μέλη και συμμετείχαν στο Διοικητικό Συμβούλιο του *Συνδέσμου για τα δικαιώματα της Γυναίκας* που ιδρύθηκε το 1920.⁵¹ Η Μαρία Σβώλου κοινωνιολόγος και σύζυγος του συνταγματολόγου Αλέξανδρου Σβώλου, διετέλεσε επιθεωρήτρια του Υπουργείου Εργασίας στον μεσοπόλεμο, υπήρξε μία από τις πέντε γυναίκες Εθνοσυμβούλους της ΠΕΕΑ και διετέλεσε πρόεδρος της Εθνικής Αλληλεγγύης. Εξελέγη, ακόμη, δύο φορές βουλευτής με την Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ) στις βουλευτικές εκλογές του 1958 και του 1961.⁵² Η γνωστή παιδαγωγός Ρόζα Ιμβριώτη αν και δεν υπήρξε μέλος της Γραμματείας της ΠΕΓ αλλά μόνο του Κεντρικού της Συμβουλίου, ωστόσο συμμετείχε ενεργά στην Επιτροπή Παιδείας της ΠΕΓ και υπήρξε βασικός εμπνευστής των προγραμμάτων που αυτή συνέταξε.⁵³ Παράλληλα και οι δύο υπήρξαν την περίοδο λειτουργίας της ΠΕΓ, μέλη του Γυναικείου βοηθητικού Γραφείου της ΕΔΑ.

Η Φανή Σημίτη πρόεδρος του περιφερειακού τμήματος Αθήνας και μέλος της γραμματείας της ΠΕΓ, είχε δραστηριοποιηθεί και εκείνη από νωρίς στο γυναικείο κίνημα, συμμετέχοντας στην *Πανελλαδική Ένωση Γυναικών* την περίοδο της Κατοχής και αντιπροσωπεύοντας την στο ιδρυτικό συνέδριο της Παγκόσμιας Δημοκρατικής Ομοσπονδίας Γυναικών που συνήλθε στο Παρίσι τον Νοέμβριο του 1945.⁵⁴ Η τραγωδός Ασπασία Παπαθανασίου, ενταγμένη ήδη στο αριστερό κίνημα συντέλεσε ιδιαίτερα στις εργασίες της Εκπολιτιστικής Επιτροπής της ΠΕΓ συντάσσοντας προγράμματα και συμβάλλοντας με την ουσιαστική παρουσία της στην πραγματοποίησή τους.

⁵⁰ Βλ. «Η Α' αντιπρόεδρος της ΠΕΓ βουλευτής Αθηνών», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 27, 1-2/1967, σ. 5

⁵¹ Βλ. Έφη Αβδελά – Αγγέλικα Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*, Γνώση, Αθήνα 1985, σ. 39.

⁵² Βλ. Μάρω Παντελίδου – Μαλούτα, *Μισός αιώνας γυναικείας ψήφου. Μισός αιώνας γυναίκες στη Βουλή*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2006, σ. 164.

⁵³ Βλ. Μαρία Μωραΐτη, «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα στην περίοδο 1940 – 1967» στο *Σεμινάριο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών. Σύγχρονοι προβληματισμοί του γυναικείου κινήματος 12-16 Φεβρουαρίου 1979*, Εκδόσεις της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, Αθήνα, σ. 73.

⁵⁴ Βλ. Φανή Σημίτη, «Η Σύνοδος του Κ.Σ. της ΠΟΔΓ. Το συνέδριο της Ένωσης Γαλλίδων Γυναικών», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 17, 3/1966, σ. 3, 4.

Η Καίτη Βερδελή υπήρξε Διευθύντρια της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας και υπεύθυνη για την επιτροπή εργασίας της ΠΕΓ. Αντίστοιχα οι νομικοί Λένα Τεγοπούλου και Ρίτσα Τζινιάδη δραστηριοποιήθηκαν στην Νομική Επιτροπή της οργάνωσης. Η τραπεζική υπάλληλος Στέλλα Βογδάνου δραστηριοποιούνταν στον συνδικαλιστικό χώρο προσέφερε έργο κυρίως στην επιτροπή εργασίας της ΠΕΓ ενώ την ίδια περίοδο διετέλεσε Αντιπρόεδρος του Συλλόγου υπαλλήλων της Εμπορικής Τράπεζας. Η οικοκυρά Ελευθερία Δόβα υπήρξε υπεύθυνη της Επιτροπής Επαρχιών και συνεργάστηκε στο *Δελτίο* της οργάνωσης και η λογίστρια Κρέουσα Κονίδη ασχολούνταν και εκείνη με τις τοπικές οργανώσεις της οργάνωσης. Η φιλόλογος και συνεργάτης της εφημερίδας *Αυγή*, Ελένη Γαρίδη υπήρξε υπεύθυνη της Επιτροπής Τύπου και ήταν από τους βασικούς συντελεστές στην έκδοση του *Δελτίου της ΠΕΓ* και η Κατίνα Αθανασιάδου πρόεδρος του περιφερειακού τμήματος του Πειραιά, ήταν δημοτική σύμβουλος Πειραιά και μέλος της Επιτροπής Αυτοδιοίκησης της ΠΕΓ.

Γ.2. Βοηθητικές Επιτροπές του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου

Η ΠΕΓ εξ' αρχής δημιουργεί επιτροπές που αναλαμβάνουν τον προγραμματισμό των διαφόρων θεμάτων με τα οποία ασχολείται. Ο καταμερισμός των αρμοδιοτήτων έχει σκοπό την καλύτερη διευθέτηση των επιμέρους ζητημάτων και την αποτελεσματικότερη λύση τους. Από τις εννιά βοηθητικές επιτροπές που καθόρισε ο εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας κάποιες λειτούργησαν περισσότερο συστηματικά και υπήρξαν πιο δραστήριες από άλλες, κυρίως λόγω αντικειμένου. Άλλες στην πορεία ενοποιήθηκαν όπως η Εκπαιδευτική Επιτροπή με την Μορφωτική, άλλες λειτούργησαν χωρίς να έχουν προβλεφθεί από τον κανονισμό όπως η Επιτροπή εξωτερικών σχέσεων, ενώ άλλες καταργήθηκαν μόλις ο σκοπός τους επιτελέστηκε όπως η Επιτροπή καταστατικού που εκ των πραγμάτων η λειτουργία της υπήρξε βραχύβια. Οι επιτροπές που τελικώς συγκροτήθηκαν ήταν οι εξής: η Επιτροπή Εκπαίδευσης, η Επιτροπή πρόνοιας –αυτοδιοίκησης, η Επιτροπή Τύπου, η Μορφωτική Επιτροπή, η Νομική Επιτροπή, η Επιτροπή Εργασίας, η Εκπολιτιστική Επιτροπή, η Επιτροπή Επαρχιών, η Οικονομική Επιτροπή και η Επιτροπή Εξωτερικών Σχέσεων.

Για καθένα από τα επιμέρους τμήματα είχε οριστεί υπεύθυνο ένα μέλος από την γραμματεία της οργάνωσης, ενώ οι αρμοδιότητες τους είχαν οριστεί από τον εσωτερικό κανονισμό. Οι επιτροπές αποτελούνταν από μέλη της οργάνωσης -όχι κατ' ανάγκη μέλη του Κεντρικού Συμβουλίου- που ανάλογα με την επαγγελματική τους ειδικότητα εντάσσονται στον αντίστοιχο τομέα. Η σύνθεση των μελών που τις απαρτίζουν δεν είναι γνωστή παρά μόνο από έμμεσες αναφορές.

Ο ρόλος της καθεμίας και η δραστηριότητα που αναπτύσσει εξαρτάται από το περιεχόμενο του έργου τους. Οι επιτροπές συνεδριάζουν προκειμένου να καταρτίσουν προγράμματα και να ορίσουν τις προτεραιότητές τους και εκθέτουν τον προγραμματισμό τους προς έγκριση στις συνεδριάσεις της Γραμματείας της ΠΕΓ. Η Γραμματεία άλλωστε πολλές φορές αναθέτει στις επιτροπές συγκεκριμένες προτάσεις για επεξεργασία.

Οι επιτροπές συνεργάζονται συχνά μεταξύ τους είτε με αφορμή την προετοιμασία εκδηλώσεων είτε για την προώθηση των προγραμμάτων τους. Η επιτροπή Επαρχιών για παράδειγμα συνεργάζεται σταθερά σχεδόν με όλες τις Επιτροπές προκειμένου να διοχετεύσει και να δώσει οδηγίες για την εφαρμογή των προγραμμάτων των επιμέρους επιτροπών στα τοπικά και περιφερειακά τμήματα. Η Οικονομική Επιτροπή αντίστοιχα συνεργάζεται με την εκπολιτιστική και την Επιτροπή Επαρχιών προκειμένου να εξασφαλίσει τα έσοδα της οργάνωσης. Οι αρμοδιότητες των Επιτροπών κάποιες φορές αλληλοκαλύπτονται όπως στην περίπτωση της μορφωτικής και της εκπαιδευτικής επιτροπής που τελικά συγχωνεύθηκαν.

Γ.2.1 Επιτροπή Παιδείας (Εκπαιδευτική)

Μία από τις βασικότερες και πιο δραστήριες βοηθητικές επιτροπές της οργάνωσης υπήρξε η Επιτροπή Παιδείας (ή αλλιώς εκπαιδευτική). Ο βασικός σκοπός της Εκπαιδευτικής Επιτροπής όπως ορίζεται από τον εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας της οργάνωσης «είναι η συμβολή της στη λύση του προβλήματος της παιδείας και στη μόρφωση παιδιών με σωματική, πνευματική και ψυχική υγεία». Η Ειρήνη Τσακίρη, εκπαιδευτικός και ειδική γραμματέας της Γραμματείας της ΠΕΓ, ήταν υπεύθυνη εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου της οργάνωσης για την συγκρότηση και την λειτουργία της Επιτροπής εξ' αρχής. Μέλη της διετέλεσαν επίσης η Ρόζα Ιμβριώτη, η Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη, η Σοφία Δονδολίνου –

Γορανίτη κ.ά. Η Επιτροπή Παιδείας επεξεργάζεται προγράμματα που αφορούν την βασική και μέση εκπαίδευση και την επιμόρφωση των ενηλίκων ενώ παράλληλα παρεμβαίνει σε τρέχοντα ζητήματα που αφορούν την παιδεία όπως στην περίπτωση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964.

Τον Μάρτιο του 1966 η Επιτροπή Παιδείας της ΠΕΓ δημοσιοποιεί στο δελτίο της οργάνωσης το πρόγραμμά της.⁵⁵ Πρόκειται για ένα συστηματικό κείμενο που συμπυκνώνει τα βασικά αιτούμενα της οργάνωσης σχετικά με την εκπαίδευση. Τόσο στο δημοσιοποιημένο αυτό πρόγραμμα όσο και σε άλλα κείμενα θέσεων και αποσπασματικά σχόλια που αφορούν το πρόγραμμα της Εκπαιδευτικής Επιτροπής της ΠΕΓ, ανιχνεύονται οι κοινές κατευθυντήριες γραμμές που τα διατρέχουν. Τα βασικά σημεία των θέσεων της οργάνωσης εστιάζουν τόσο στην ποιότητα της προσφερόμενης εκπαίδευσης όσο και στην επιμόρφωση των ενηλίκων.

Πρώτο βασικό αίτημα σε όλα τα κείμενα της Εκπαιδευτικής Επιτροπής που έχουν διασωθεί, αποτελεί η θεσμική εφαρμογή της διακήρυξης του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του παιδιού. «Δηλαδή να ψηφιστούν νόμοι αντίστοιχοι στο Οικογενειακό, Εργατικό, Ποινικό και Ασφαλιστικό Δίκαιο για την πλήρη ανάπτυξη των σωματικών και πνευματικών δυνάμεων των παιδιών καθώς και για την διαπαιδαγώγηση του στο πνεύμα της ανεξαρτησία και ελευθερίας των λαών, της αδελφοσύνης και της παγκόσμιας ειρήνης» αναφέρει σχετικά πρόγραμμα της του 1966.⁵⁶

Τα προγράμματα επικεντρώνουν κυρίως στην βασική, την μέση και την τεχνική εκπαίδευση και παράλληλα εξετάζουν και τα ζητήματα της εξωσχολικής ζωής. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται και στην ανάπτυξη της προσχολικής αγωγής με την δημιουργία βρεφονηπιακών σταθμών σε όλη τη χώρα και την στελέχωση τους με εξειδικευμένο προσωπικό. Η ανάγκη ίδρυσης τους, εξυπηρετεί τόσο τις εργαζόμενες μητέρες όσο και την σωματική και νοητική ανάπτυξη των νηπίων. Τα αιτήματα που αφορούν την βασική εκπαίδευση προτείνουν την υποχρεωτική και δωρεάν παιδεία ως το 15ο έτος των παιδιών, την παροχή σχολικών εγχειριδίων, την καθιέρωση της δημοτικής. Η εξασφάλιση σύγχρονων σχολικών κτιρίων και εξειδικευμένου διδακτικού προσωπικού κρίνονται ως απαραίτητοι όροι για την ανάπτυξη της παιδείας. Στο τομέα της τεχνικής εκπαίδευσης προτείνεται η δημιουργία δημόσιων

⁵⁵ «Το πρόγραμμα της Επιτροπής Παιδείας της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 17, 3/1966, σ.8, 9.

⁵⁶ Βλ. *Δελτίο της ΠΕΓ*, ό.π., σ. 8.

επαγγελματικών σχολών για κορίτσια (κοπτικής- ραπτικής, κομμωτικής κ.ά.) κυρίως την επαρχία όπου εντοπίζονται άλλωστε και οι μεγαλύτερες ελλείψεις.

Προβλέπεται επίσης η συνεργασία με τους κατά τόπους συλλόγους γονέων για την διεκδίκηση αλλά και την εφαρμογή κάποιων από αυτές τις προτάσεις. Έτσι η πρόταση για την απαραίτητη παροχή του μαθητικού συσσιτίου κυρίως στα παιδιά των αγροτικών περιοχών και των εργατικών συνοικιών περιλαμβάνει και την εθελοντική συμβολή των μελών των τοπικών παραρτημάτων της ΠΕΓ στην διανομή του συσσιτίου. Άλλο αίτημα συνιστά η καθιέρωση σχολικών λεωφορείων για την επαρχία, προκειμένου να έχουν πρόσβαση στις σχολικές μονάδες οι μαθητές που κατοικούν σε απομακρυσμένα χωριά καθώς και η καθιέρωση μαθητικού εισιτηρίου στις συγκοινωνίες.

Στο τομέα της εξωσχολικής δραστηριότητας η ΠΕΓ προτείνει την δημιουργία Κέντρων Νεότητας «όπου η νεολαία θα απασχολείται σύμφωνα με τις κλίσεις της και τα ενδιαφέροντα της, σε ομάδες αθλητικές, επιστημονικές, τεχνικές, καλλιτεχνικές (θέατρο, ζωγραφική, γλυπτική, μουσική, χορό)». Στην ίδια κατεύθυνση παραγωγικής απασχόλησης εντασσόταν και η πρόταση για την δημιουργία παιδικών βιβλιοθηκών καθώς και κινητών δανειστικών βιβλιοθηκών με βιβλία επιστημονικά, λογοτεχνικά και τεχνικά. Η οργάνωση εκθέσεων και άλλων ψυχαγωγικών εκδηλώσεων, η πραγματοποίηση εκδρομών και οι επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους συμπλήρωναν το μέρος του προγράμματος που αφορούσε την εξωσχολική απασχόληση.

Το δεύτερο σκέλος του προγραμματισμού της Εκπαιδευτικής Επιτροπής, επικεντρωνόταν στο ζήτημα της επιμόρφωσης των ενηλίκων με ιδιαίτερη έμφαση στην αντιμετώπιση του αναλφαριθμητισμού. Σε συνεργασία με φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης η πρόταση της ΠΕΓ προέβλεπε την δημιουργία σχολών επιμόρφωσης ενηλίκων που αφ' ενός θα προσέφεραν μαθήματα στους αναλφάβητους αφ' ετέρου θα διδάσκονταν μαθήματα υγειονομολογίας, οικοκυρικής, μουσικής, ζωγραφικής, διακοσμητικής. Παράλληλα στον ίδιο χώρο θα δίνονταν διαλέξεις από παιδαγωγούς, ψυχολόγους και άλλους εξειδικευμένους επιστήμονες για παιδαγωγικά κυρίως θέματα που θα απευθύνονταν στους γονείς και θα αφορούσαν την διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Οι προτάσεις αυτές αφορούσαν κυρίως την επαρχία όπου οι ανάγκες ήταν μεγαλύτερες και η υποδομή ανύπαρκτη.

Εκτός από τις θέσεις που συγκροτεί και τον προγραμματισμό εντός της οργάνωσης, η Επιτροπή ασχολείται και παρεμβαίνει και σε ζητήματα της τρέχουσας

επικαιρότητας που αφορούν την εκπαίδευση. Την περίοδο που επιχειρείται από την Κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, η ΠΕΓ προτείνει θέματα που δεν έχουν θιγεί στο πλαίσιο των συζητήσεων της Νομοθετικής Επιτροπής εξουσιοδοτήσεως για το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο. Σε σχετικό υπόμνημα που ενδεχομένως απευθύνει στην κυβέρνηση εντοπίζει παραλείψεις που έχουν να κάνουν με την προσχολική αγωγή. Αντλώντας στοιχεία από την στατιστική επετηρίδα του ΟΗΕ του 1962, κάνει μια παρουσίαση συγκριτικών στοιχείων για την προσχολική αγωγή στην Ελλάδα και σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες αναδεικνύοντας την μεγάλη διαφορά που υπάρχει μεταξύ τους. Το υπόμνημα προβάλλει ως απαραίτητη την δημιουργία περισσότερων βρεφονηπιακών σταθμών γεγονός που θα συντείνει στην αύξηση της παραγωγικότητας αφού θα μπορούν περισσότερες γυναίκες να ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία. Άλλο αίτημα που καταγράφεται ως έλλειψη από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση αποτελεί ο αναλφαβητισμός που ενώ επισημαίνεται, δεν προβλέπονται τρόποι για την αντιμετώπιση του. Ένα τρίτο ζήτημα που θίγεται είναι η εξωσχολική εκπαίδευση για την ανάπτυξη της οποίας προτείνεται η ίδρυση με κρατική μέριμνα βιβλιοθηκών, κέντρων ψυχαγωγίας και αθλητισμού, κινηματογράφων και θεάτρων.⁵⁷

Στην αναγγελία της πολτοποίησης του νέου σχολικού βιβλίου μεσαιωνικής ιστορίας του Κ. Καλοκαιρινού το 1965 η ΠΕΓ διαμαρτύρεται και τονίζει σε σχετική ανακοίνωση «ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που μόλις άρχισε να εφαρμόζεται και να σημειώνει ένα σταθμό προόδου για τον απαραίτητο εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη της παιδείας μας που κατά γενική ομολογία νοσεί βαρύτατα, υπάρχει κίνδυνος να ανασταλεί». Η ΠΕΓ συνασπίζεται με τους φορείς που διαμαρτύρονται για την απόσυρση και την πολτοποίηση του βιβλίου.

Ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα της Επιτροπής Παιδείας υπήρξε η εκστρατεία της κατά του αναλφαβητισμού. Το μεγάλο ποσοστό των αναλφάβητων που εντοπίζεται κυρίως στον γυναικείο πληθυσμό και που σύμφωνα με τα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας από την απογραφή του 1961, ξεκινά από 38% στις αστικές περιοχές για να καταλήξει με διαβαθμίσεις στο 68% στις αγροτικές περιοχές επισημαίνεται ως μείζον πρόβλημα. Η ΠΕΓ «συμβάλλοντας στη λύση ενός προβλήματος που ιδιαίτερα αφορά την Ελληνίδα κηρύσσει την χρονιά αυτή για τα μέλη της Έτος Αναλφαβητισμού και προσφέρει ένα μέρος από τις δυνάμεις της για

⁵⁷ Υπόμνημα της ΠΕΓ, 24/9/1964, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ.320, φ.2.

την εξαφάνιση μιας κατάστασης απαράδεκτης για πολιτισμένους λαούς» και παράλληλα ζητά «την βοήθεια του Υπουργείου Παιδείας και τη συνεργασία κάθε σχετικής οργάνωσης».⁵⁸

Η ΠΕΓ συγκρότησε σχολές για τις αναλφάβητες γυναίκες που λειτούργησαν κυρίως στο πλαίσιο των συνοικιακών οργανώσεων της Αθήνας. Όπως σημειώνει η Σοφία Δονδολίνου Γορανίτη στο κεντρικό άρθρο του *Δελτίου* της οργάνωσης τον Απρίλη του 1965, «το εκπαιδευτικό τμήμα της ΠΕΓ καταστρώνει ήδη έναν οδηγό για την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού, ένα πρώτο γενικό σχέδιο βασισμένο στα πορίσματα της επιστήμης και στα δεδομένα της ελληνικής πραγματικότητας» για να συνεχίσει παρακάτω πως «με βάση αυτό τον οδηγό άρχισαν να λειτουργούν σε δύο συνοικίες της Αθήνας, στου Ζωγράφου και στο Αιγάλεω σχολές όπου οι αναλφάβητες και οι αγράμματες γυναίκες μπορούν να παρακολουθήσουν χωρίς καμία επιβάρυνση μια σειρά από μαθήματα, που θα δίνονται σ' αυτές από εκπαιδευτικές επιστημονικά καταρτισμένες για το σκοπό αυτό».⁵⁹

Καίρια παρέμβαση αποτέλεσε επίσης η οργάνωση μαθημάτων και διαλέξεων που αφορούσαν τους γονείς. Η ΠΕΓ προγραμματίζε την ίδρυση σχολών γονέων που θα προσέφεραν «μαθήματα υγιεινής του παιδιού, διαιτητικής, ψυχολογίας και παιδαγωγικής» γιατί «όσο πολύτιμη είναι η στοργή και η έμφυτη αγάπη της μητέρας για το παιδί, άλλο τόσο είναι πολύτιμη και η κατανόηση των προβλημάτων του».⁶⁰ Οι σχολές αυτές μπορεί να μην λειτούργησαν στο ιδεατό σχήμα που η οργάνωση οραματίζονταν· ωστόσο σε πολλά συνοικιακά παραρτήματα της Αθήνας αλλά και σε τοπικά, με χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό της Πάτρας οργανώθηκαν διαλέξεις και ομιλίες που αφορούσαν τα ζητήματα εκπαίδευσης, ψυχολογίας και υγιεινής των παιδιών.

Συνέδριο για το Παιδί

Τον Μάρτη του 1966 η υπεύθυνη του τομέα παιδείας Ειρ. Τσακίρη εισηγείται στη συνεδρίαση της γραμματείας της ΠΕΓ, την επεξεργασία του προγράμματος που έχει εκπονήσει η Επιτροπή, με θέμα την προστασία του παιδιού.⁶¹ Η επιλογή αυτού του ζητήματος ευθυγραμμίζεται με την σχετική εγκύκλιο της Παγκόσμιας

⁵⁸ Σοφία Δονδολίνου – Γορανίτη, «Σταυροφορία κατά του αναλφαριθμητισμού», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.7, 4/1965, σ. 1, 2.

⁵⁹ Βλ. ό.π. *Δελτίο* αρ.φ. 7.

⁶⁰ «Η ΠΕΓ ιδρύει σχολές γονέων», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.15, 12/1965, σ. 3.

⁶¹ Βλ. «15^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 11/3/1966» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

Ομοσπονδίας Δημοκρατικών γυναικών που καλεί τις οργανώσεις μέλη της να ασχοληθούν με το ίδιο θέμα καθώς και να προετοιμάσουν την συμμετοχή τους σε παγκόσμια συνδιάσκεψη που οργανώνει η ομοσπονδία με θέμα το παιδί. Η επιτροπή Παιδείας προτείνει την συγκρότηση υποεπιτροπών για την εξέταση του θέματος που θα ερευνήσουν τα επιμέρους ζητήματα για τους όρους μόρφωσης, τις συνθήκες ζωής, το οικογενειακό περιβάλλον, την παιδική εργασία, την διατροφή και των ψυχαγωγία των παιδιών. Εκτός από την συλλογή στοιχείων για την επεξεργασία του θέματος προτείνει επίσης την προβολή του θέματος σε ευρύτερη σύσκεψη που θα συμμετείχαν και άλλοι φορείς ή προσωπικότητες που ασχολούνταν με το παιδί.

Με την πρωτοβουλία της ΠΕΓ συγκροτήθηκε μία επιτροπή από διάφορους φορείς με σκοπό την πραγματοποίηση ενός συνεδρίου με θέμα το παιδί. Η προσωρινή κίνηση με τους εκπροσώπους εργάζεται και συνεδριάζει συστηματικά για τον προγραμματισμό του συνεδρίου. Συμμέτοχοι σε αυτή την προσπάθεια και τελικοί συνδιοργανωτές του συνεδρίου ήταν εκτός της ΠΕΓ, η Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων, η Ένωσις Ελληνίδων Νομικών, η Ομοσπονδία Λειτουργών Ιδιωτικής Εκπαιδύσεως Ελλάδος, η Εταιρεία Μελετών Οικονομικής και Κοινωνικής Αναπτύξεως, η Εταιρεία Ψυχοβιολογίας και η Ένωση Συλλόγων Γονέων και κηδεμόνων. Το συνέδριο ύστερα από κάποιες αναβολές τελικά πραγματοποιήθηκε στις 4-6 Φεβρουάριου 1967 στο Ζάππειο Μέγαρο και είχε μεγάλη απήχηση. Παράλληλα στο πλαίσιο του συνεδρίου οργανώθηκε από την ΠΕΓ του Κέντρου των Αθηνών, έκθεση παιδικού βιβλίου. Η θεματολογία του συνεδρίου ήταν χωρισμένη σε τέσσερις ενότητες που αφορούσαν την εκπαίδευση, την υγεία, την ψυχική υγεία, την νομική και κοινωνική θέση του παιδιού και οι συμμετέχοντες ομιλητές αντίστοιχα ήταν εκπαιδευτικοί, ψυχολόγοι, γιατροί, νομικοί, φοιτητές, εκπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης.⁶²

Το συνέδριο ενέκρινε προτάσεις που θα συνέβαλλαν στην βελτίωση της θέσης του παιδιού· σύμφωνα με αυτές το εσωτερικό δίκαιο έπρεπε να προσαρμοστεί στις θεμελιώδεις αρχές της Διακηρύξεως των δικαιωμάτων του παιδιού και να αυξηθούν τα κονδύλια από τον κρατικό προϋπολογισμό για την υγεία, την εκπαίδευση και την κοινωνική προστασία του παιδιού. Η επιχορήγηση προσπαθειών που επιχειρούνται από Δήμους και Κοινότητες, η ίδρυση δημόσιων σχολών γονέων, η επίλυση του ζητήματος της στέρησης ιθαγένειας των ελληνοπαίδων σύμφωνα με την διακήρυξη

⁶² Βλ. «Α' Παναθηναϊκό Συνέδριο για το Παιδί», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.28, 3- 4/1967, σ. 4, 5, 8, 9.

των δικαιωμάτων του παιδιού του ΟΗΕ, αποτέλεσαν επίσης προτάσεις του συνεδρίου. Τέλος κρίθηκε απαραίτητη η συνεργασία και η βοήθεια των διεθνών οργανώσεων που υπόκεινται στον ΟΗΕ.

Μια σημαντική απόφαση του συνεδρίου αφορούσε στη μετατροπή της οργανωτικής επιτροπής του σε Εθνικό Συμβούλιο για το παιδί με εκπροσώπους του κράτους, των Δήμων και Κοινοτήτων και αντιπροσώπους όλων των ενδιαφερομένων οργανώσεων, των επιστημονικών συλλόγων, των επαγγελματικών σωματείων, των οργανώσεων γυναικών και νέων. Στόχος του Εθνικού Συμβουλίου ήταν η συνέχιση του έργου που είχε ξεκινήσει με το συνέδριο και η επέκταση της δραστηριότητας τους σε όλη την Ελλάδα και ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές. Η επιβολή της δικτατορίας διέκοψε την προσπάθεια και η φιλόδοξη αυτή πρόταση δεν ευοδώθηκε.

Γ.2.2. Μορφωτική Επιτροπή

Σύμφωνα με τον εσωτερικό κανονισμό της ΠΕΓ η Μορφωτική Επιτροπή «αναθέτει σε μέλη της ή και σε άλλα ειδικά πρόσωπα να ετοιμάζουν μορφωτικές ομιλίες, διαλέξεις ή και σειρές επιμορφωτικά μαθήματα για τα μέλη της ΠΕΓ ή και δημόσιες διαλέξεις για γιορταστικές επετείες» ενώ παράλληλα «προετοιμάζει ακόμη υπομνήματα προς τις αρμόδιες αρχές πάνω στα παραπάνω θέματα και δημοσιεύει άρθρα και μελέτες». ⁶³ Η επιτροπή αυτή λειτούργησε κυρίως στο εσωτερικό της οργάνωσης τροφοδοτώντας με υλικό τα τοπικά και περιφερειακά παραρτήματα και σε συνεργασία με τις άλλες επιτροπές. Προετοιμάζει κείμενα με αφορμή διάφορες επετείους είτε για τις εθνικές όπως η 25^η Μαρτίου ή η 28^η Οκτωβρίου είτε για άλλες όπως η γιορτή της μητέρας, η γιορτή της Γυναίκας, η γιορτή του παιδιού. Παράλληλα ετοιμάζει κείμενα διαλέξεων για διάφορα εκπαιδευτικά, ιστορικά και φιλολογικά θέματα.

Η Μορφωτική επιτροπή συναντάται στις πρώτες συνεδριάσεις της Γραμματείας και ως Επιτροπή Διαφωτίσεως και αρχικά για την λειτουργία της ορίζεται υπεύθυνη η Μαρία Σβώλου. Στο πλαίσιο της επιτροπής εργάστηκαν επίσης παραδίδοντας κείμενα διαλέξεων ή βιογραφίες γυναικείων προσώπων της πνευματικής ζωής η Αλεξάνδρα Γραικιώτη, η Λιλίκα Νάκου, η Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη κ.ά.

Σε συνεδρίαση της Γραμματείας της ΠΕΓ στις 8/3/1966 με θέμα την ανασυγκρότηση και την συμπλήρωση των επιτροπών αποφασίζεται η ενοποίηση της

⁶³ «Σχέδιο εσωτερικού κανονισμού της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ.1.

Μορφωτικής Επιτροπής με την Επιτροπή Παιδείας και υπεύθυνη για την λειτουργία της ορίζεται η ειδική Γραμματέας του Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΓ Ειρήνη Τσακίρη.⁶⁴ Αυτή η ενοποίηση, στην ουσία νομιμοποιεί τις προηγούμενες αλληλοκαλυπτόμενες ενέργειες των δύο επιτροπών.

Γ. 2.3. Επιτροπή Τύπου

Κεντρικό έργο της Επιτροπής Τύπου αποτελούσε η προβολή της ΠΕΓ και του έργου της καθώς και η συγκρότηση της δημόσιας εικόνας της οργάνωσης. Οι αρμοδιότητες της όπως περιγράφονται στο εσωτερικό κανονισμό περιλαμβάνουν την εκλαΐκευση μέσω του ημερήσιου και περιοδικού τύπου των σκοπών της ΠΕΓ, την προβολή των δραστηριοτήτων και των επιτευγμάτων της καθώς και την δημοσίευση αποφάσεων του Διοικητικού Συμβουλίου και της Γενικής Συνέλευσης. Επίσης προβλέπεται η έκδοση δελτίου ή περιοδικού της οργάνωσης που θα επικεντρώνεται στις δραστηριότητες της οργάνωσης και των τοπικών παραρτημάτων της. Η συνεργασία με τις άλλες επιτροπές της ένωσης -και κυρίως με την Εκπολιτιστική, τη Μορφωτική και την Εκπαιδευτική Επιτροπή- κρίνεται απαραίτητη στο βαθμό που θα προωθεί τα προγράμματα τους στον τύπο. Η δημιουργία δικτύου συνεργατών δημοσιογράφων στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο θα βοηθούσε στην «καλύτερη εκπλήρωση των σκοπών της».⁶⁵ Μέλη της Επιτροπής Τύπου διετέλεσαν η Ελένη Γαρίδη, η Ελευθερία Δόβα, η Λένα Τεγοπούλου, η Δώρα Θεοδωροπούλου, η Ηρώ Λάμπρου κ.ά.

Σε συνεδρίαση του προσωρινού διοικητικού συμβουλίου στις 14/9/1964 αποφασίζεται από την σχετική Επιτροπή Τύπου η έκδοση μηνιαίου δελτίου, πράξη που ήδη προβλέπεται και από το καταστατικό της οργάνωσης. Η έκδοση του δελτίου συνιστά κεντρικό στόχο όμως απορροφά σχεδόν εξ' ολοκλήρου την Επιτροπή Τύπου, με αποτέλεσμα να ατονήσει σταδιακά το σκέλος της δραστηριότητας της που αφορά την προβολή της ένωσης στον τύπο. Από τον Μάρτη του 1965 στις συνεδριάσεις της Γραμματείας εντοπίζονται ελλείψεις και προτείνεται η συγκρότηση δύο υποεπιτροπών: της συντακτικής Επιτροπής που ασχολείται αποκλειστικά με το δελτίο της ΠΕΓ και η επιτροπή τύπου που θα ασχολείται με την διαχείριση του τύπου. Ο διαχωρισμός αυτός τελικά πραγματοποιήθηκε ύστερα από απόφαση της συνεδρίασης

⁶⁴ «14^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 8/3/1966» στο «Βιβλίο πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

⁶⁵ «Σχέδιο εσωτερικού κανονισμού της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 1.

της Γραμματείας, τον Μάρτη του 1966 και ορίστηκαν υπεύθυνες για την Συντακτική Επιτροπή η Ελένη Γαρίδη και για την Επιτροπή Τύπου η Αντιπρόεδρος της οργάνωσης Ηρώ Λάμπρου.⁶⁶

Προκειμένου να συσφιχθούν οι σχέσεις με τους δημοσιογράφους η Λένα Τεγοπούλου εισηγείται σε συνεδρίαση της Γραμματείας την «οργάνωση φιλικής συνάντησης» με τις γυναίκες δημοσιογράφους που έχουν γυναικεία στήλη ή ασχολούνται με θέματα που ενδιαφέρουν τις γυναίκες. «Σκοπός αυτής της συνάντησης θα είναι να αποκτήσουμε μια πιο στενή επικοινωνία μαζί τους και να δώσουμε την ευκαιρία σε ευρύτερο κύκλο δημοσιογράφων να γνωρίσουν την ΠΕΓ και το έργο της» αναφέρει χαρακτηριστικά η εισηγήτρια.⁶⁷ Η συνάντηση πραγματοποιήθηκε τελικά στις 24/1/66 στα γραφεία της ΠΕΓ και εκτός των σύντομων ενημερωτικών εισηγήσεων, διανεμήθηκε και ένα σύντομο υπόμνημα σχετικά με την συγκρότηση και την λειτουργία της Ένωσης.⁶⁸ Στο ενημερωτικό σημείωμα που μοιράστηκε τονίζεται πως «οι δημοσιογράφοι με την επιρροή που ασκούν στην διαμόρφωση της κοινής γνώμης μπορούν αποφασιστικά να συμβάλουν» στο έργο της ΠΕΓ για να συνεχίσει πως ζητούν την συμπαράστασή τους «με την πεποίθηση ότι κάθε βοήθεια για την λύση των γυναικείων αιτημάτων και την απόκτηση της ισοτιμίας της γυναίκας δεν αφορά μόνο την γυναίκα αλλά εξυπηρετεί γενικότερα το κοινωνικό σύνολο».⁶⁹ Αν και η λειτουργία της Επιτροπής τύπου είναι σημαντική για την συγκρότηση της δημόσιας εικόνας της οργάνωσης, ωστόσο δεν λειτούργησε επαρκώς σύμφωνα τις αρχικές προσδοκίες. Είναι χαρακτηριστική η κριτική που ασκείται στο πλαίσιο των εργασιών της Δ' Συνόδου στις αρχές του 1967, όταν η Γραμματέας Νίνα Σκανδάλη κάνοντας τον απολογισμό των δραστηριοτήτων της οργάνωσης και αναφερόμενη ξεχωριστά στις επιμέρους επιτροπές αναφέρει «πως η Επιτροπή Τύπου δεν λειτουργεί με αποτέλεσμα να μένει άγνωστη η δράση μας ακόμη και σε μας».⁷⁰

⁶⁶ «14^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 8/3/1966» στο «Βιβλίο πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών 1965 -1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

⁶⁷ Βλ. «11^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 4/1/1966» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ.319, φ. 2.

⁶⁸ Σχετικά με την συνάντηση βλ. το σημείωμα «Φιλική συνάντηση γυναικών δημοσιογράφων στα γραφεία της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 16, 1/1966, σ. 4.

⁶⁹ «Συνοπτική έκθεση δράσης της ΠΕΓ και μελλοντικές της δραστηριότητες», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ.319, φ. 2.

⁷⁰ Βλ. Ν. Σκανδάλη, «Έκθεση δράσης εξαμήνου Ιουνίου – Δεκεμβρίου 1966», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

Δελτίο της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών

Τον Οκτώβριο του 1964 το *Δελτίο της ΠΕΓ* έρχεται να επισφραγίσει την παρουσία και τις δραστηριότητα της νέας οργάνωσης. Το *δελτίο* «διευθύνεται από Επιτροπή» που δεν κατονομάζεται και ως υπεύθυνη ύλης αναγράφεται το μέλος του Δ.Σ. Ελευθερία Δόβα. Σταθερή συνεργάτης που επιμελείται τις ανταποκρίσεις των τοπικών και περιφερειακών τμημάτων άλλα έχει και την βασική ευθύνη για την έκδοση του δελτίου ήταν η Ελένη Γαρίδη. «Το γοργό άπλωμα της οργάνωσης έκανε αναγκαία την έκδοση ενός πληροφοριακού δελτίου γύρω από τη δράση της Ένωσης καθώς και σχετικά με κάθε γυναικεία δραστηριότητα άξια λόγου τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό» αναφέρει το editorial του πρώτου φύλλου.⁷¹

Το δελτίο έχει μηνιαία περιοδικότητα με μικρές αποκλίσεις και συνολικά κυκλοφόρησαν το διάστημα 10/1964 – 4/1967, 28 τεύχη. Η έκταση του αρχικά ήταν οκτώ σελίδες για να συνεχίσει με δώδεκα ως το τέλος της έκδοσής του. Σχετικά με τον αριθμό κυκλοφορίας των τευχών δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες με εξαίρεση μια αναφορά σε κεντρικό άρθρο της Θ. Κολυβά που σημειώνει πως το 3^ο τεύχος του δελτίου κυκλοφόρησε σε 2.750 αντίτυπα.⁷²

Η κοινοποίηση των δραστηριοτήτων και των θέσεων της οργάνωσης αποτέλεσαν τους βασικούς σκοπούς της έκδοσης του *δελτίου*. Η διάθεση των τευχών εξαντλείται μάλλον στο εσωτερικό της ΠΕΓ καθώς το δελτίο είναι ειδικού ενδιαφέροντος και αφορά κυρίως τα εσωτερικά της. Ωστόσο το δελτίο εκφράζει με ένα τρόπο την δημόσια εικόνα της ΠΕΓ, λειτουργεί και ως μέσο για την κοινοποίηση των σκοπών της με απώτερο στόχο και την προσέλκυση νέων μελών.

Την πρώτη περίοδο κυκλοφορίας του το δελτίο αναφέρεται σχεδόν αποκλειστικά στις δραστηριότητες της οργάνωσης και των παραρτημάτων της. Σταδιακά όμως αρχίζει και δημοσιεύει και άλλου τύπου ειδήσεις επικεντρωμένες όμως πάντα στο παιδί και την γυναίκα. Την ύλη του περιοδικού πλαισιώνουν σταθερά λογοτεχνικά κείμενα και ποιήματα γυναικών συγγραφέων, ενημερωτικά σημειώματα για βιβλία που γράφονται ή αφορούν γυναίκες. Τα ποιήματα και τα σύντομα ιστορικά σημειώματα που δημοσιεύονται είναι θεματικά ευθυγραμμισμένα με την αντίστοιχη επέτειο είτε εθνική είτε για τον εορτασμό της ημέρας της γυναίκας, της μητέρας ή του παιδιού. Σχεδόν όλα τα επετειακά σημειώματα υπογράφονται από την Ε. Δάκη.

⁷¹ «Η έκδοση του δελτίου μας», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 1, 10/1964, σ. 1, 2.

⁷² Θάλεια Κολυβά, «Στο κατώφλι του νέου χρόνου», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 4, 1/1965, σ. 1,2.

Το δελτίο φιλοξενεί σταθερά ειδήσεις για τις τιμητικές διακρίσεις που λαμβάνουν οι γυναίκες στους χώρους της τέχνης, της επιστήμης στην ελληνική επικράτεια αλλά και διεθνώς. Χαρακτηριστικές καταχωρήσεις αποτέλεσαν η βράβευση της χαράκτριας Βάσως Κατράκη στην 33^η Μπιενάλλε της Βενετίας το καλοκαίρι του 1966 και η επιτυχημένη εμφάνιση της Ασπασίας Παπαθανασίου -τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου- στο ρόλο της «Μήδειας» του Ευριπίδη στη Μόσχα που εξαίρονται από τις στήλες του δελτίου καθώς αμφότερες άλλωστε αποτελούσαν ενεργά μέλη της οργάνωσης.⁷³ Η ύλη είναι ευθυγραμμισμένη με τις προτεραιότητες της οργάνωσης κάθε φορά. Το πρώτο μεγάλο άρθρο που φιλοξενείται στο πρωτοσέλιδο ή στην δεύτερη σελίδα συνδέεται με το κυρίαρχο ζήτημα που προβάλλει η οργάνωση: η χρονιά διεθνούς συνεργασίας του ΟΗΕ, οι σύνοδοι του Κεντρικού Συμβουλίου, η σταυροφορία κατά του αναλφαριθμητισμού, τα Ιουλιανά, οι επέτειοι της ημέρας της γυναίκας ή της ημέρας του παιδιού, οι γιορτές και οι εθνικές επέτειοι. Οι συμμετοχές αντιπροσώπων της οργάνωσης σε διεθνείς συναντήσεις, οι πανελλαδικές συνδιασκέψεις δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων, η γενική συνέλευση, τα προγράμματα των επιμέρους επιτροπών καθώς και οι κεντρικές εκδηλώσεις της οργάνωσης είναι θέματα που καλύπτονται με εκτενή άρθρα στο εσωτερικό του δελτίου. Συχνά επίσης συναντούμε καταχωρήσεις που αφορούν τις εργαζόμενες γυναίκες και τις διεκδικήσεις τους και θέματα που αφορούν την το παιδί.

Την ύλη του δελτίου πλαισίωναν και κάποιες σταθερές στήλες. Από τα πρώτα κιόλας τεύχη είχε καθιερωθεί, ρουμπρίκα που επιγράφεται «Από την δράση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα» και περιλαμβάνει τουλάχιστον δύο σελίδες στις οποίες δημοσιεύονται μικρά σχόλια και ειδήσεις σχετικά με τις εκδηλώσεις και τις δραστηριότητες των τοπικών και συνοικιακών οργανώσεων. Συναντάται επίσης στήλη με την επωνυμία «Επίκαιρα» όπου δημοσιεύει ειδήσεις σχετικές με την τρέχουσα πολιτική και κοινωνική επικαιρότητα.

Από το 7^ο τεύχος καθιερώνεται στο οπισθόφυλλο ρουμπρίκα με τίτλο «Οι γυναίκες στο εξωτερικό» που φιλοξενεί ειδήσεις που αφορούν το γυναικείο κίνημα άλλων χωρών, τα επιτεύγματα και τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας, τις κατακτήσεις σε επαγγελματικό επίπεδο, τις δυνατότητες μόρφωσης και τις διακρίσεις στο επιστημονικό πεδίο καθώς και σχόλια για τις διεθνείς κινήσεις γυναικών.

⁷³ Βλ. «Βάσω Κατράκη: Μινωϊκό (Διεθνές βραβείο Λιθογραφίας 33^{ης} Μπιενάλλε Βενετίας)», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 21, 6/1966, σ. 1, 10 και «Στη Μόσχα θρίαμβος της Ασπ. Παπαθανασίου», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 26, 11-12/1966, σ.6.

Η εικονογράφηση του εντύπου κοσμείται συχνά από έργα της Βάσως Κατράκη που έχει άλλωστε φιλοτεχνήσει και το έμβλημα της οργάνωσης. Επίσης συναντούμε έργα του Τάσσου, του Σπύρου Βασιλείου και ένα έργο του Πάμπλο Πικάσσο.

Στο δελτίο επίσης βρίσκουμε δημοσιευμένα σημειώματα του συντακτικής επιτροπής που απευθύνονται στις αναγνώστριες και ζητούν την γνώμη και τις υποδείξεις τους για το περιεχόμενο του έντυπου και την βελτίωση του. Στο 20^ο τεύχος εντοπίζεται μία καταχώρηση που αναφέρει «το δελτίο μας εξελίσσεται σε περιοδικό, ποιος τίτλος νομίζετε ότι του ταιριάζει;» για να συνεχίσει πως ο καλύτερος προτεινόμενος τίτλος θα βραβευθεί.⁷⁴ Στην επέτειο των δύο χρόνων από την έκδοση του δελτίου το σχετικό σημείωμα της συντακτικής επιτροπής αναφέρει πως στόχος του περιοδικού ήταν «να αγκαλιάσει όλα τα προβλήματα της γυναίκας στον τόπο μας, να τα ψηλαφίσει, να τα φωτίσει να προτείνει λύσεις» ενώ ως επόμενοι στόχοι ορίζονται η τελειοποίηση της εμφάνισης του και η αύξηση της κυκλοφορίας του.⁷⁵

Το περιεχόμενο και η μορφή του δελτίου αποτέλεσαν αντικείμενο συζήτησης στο πλαίσιο των συνεδριάσεων της γραμματείας της οργάνωσης. Εισηγήτρια των θεμάτων που αφορούν το δελτίο ήταν η Ελένη Γαρίδη που είχε και την βασική ευθύνη για την έκδοση του. Τα θέματα που απασχόλησαν τις συσκέψεις σε σχέση με το δελτίο αφορούσαν τον χαρακτήρα του εντύπου για το αν θα λειτουργήσει αποκλειστικά ως πληροφοριακό ή θα περιλαμβάνει θέματα ποικίλης ύλης⁷⁶, το ζήτημα της καταχώρησης διαφημίσεων και της έκτασης του δελτίου⁷⁷, το θέμα της κυκλοφορίας και της τιμής του⁷⁸. Στις πλαίσιο των εργασιών της Γ' Συνόδου του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου, η Ελένη Γαρίδη μιλώντας για το ρόλο του δελτίου «ζητά από τα τμήματα βοήθεια σε: έγκαιρα και ζωντανά ρεπορτάζ, μελέτη και προβολή προβλημάτων περιοχής, αύξηση κυκλοφορίας και έγκαιρη εξόφλησή του».⁷⁹ Η περιοδική έκδοση της ΠΕΓ επομένως αποτυπώνει με αρκετή σαφήνεια την λειτουργία, τη δομή και τις δραστηριότητες της Ένωσης. Η κυκλοφορία του στην περιφέρεια λειτουργεί ως ενοποιητικός παράγοντας για τα μέλη της οργάνωσης

⁷⁴ «Ο τίτλος μας», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 20, 5/1966, σ. 8.

⁷⁵ «Τα δύο χρόνια του δελτίου μας», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 25, 10/1966, σ. 11.

⁷⁶ Βλ. «10^η Συνεδρίαση της Γραμματείας του Προσωρινού Δ. Συμβουλίου 2/3/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

⁷⁷ Βλ. «3^η Συνεδρίαση της Γραμματείας, 20/7/1965» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ.319, φ. 2.

⁷⁸ Βλ. «12^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 21/1/1966» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

⁷⁹ Βλ. 3^η Σύνοδος του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου 2-3/7/1966 στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

πανελλαδικά, καθώς η εκτενής πληροφόρηση για τις δραστηριότητες των τοπικών και περιφερειακών τμημάτων προωθεί την συνεργασία και την αλληλοενημέρωση και δημιουργεί κοινούς όρους για την συγκρότηση της ταυτότητας των μελών. Παράλληλα το δελτίο προβάλλει την δημόσια εικόνα της οργάνωσης, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της και αντικατοπτρίζει τον μαζικό της χαρακτήρα.

Γ.2.4. Επιτροπή Τοπικής Αυτοδιοίκησης - Επιτροπή Πρόνοιας

«Η Επιτροπή πρόνοιας – αυτοδιοίκησης έχει σκοπό να φροντίσει για να λυθούν βασικά προβλήματα πρόνοιας για την γυναίκα και το παιδί. Προωθεί την συνεργασία της ΠΕΓ με τα κατά τόπους Δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια και ιδιαίτερα με τις γυναίκες συμβούλους σε ζητήματα που αφορούν τη γυναίκα και το παιδί αλλά και σε γενικότερα θέματα πρόνοιας της δικαιοδοσίας της τοπικής αυτοδιοίκησης» αναφέρει ο εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας της ΠΕΓ.⁸⁰ Η τοπική αυτοδιοίκηση αποτέλεσε βασικό άξονα για την πραγματοποίηση των σκοπών της οργάνωσης. Η συνεργασία με τις δημοτικούς και κοινοτικούς συμβούλους προέβλεπε την προώθηση αιτημάτων που αφορούσαν την δημιουργία παιδικών και βρεφικών σταθμών, παιδικών χαρών και κήπων, την οργάνωση συσσιτίων για τα άπορα παιδιά, την δημιουργία δημοτικών και κοινοτικών ιατρείων, την κοινωνική προστασία αναπήρων και γερόντων, την οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Μέλη της Επιτροπής Αυτοδιοίκησης διετέλεσαν η Πέπη Δαράκη, η Πάτρα Χατζησάββα, η Κατίνα Αθανασιάδου, η Άσπα Παπαθανασοπούλου, η Κατίνα Φλούντζη, η Αργυρούλα Φραντζέσκου, η Καλιατάκη, η Λιανaráκη κ.ά. Οι περισσότερες από τα μέλη της Επιτροπής συμμετείχαν και στο χώρο της Αυτοδιοίκησης. Η συγκρότηση της Επιτροπής αποφασίστηκε σε συνεδρίαση του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου στις 16/7/1964.⁸¹ Με αφορμή τις δημοτικές εκλογές τον Ιούλιο του 1964 το προσωρινό κεντρικό συμβούλιο της οργάνωσης απευθύνει έκκληση «για την ανάδειξη γυναικών δημοτικών συμβούλων, ώστε και η δραστηριότητα των γυναικών να αξιοποιηθεί και η θέση της γυναίκας στην κοινωνική και πολιτική ζωή να προωθηθεί, για το καλό ολόκληρου του λαού».⁸²

⁸⁰ «Σχέδιο εσωτερικού κανονισμού της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 1.

⁸¹ «Συνεδρίαση του Προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου 16/7/1964», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

⁸² Βλ. «Ενέργειες του προσωρινού Κεντρικού Συμβουλίου της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών» *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 1, 10/1964, σ. 4, 5.

Η οργάνωση ενός δικτύου επικοινωνίας με τις γυναίκες δημοτικούς συμβούλους ανά την Ελλάδα υπήρξε ο βασικός στόχος της Επιτροπής Αυτοδιοίκησης. Η συνεργασία και ο συντονισμός των προσπαθειών τους καθώς και η βοήθεια που θα μπορούσαν να προσφέρουν σε συμβουλευτικό επίπεδο αποτέλεσαν προτεραιότητες του τμήματος. Στο πλαίσιο των εργασιών της Β΄ Συνόδου του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου η Κ. Αθανασιάδου προτείνει εκ μέρους της Επιτροπής να επεξεργαστούν την εκλαΐκευση ορισμένων βασικών αρχών του Κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων για να βοηθηθούν οι γυναίκες σύμβουλοι καθώς και την οργάνωση μαθημάτων σχετικά με τις δραστηριότητες που μπορούν να αναπτύξουν.⁸³ Η διοργάνωση άλλωστε των δύο πανελλαδικών συσκέψεων γυναικών δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων που οργανώθηκαν στην Αθήνα αποτέλεσαν το επίκεντρο της δραστηριότητάς της.

Οι επαφές με τις συμβούλους της επαρχίας ιδιαίτερα, εξυπηρετούν και άλλο σκοπό καθώς αυτές θα μπορούσαν να πάρουν την πρωτοβουλία για την ίδρυση τοπικών τμημάτων της ΠΕΓ. Η Επιτροπή προγραμματίζει επομένως να συνδυάσει το έργο της αυτοδιοίκησης με την συγκρότηση και δραστηριότητα των παραρτημάτων της οργάνωσης.

Α΄ Σύσκεψη Γυναικών δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων (28-29/11/1964)

Η έμφαση που δίνει η νεοσύστατη οργάνωση στον ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης αναδεικνύεται και από την οργάνωση των δύο πανελλήνιων συσκέψεων γυναικών δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων που οργανώνει η ΠΕΓ το 1964 και το 1965. Η Επιτροπή Αυτοδιοίκησης σε συνεργασία με την Επιτροπή Επαρχιών της ΠΕΓ είναι αρμόδιες για την προετοιμασία και την πραγματοποίηση των συσκέψεων. Επεξεργάζεται θέσεις και ζητήματα που άπτονται της αρμοδιότητας της τοπικής αυτοδιοίκησης και επικεντρώνονται στο παιδί, στη γυναίκα και την κοινωνική πρόνοια. Ειδικότερα προετοιμάζει θέματα όπως η δημιουργία και η καλύτερη λειτουργία των παιδικών σταθμών, νηπιαγωγείων και σχολείων, η οργάνωση της εξωσχολικής απασχόλησης των παιδιών, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και γενικότερα η κοινωνική πρόνοια, η οργάνωση εκπολιτιστικών εκδηλώσεων, η δημιουργία παιδικών χαρών και η προώθηση αθλητικών

⁸³ Βλ. Β΄ Σύνοδος του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΓ, 29-30/11/1965 στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

δραστηριοτήτων. Η επιτροπή Επαρχιών αναλαμβάνει την επικοινωνία με τις συμβούλους στην Επαρχία, κοινοποιεί τα προκαταρκτικά της σύσκεψης και οργανώνει την συμμετοχή τους.

Η πρώτη σύσκεψη πραγματοποιήθηκε στις 28-29/11/1964 στην αίθουσα του Δημαρχείου Αθηναίων. Η πρόσκληση της ΠΕΓ απευθύνθηκε σε 43 δήμους της χώρας που συμμετείχαν με 63 γυναίκες αντιδημάρχους, προέδρους κοινοτήτων και δημοτικών συμβουλίων, δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων. Η Πρόεδρος της ΠΕΓ Θάλεια Κολυβά, κάνοντας την εναρκτήρια ομιλία με θέμα τον ρόλο της γυναίκας στην αυτοδιοίκηση επισημαίνει πως «στην αυτοδιοίκηση η γυναίκα είναι φορέας δημιουργικότητας και νοικοκυροσύνης, η είσοδος της σε θέσεις ηγετικές γεννά την ελπίδα πως θα λείψουν απουσίες που προσβάλλουν τον άνθρωπο και την κοινωνία, πως θα αντιμετωπιστούν οι ανάγκες της μητέρας και του παιδιού, η δημόσια υγεία, η κοινωνική πρόνοια και η περίθαλψη και γενικά θα εξυπηρετηθούν τα λαϊκά συμφέροντα».⁸⁴

Οι άλλες κεντρικές εισηγήσεις ήταν της Πέπης Δαράκη, Δημοτικής συμβούλου της Αθήνας και μέλους της Γραμματείας της ΠΕΓ με θέμα την προστασία της μητρότητας και του παιδιού, της Κατίνας Αθανασιάδου, δημοτικής συμβούλου και προέδρου της ΠΕΓ Πειραιώς με θέμα τις εκπολιτιστικές εκδηλώσεις στους δήμους και της Ασπασίας Παπαθανασοπούλου, δημοτικής συμβούλου Νέας Σμύρνης και μέλους της ΠΕΓ Αθήνας με θέμα την συμβολή της γυναικείας επιτροπής στο έργο των Δήμων. Οι αντιπρόσωποι των επαρχιών και των συνοικιακών δήμων της Αθήνας, έκαναν σύντομες ομιλίες ενημερώνοντας για τα τοπικά ζητήματα και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στο πλαίσιο της συμμετοχής τους στο έργο των δήμων και κοινοτήτων. Πολλές από τις συμμετέχουσες προέρχονταν από την Βόρεια Ελλάδα και ιδιαίτερα από την Θεσσαλονίκη, από την Θεσσαλία και συγκεκριμένα από την Λάρισα και το Βόλο, από την Κρήτη και την Λέσβο.

Η σύσκεψη κατέληξε σε ένα ψήφισμα που όριζε τους βασικούς άξονες και τις προτεραιότητες των γυναικών της τοπικής αυτοδιοίκησης.⁸⁵ Οι αποφάσεις που περιέχονται στο ψήφισμα συμπυκνώνονται στην έκκληση που απευθύνουν προς την Κυβέρνηση για την αύξηση των οικονομικών πόρων της αυτοδιοίκησης, στην ανάγκη

⁸⁴ Για τις εργασίες της σύσκεψης βλ. «Πανελλαδική Σύσκεψη Γυναικών δημοτικών και Κοινοτικών Συμβούλων», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 3, 12/1964, σ. 4 – 7.

⁸⁵ «Ψήφισμα Πανελλαδικής σύσκεψης γυναικών δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων, 28-29/11/1964», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.323, φ.1.

να αναπτυχθεί η κοινωνική πρόνοια, στην αποτελεσματικότερη συμμετοχή των πολιτών και των συλλόγων, στην συγκρότηση δημοτικής Γυναικείας Επιτροπής, στην καθιέρωση της συμμετοχής των γυναικών συμβούλων στις τοπικές ενώσεις δήμων και κοινοτήτων. Ωστόσο βασικός πόλος του ψηφίσματος, υπήρξε η προστασία του παιδιού και η υλοποίηση των απαραίτητων ενεργειών για την βελτίωση της εκπαίδευσης και του βιοτικού επιπέδου της ζωής τους με την δημιουργία περισσότερων παιδικών σταθμών, παιδικών χαρών, με την παροχή μαθητικού συσσιτίου και μαθητικού εισιτηρίου, με την οργάνωση της εξωσχολικής ζωής μέσω της δημιουργίας εκπολιτιστικών και ψυχαγωγικών κέντρων νεότητας. Η ίδρυση κοινοτικών ιατρείων, η καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού σε συνεργασία με τα τοπικά παραρτήματα της ΠΕΓ, η δημιουργία περισσότερων χώρων άθλησης και ψυχαγωγίας, και η εξασφάλιση των βασικών αναγκών της ύδρευσης, της ηλεκτροδότησης και της συγκοινωνίας αποτελούν επίσης βασικά αιτούμενα της πρώτης αυτής σύσκεψης των γυναικών συμβούλων. Το ψήφισμά τους επιδόθηκε από επιτροπές γυναικών της σύσκεψης, στους Υπουργούς Εσωτερικών και Πρόνοιας.⁸⁶

Β' Σύσκεψη Γυναικών δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων (26 – 27/11/1965)

Η Β' Σύσκεψη γυναικών δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων πραγματοποιήθηκε ένα χρόνο αργότερα και αυτή στο Δημαρχείο της Αθήνας στις 26-27/11/1965. Η προπαρασκευαστική επιτροπή αποτελούμενη κυρίως από μέλη της Επιτροπής Επαρχιών σχεδιάζει την σύσκεψη αποστέλλοντας τα θέματα και τις θέσεις της ΠΕΓ αναμένοντας τις δηλώσεις συμμετοχής προκειμένου να οργανώσει τον παραμονή τους στην Αθήνα. Οι προσκλήσεις απευθύνθηκαν σε 197 γυναίκες δημοτικούς και κοινοτικούς συμβούλους⁸⁷ εκ των οποίων ανταποκρίθηκαν οι 64 και επικοινωνήσαν τηλεφωνικά ή τηλεγράφησαν 25.⁸⁸

Στο πλαίσιο της προετοιμασίας για την Β' σύσκεψη, το περιφερειακό τμήμα της ΠΕΓ Θεσσαλονίκης πραγματοποίησε προσύσκεψη γυναικών και δημοτικών συμβούλων Μακεδονίας – Θράκης στις 14 Νοεμβρίου στο Δημαρχείο Θεσσαλονίκης.

⁸⁶ Βλ. «Πανελλαδική Σύσκεψη Γυναικών δημοτικών και Κοινοτικών Συμβούλων», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 3, 12/1964, σ. 7.

⁸⁷ Βλ. «9^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 15/11/1965» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

⁸⁸ Βλ. «10^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 17/12/1965» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

Σ' αυτό συμμετείχαν εκτός από τις συμβούλους και αντιπρόσωποι από τα τοπικά παραρτήματα της ΠΕΓ στη Βόρεια Ελλάδα καθώς και δημοτικοί παράγοντες του Νομού Θεσσαλονίκης.⁸⁹

Στην Β' σύσκεψη έλαβαν μέρος συνολικά 64 γυναίκες δημοτικοί σύμβουλοι από όλη την Ελλάδα. Η κατανομή τους ανά γεωγραφική περιφέρεια είχε ως εξής: από την Στερεά Ελλάδα συμμετείχαν 37 εκπρόσωποι, από την Πελοπόννησο 3, από τα Νησιά του Αιγαίου 1, από τα Ιόνια 1, από την Θεσσαλία 9, από την Ήπειρο 2, από την Μακεδονία 10 και τέλος 1 από την Κρήτη. Βασικές εισηγήτριες όπως και στην Α' σύσκεψη ήταν η Θάλεια Κολυβά που μίλησε για τα βασικά αιτούμενα της τοπικής αυτοδιοίκησης και για την αναγνώριση του ρόλου της από την ΠΕΓ και η Πέπη Δαράκη που μίλησε για τον ρόλο των γυναικών στην εξύψωση του θεσμού της αυτοδιοίκησης. Η τρίτη κεντρική εισηγήτρια ήταν η Ασπασία Καρρά, δημοτική σύμβουλος Θεσσαλονίκης, η οποία ανέπτυξε το θέμα «Αυτοδιοίκηση και κοινωνική πρόνοια». Στη συνέχεια της σύσκεψης μίλησαν οι αντιπρόσωποι που «έδωσαν ακριβή και πλήρη την θλιβερή κατάσταση που παρουσιάζει στις διάφορες περιοχές της χώρας η Αυτοδιοίκηση και υπέδειξαν τα μέτρα που χρειάζονται να ληφθούν».⁹⁰

Η θεματολογία της σύσκεψης καθώς και οι αποφάσεις της κινήθηκαν στο ίδιο πλαίσιο με την προηγούμενη. Η σημασία της συμμετοχής των γυναικών στην τοπική αυτοδιοίκηση, η αναβάθμιση από το κράτος του θεσμού της αυτοδιοίκησης, η λειτουργία παιδικών σταθμών και παιδικών κατασκηνώσεων, η εκπολιτιστική δραστηριότητα, η ίδρυση τοπικών βιβλιοθηκών, κέντρων επιμόρφωσης ενηλίκων και δημοτικών ιδρυμάτων γήρατος, η επισκευή των οδικών δικτύων στην επαρχία ήταν μερικά από τα θέματα που απασχόλησαν την σύσκεψη. Η ΠΕΓ κάνοντας απολογισμό της σύσκεψης στο πλαίσιο της συνεδρίασης της γραμματείας της λίγες μέρες μετά, την θεωρεί απολύτως επιτυχημένη και εκτιμά πως μία από τις σημαντικότερες αποφάσεις ήταν η δημιουργία μιας μεικτής επιτροπής Αυτοδιοίκησης από δημοτικές συμβούλους και μέλη της ΠΕΓ που θα έχει σαν έργο να μελετά τα προβλήματα που πρέπει να απασχολήσουν ιδιαίτερα τις γυναίκες συμβούλους.⁹¹ Οι δύο συσκέψεις λειτούργησαν με στόχο την επικοινωνία, την ανταλλαγή απόψεων και την

⁸⁹ Βλ. σχετικά «Προσύσκεψη γυναικών δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων Μακεδονίας – Θράκης», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 15, 12/1965, σ.5, 6.

⁹⁰ «Β' Πανελλαδική σύσκεψη γυναικών δημοτικών, κοινοτικών συμβούλων», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 15, 12/1965, σ. 8-10, 12.

⁹¹ Βλ. «10^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 17/12/1965» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

συνεργασία των γυναικών που συμμετείχαν στην τοπική αυτοδιοίκηση. Η δημοσιοποίηση των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν, η αναζήτηση λύσεων και η προοπτική συνεργασίας μεταξύ τους λειτουργεί ενοποιητικά. Παράλληλα, για την ΠΕΓ η πρωτοβουλία για αυτές τις συσκέψεις εκφράζει την προτεραιότητα που προτάσσει η οργάνωση στον ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης και της συμμετοχής των γυναικών και μελών της στο πλαίσιο της. Οι γυναίκες δημοτικές σύμβουλοι λειτούργησαν εξ' αρχής για την οργάνωση ως σύνδεσμοι για την δημιουργία τοπικών παραρτημάτων ενώ στη συνέχεια αποτέλεσαν βασικούς άξονες για την παρέμβαση της ΠΕΓ στο δημοτικό και κοινοτικό έργο. Φυσικό επακόλουθο λοιπόν, ήταν η ΠΕΓ να αποτελέσει τον βασικό οργανωτικό φορέα αυτών των συσκέψεων. Η πραγματοποίηση μιας τρίτης συνάντησης που προγραμματίζονταν για το 1966 αναβλήθηκε λόγω του φόρτου εργασίας που υπήρχε για την οργάνωση του Συνεδρίου για το παιδί.⁹²

Γ.2.5. Επιτροπή Εργασίας

Στον τομέα των εργαζομένων γυναικών η οργάνωση δραστηριοποιείται εξίσου ενεργά με την συνδρομή της Επιτροπής Εργασίας. Βασικοί άξονες της δραστηριότητας της Επιτροπής ορίστηκαν η αμοιβή των εργαζόμενων γυναικών -με ιδιαίτερη έμφαση στην προώθηση του αιτήματος ίση αμοιβή για ίση εργασία-, η προστασία της εργαζόμενης μητέρας και το ζήτημα της συνταξιοδότησης. Για την καλύτερη προώθηση των αιτημάτων της, η Επιτροπή συνεργάστηκε ιδιαίτερα με την Συντονιστική Επιτροπή Εργαζομένων Γυναικών (Σ.Ε.Ε.Γ.) καθώς και με την Ένωση Ελληνίδων Νομικών. Μέλη της Επιτροπής υπήρξαν η Διευθύντρια της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, Καίτη Βερδελή –που για κάποιο διάστημα υπήρξε και η υπεύθυνη του τομέα-, η νομικός Ρ. Τζινιάδη, η τραπεζική υπάλληλος Στέλλα Βογδάνου, η λογίστρια Δήμητρα Αλεξανδρίδου, η τραπεζική υπάλληλος Μαίρη Μανωλοπούλου, η Βλαχοπούλου κ.ά. Οι περισσότερες από τις συμμετέχουσες δραστηριοποιούνταν στον συνδικαλιστικό χώρο.

«Σκοπός της ΠΕΓ σχετικά με τις εργαζόμενες δεν είναι σε καμιά περίπτωση να κάνει την δουλειά που ανήκει στις συνδικαλιστικές οργανώσεις» αλλά να κάνει παράλληλη δουλειά: να προωθεί τα εργαζόμενα μέλη της να συμμετέχουν στα

⁹² Βλ. «22^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 1/7/1966» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

σωματεία και όπου είναι εφικτό στις διοικήσεις τους, να ενημερώνονται για βασικά θέματα σχετικά με τους όρους και την αμοιβή εργασίας και με τα συνταξιοδοτικά ζητήματα, να τους εντάξει σε πλαίσιο συλλογικής δραστηριοποίησης για την διεκδίκηση των αιτημάτων τους.⁹³

Το πρόγραμμα της Επιτροπής για την ενεργοποίηση των εργαζόμενων μελών της ΠΕΓ περιλαμβάνει και τα τοπικά και περιφερειακά τμήματα. Ο προγραμματισμός προβλέπει τον σχηματισμό μικρών -στην αρχή- ομάδων εργαζομένων όπου θα συγκεντρώνονται με σκοπό την ενημέρωση τους σε βασικά ζητήματα και σταδιακά ενδεχομένως την συμμετοχή τους στα εργατικά σωματεία της κάθε περιοχής. Το κάθε συνοικιακό ή τοπικό τμήμα θα έρχεται σε επαφή με εργαζόμενες ιδιαίτερα σε βιομηχανικές περιοχές και σε συνοικίες που υπάρχουν απασχολούμενες στα σπίτια τους. Στις ενημερωτικές ομιλίες που θα γίνονταν στις εργαζόμενες, εκτός των εργασιακών θεμάτων που θα αναπτύσσονται εξίσου απαραίτητες ήταν και οι διαφωτιστικές ομιλίες που θα τις έκανε «να συνειδητοποιήσουν την σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στα εργατικά και οικονομικά θέματα με τη γενική πολιτική κατάσταση» έτσι ώστε να αναπτύξουν «την δραστηριότητα τους για την δημοκρατία, την ανεξαρτησία της χώρας – οικονομική, πολιτική- και την προώθηση της ειρήνης στον κόσμο».⁹⁴ Επίσης κρίνονταν απαραίτητο να συγκροτηθούν Επιτροπές Εργασίας στα μεγάλα περιφερειακά τμήματα Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Πειραιά και όπου ήταν εφικτό στις επαρχίες.

Το πρόγραμμα της Επιτροπής περιλάμβανε εκτός της δραστηριοποίησης των μελών της οργάνωσης την προβολή των αιτημάτων των εργαζόμενων γυναικών με την κατάθεση υπομνημάτων στους αρμόδιους και την διαφώτιση της κοινής γνώμης με αρθρογραφία στον τύπο και την πραγματοποίηση διαλέξεων. Παράλληλα η μελέτη της εργατικής νομοθεσίας σε συνεργασία με την Νομική Επιτροπή και η κατάθεση προτάσεων για την τροποποίηση της εγγράφονταν στις βασικές μέριμνες της.⁹⁵

Αν και αποτέλεσε μία από τις βασικότερες επιτροπές της Ένωσης ωστόσο δεν έλειψαν τα προβλήματα στην εσωτερική λειτουργία της. Σε συνεδρίαση της Γραμματείας της ΠΕΓ, η τότε υπεύθυνη της Επιτροπής Ρ. Τζινιάδη διαπιστώνει πως με δυσκολία συνέρχεται η επιτροπή και ζητά ενίσχυση της και με άλλα μέλη

⁹³ «Εισήγηση για τις εργαζόμενες», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ.320, φ. 2.

⁹⁴ Βλ. ό.π. «Εισήγηση για τις εργαζόμενες».

⁹⁵ Βλ. «Β' Σύνοδος του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΓ, 29- 30/11/1965» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

προκειμένου να ανταποκριθεί στους στόχους της.⁹⁶ Στον γενικό απολογισμό της ΠΕΓ που γίνεται στο πλαίσιο της Δ' Συνόδου της διατυπώνεται πως ενώ έχουν γίνει αρκετές προσπάθειες ιδίως από τα Περιφερειακά Τμήματα Αθήνας, Πειραιά, Θεσσαλονίκης για να προσανατολιστούν τα συνοικιακά τμήματα στην μελέτη των προβλημάτων των εργαζομένων γυναικών και ενώ παράλληλα έχουν συγκεντρωθεί χιλιάδες υπογραφές για την κύρωση της σύμβασης για την ίση αμοιβή ωστόσο δεν έχουν αξιοποιηθεί περαιτέρω αυτές οι προσπάθειες. Από τον ίδιο απολογισμό πληροφορούμαστε πως «η Γ' σύνοδος κατέληξε στην απόφαση ότι δεν χρειάζεται πολυμελής επιτροπή εργαζομένων, απ' τη στιγμή που υπάρχει Η Σ.Ε.Ε.Γ. που μελετά τα προβλήματα που τα γνωρίζει και καλύτερα» για να συνεχίσει ότι «σε κάθε περίπτωση θα βοηθήσωμε είτε εκλαϊκεύοντας τα θέματα μέσω των τμημάτων μας είτε με διαβήματα και παραστάσεις για την επίλυση τους».⁹⁷

Πριν από την ίδρυση της ΠΕΓ, το 1963 συγκροτείται και λειτουργεί η Συντονιστική Επιτροπή Εργαζομένων Γυναικών (Σ.Ε.Ε.Γ.), η οποία εξειδικεύεται στα συνδικαλιστικά ζητήματα των γυναικών και τα μέλη της προέρχονται κυρίως από τον αριστερό πολιτικό χώρο. Η Σ.Ε.Ε.Γ. πραγματοποιεί δυο πανελλαδικές συνδιασκέψεις εργαζομένων γυναικών το 1963 και το 1966, εκδίδει ενημερωτικό δελτίο και δραστηριοποιείται ιδιαίτερα για τα ζητήματα των εργαζομένων γυναικών. Η λειτουργία της εκτός από την ενημέρωση και τον συντονισμό των διαφορετικών ειδικοτήτων που εντάσσονται στο εσωτερικό της, είναι η δημοσιοποίηση και η διεκδίκηση των κοινών αιτημάτων που αφορούν τις εργαζόμενες γυναίκες. Για αυτό το σκοπό συντάσσει και καταθέτει υπομνήματα κυρίως στο Υπουργείο Εργασίας αλλά και σε άλλους φορείς, οργανώνει ενημερωτικές συγκεντρώσεις και κινητοποιεί τις γυναίκες να συμμετάσχουν στις διοικήσεις των σωματείων προκειμένου να προωθηθούν τα αιτήματά τους.⁹⁸

Η Επιτροπή Εργασίας της ΠΕΓ βρίσκεται σε στενή συνεργασία με την Σ.Ε.Ε.Γ. και συμμετέχει ενεργά στις κινητοποιήσεις της. Στις συγκεντρώσεις που πραγματοποιεί η Σ.Ε.Ε.Γ. με θέματα σχετικά με τα δικαιώματα και τους όρους εργασίας των εργαζομένων γυναικών, η ΠΕΓ συμμετέχει σταθερά με αντιπροσωπείες

⁹⁶ Βλ. 21^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 17/6/1966 στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

⁹⁷ Ν. Σκανδάλη, «Έκθεση δράσης εξαμήνου Ιουνίου – Δεκεμβρίου 1966» σ.8, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

⁹⁸ Για την δραστηριότητα της Σ.Ε.Ε.Γ. βλ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 325, 326.

της και προωθεί τα σχετικά υπομνήματα για υπογραφές στα τοπικά και περιφερειακά παραρτήματα της.

Δύο από τα βασικότερα αίτηματα που προώθησε όχι μόνο η Επιτροπή Εργασίας αλλά και η ΠΕΓ γενικότερα, υπήρξε η κύρωση από την Ελληνική Κυβέρνηση των δύο συμβάσεων εργασίας του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας της υπ. αριθ. 100 για την καθιέρωση της ίσης αμοιβής για ίση εργασία και της 103 που αφορά την προστασία της μητρότητας. Για το ζήτημα αυτό κινητοποιήθηκε ιδιαίτερα η οργάνωση απευθύνοντας υπομνήματα στους κυβερνητικούς φορείς για την εφαρμογή του. Το Απρίλη του 1965 αντιπροσωπεία του Κεντρικού Συμβουλίου επέδωσε στον Υπουργό Εργασίας και σε όλους τους βουλευτές υπόμνημα με θέμα την κύρωση των δύο διεθνών συμβάσεων εργασίας · το υπόμνημα κατατέθηκε και στην Βουλή από την κοινοβουλευτική ομάδα της ΕΔΑ που αποτελούσε σταθερό συμπαραστάτη στο έργο της ΠΕΓ.⁹⁹ Η εξίσωση ανδρικής και γυναικείας αμοιβής κρίνεται απαραίτητη καθώς «είναι γνωστό πόσο δυσμενείς είναι για την Ελληνίδα οι συνθήκες κάτω από τις οποίες εργάζεται και πόσο αναχρονιστικά είναι τα κριτήρια με τα οποία αξιολογείται και αμοιβεται η εργασία της».¹⁰⁰ Το αίτημα εκτός των κυβερνητικών φορέων, απευθύνεται και στα συλλογικά συνδικαλιστικά όργανα και σχηματισμούς στην ΓΣΣΕ, στο Εργατικό Κέντρο Αθηνών και στις 115 Συνεργαζόμενες Εργατοϋπαλληλικές Οργανώσεις (115 ΣΕΟ).

Η υιοθέτηση ευεργετικών μέτρων για τις εργαζόμενες μητέρες υποστηρίχθηκε εξίσου σθεναρά με τα υπόλοιπα αιτήματα από την ΠΕΓ. Στα περισσότερα διαβήματα που κάνουν τονίζεται μεταξύ άλλων η ανάγκη ύπαρξης περισσότερων βρεφονηπιακών σταθμών πανελλαδικά, το μειωμένο ωράριο των μητέρων που έχουν βρέφη, και η παράταση της άδειας τοκετού. Το Τμήμα ΠΕΓ Πατρών μάλιστα κατάφερε να έχει αποτέλεσμα σε σχετικό υπόμνημα που απευθύνει στο Υπουργείο Συγκοινωνιών και ζητά την βραδεία προσέλευση των υπαλλήλων μητέρων βρεφών. Η θετική απάντηση του Υπουργού σχετικά με το αίτημα που αφορά την καθιέρωση των δύο ωρών βραδείας προσέλευσης στις υπαλλήλους, δημοσιεύεται και στο *Δελτίο*.¹⁰¹ Μετά την θετική αυτή ανταπόκριση η ΠΕΓ γενικεύει το αίτημα ζητώντας από τον Πρόεδρο της Κυβέρνησης, να θέσει σε ισχύ το μέτρο σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες. Η απάντηση του Υπουργού Προεδρίας είναι θετική με την εκκρεμότητα

⁹⁹ Βλ. «Διάβημα της ΠΕΓ στην Κυβέρνηση», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 7, 4/1965, σ. 6.

¹⁰⁰ Υπόμνημα της ΠΕΓ 1/3/1967, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 320, φ. 2.

¹⁰¹ «Με τις ενέργειες της ΠΕΓ Πατρών. Το νέο ωράριο για τις εργαζόμενες μητέρες», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.14, 11/1965, σ. 3.

όμως, της Νομοθετικής Ρύθμισης του ζητήματος.¹⁰² Η Επιτροπή Εργασίας διερευνώντας τις δυνατότητες που υπάρχουν για διευκολύνσεις των εργαζόμενων μητέρων από αντίστοιχες δημόσιες υπηρεσίες ενημερώνει τα μέλη της ΠΕΓ σχετικά μέσω του δελτίου. Για παράδειγμα ενημερώνει τις εργαζόμενες ύστερα από διάβημα που κάνει στην Κοινωνική Υπηρεσία του ΙΚΑ για τις συμβάσεις που έχει υπογράψει η τελευταία με παιδικές στέγες στις οποίες οι ασφαλισμένες μπορούν να αφήσουν τα παιδιά τους χωρίς καμιά επιβάρυνση.¹⁰³

Οι αποκλεισμοί των γυναικών από τους διαγωνισμούς των τραπεζών ήταν ένα θέμα που απασχόλησε μία από τις πρώτες συνεδριάσεις της Γραμματείας της οργάνωσης. Προκειμένου μάλιστα να αντιμετωπιστεί το θέμα, η συνεδρίαση αποφάσισε να κάνει προσωπικό διάβημα διαμαρτυρίας η Πρόεδρος Θάλεια Κολυβά στον Πρωθυπουργό και επιτροπή από μέλη της Γραμματείας να διαμαρτυρηθεί στις διοικήσεις των τραπεζών και στους Υπουργούς Εργασίας και Εμπορίου καθώς και στα πολιτικά κόμματα.¹⁰⁴ Το ίδιο θέμα επανέρχεται και αργότερα σε συνεδρίαση της Γραμματείας και εκτός του υπομνήματος διαμαρτυρίας που αποστέλλεται γίνεται πρόταση να πραγματοποιηθεί συνάντηση με εκπροσώπους των συλλόγων των υπαλλήλων τραπεζών, της Ένωσης Ελληνίδων Νομικών και της Συντονιστικής Επιτροπής Εργαζόμενων Γυναικών «για να αποφασισθούν από κοινού ενέργειες που θα φέρουν κάποιο αποτέλεσμα». Παράλληλα τίθεται και η πρόταση για μελέτη του θέματος και δυνατότητα προσφυγής στο Συμβούλιο Επικρατείας.¹⁰⁵

Το ζήτημα της συνταξιοδότησης των εργαζόμενων γυναικών αποτέλεσε επίσης ένα βασικό αίτημα. Η μείωση του χρονικού ορίου συνταξιοδότησης ήταν σταθερή πρόταση στα υπομνήματα που κατέθετε η οργάνωση : «Να μειωθεί το χρονικόν όριον ηλικίας δια την πλήρη συνταξιοδότησιν δια τους άνδρας εις τα 60 έτη και δια τας γυναίκας εις τα 55» καθώς «αι γυναίκες καταβάλλονται προώρως, λόγω του τριπλού μόχθου των δια την παραγωγικήν εργασίαν, το νοικοκυριό και την ανατροφή των παιδιών, με πλήρη έλλειψιν διευκολύνσεων αι οποίαι υφίστανται εις όλα τα προηγμένα κράτη» αναφέρει το υπόμνημα της ΠΕΓ που απευθύνεται στην κυβέρνηση τον Φεβρουάριο του 1965.¹⁰⁶ Στην ίδια κατεύθυνση αιτούνται την ελάττωση των προϋποθέσεων για την χορήγηση σύνταξης, την διάθεση μειωμένης σύνταξης, την

¹⁰² Βλ. *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.18-19, 4/1966, σ.12.

¹⁰³ «Ειδοποιούμε τις μητέρες», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.18-19, 4/1966, σ. 8

¹⁰⁴ Βλ. Δ' Συνεδρίαση της Γραμματείας της ΠΕΓ 31/7/1964, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ.2

¹⁰⁵ Βλ. «18η Συνεδρίαση της Γραμματείας, 29/4/1966» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

¹⁰⁶ Βλ. Υπόμνημα της ΠΕΓ 18/2/1965, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 320, φ. 2.

καθιέρωση σύνταξης σε ομάδες εργαζομένων γυναικών όπως οι οικιακοί βοηθοί ή οι εργαζόμενες «με το κομμάτι» στο σπίτι.

Το *Δελτίο της ΠΕΓ* επίσης λειτουργεί υποστηρικτικά σε αυτές τις προσπάθειες φιλοξενώντας σταθερά στις σελίδες του ειδήσεις και μικρά άρθρα για τις δραστηριότητες της ΠΕΓ για τις εργαζόμενες γυναίκες, για την ΣΕΕΓ άλλα και για τις ενέργειες του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας που αφορούν τους όρους και τα δικαιώματα της γυναικείας εργασίας. Παράλληλα μέσω του εντύπου σχολιάζονται και επίκαιρα θέματα που αφορούν την εργασία και τους συνδικαλιστικούς αγώνες.¹⁰⁷ Στο δελτίο επίσης εντοπίζονται θέματα που αφορούν τις κατακτήσεις των γυναικών σε ανδροκρατούμενα επαγγέλματα, τις προαγωγές και τις διακρίσεις στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.¹⁰⁸

Ο τομέας των εργαζομένων γυναικών και τα αιτήματα του αποτέλεσε επομένως σταθερή παράμετρος της δραστηριότητας της ΠΕΓ. Η διεκδίκηση καλύτερων όρων εργασίας, η εξίσωση αμοιβής ανδρικής και γυναικείας εργασίας, τα μέτρα για την προστασία της μητρότητας, οι ίσες ευκαιρίες και δυνατότητες για την συμμετοχή σε διαγωνισμούς εργασίας και η εξασφάλιση συνταξιοδότησης των γυναικών συνιστούσαν τα σημαντικότερα αιτήματα που διεκδίκησε η οργάνωση για τις εργαζόμενες γυναίκες.

Γ.2.6. Νομική Επιτροπή

Η Νομική Επιτροπή της ΠΕΓ αποτέλεσε ένα βοηθητικό και συμβουλευτικό όργανο για την Ένωση και είχε δύο βασικούς σκοπούς: την διαχείριση των νομικών ζητημάτων της ΠΕΓ αφ' ενός, αφ' ετέρου την μελέτη της νομοθεσίας την επεξεργασία και την κατάθεση προτάσεων που αφορούσαν την ισότιμη μεταχείριση των δύο φύλων και την προστασία του παιδιού. Στην Επιτροπή συμμετείχαν οι νομικοί Λένα Τεγοπούλου, η Μαρία Μωραΐτου, η Καζακοπούλου κ.ά. Η συγκεκριμένη επιτροπή συνεργάζονταν και με την Ένωση Ελληνίδων Νομικών της οποίας η Μ. Μωραΐτου ήταν Πρόεδρος. Υπεύθυνη για την λειτουργία της Επιτροπής

¹⁰⁷ Βλ. ενδεικτικά: 1) Λένα Τεγοπούλου, «Ο κώδικας εργασίας και οι εργαζόμενες», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 14, 11/1965, σ. 4, 2) Λένα Τεγοπούλου, «Με την νέα Συλλογική Σύμβαση Εργασίας η ψαλίδα μεγαλώνει», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 16, 1/1966, σ. 3, 3) «Οι εργάτριες κέρδισαν περήφανη νίκη στο εργοστάσιο Τριούμφ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 25, 10/1966, σ. 6 κ.ά.

¹⁰⁸ Βλ. ενδεικτικά 1) «Η γυναίκα ανεβαίνει στην κοινωνική ιεραρχία», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.16, σ.5, 2) «Νέα γυναικεία επαγγέλματα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.23-24, 8-9/1966, σ.8, 3) «Γυναικείες κατακτήσεις» *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.23-24, 8-9/1966, σ. 12 κ.ά.

είχε οριστεί η Λένα Τεγοπούλου.¹⁰⁹ Ένα πρόπλασμα της Νομικής Επιτροπής υπήρξε η Επιτροπή Καταστατικού για την σύνταξη του οποίου υπεύθυνη ήταν η Μαρία Μωραΐτου. Οι επεξεργασίες του καταστατικού αποτέλεσαν σύνηθες θέμα στις πρώτες συνεδριάσεις της προσωρινής Γραμματείας μέχρι να καταλήξουν στην τελική εκδοχή του και στην κατάθεση του για έγκριση στο Πρωτοδικείο.¹¹⁰

Απ' όσο προκύπτει από το Αρχείο της οργάνωσης, πρόκειται για μία επιτροπή που λειτουργεί περιστασιακά και για συγκεκριμένα θέματα. Η Γραμματεία συνήθως αναθέτει στην επιτροπή τα θέματα που την ενδιαφέρουν προς διερεύνηση και μελέτη. Η σύνταξη εσωτερικού κανονισμού λειτουργίας της οργάνωσης αποτέλεσε ένα από τα πρώτα θέματα που την απασχόλησαν. Η Νομική επιτροπή λειτουργεί υποστηρικτικά στις άλλες επιτροπές υποβοηθώντας το έργο τους.

Ιδιαίτερα συνεργάζεται με την Επιτροπή Εργασίας της ΠΕΓ, με θέμα την μελέτη του κώδικα εργασίας και των Διεθνών Συμβάσεων που αφορούν την γυναικεία εργασία. Βάσει αυτών συντάσσει αντίστοιχες προτάσεις όπως υπομνήματα που αφορούν στην τροποποίηση του Κώδικα εργασίας. Οι επεξεργασίες των δύο συμβάσεων του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας, που προβλέπουν την εξίσωση ανδρικής και γυναικείας αμοιβής και την προστασία της μητρότητας καθώς και οι διαδικασίες για την σταδιακή εφαρμογή τους στα ελληνικά δεδομένα, υπήρξαν από τις σημαντικότερες συνεισφορές της επιτροπής.

Ο άλλος τομέας με τον οποίο ασχολήθηκε η Νομική Επιτροπή αφορούσε στο Οικογενειακό Δίκαιο και συγκεκριμένα το ζήτημα της προστασίας του παιδιού. Το προσωρινό διοικητικό Συμβούλιο της ΠΕΓ σε συνεδρίαση του στις 29/10/1964, αναθέτει στη Νομική Επιτροπή να μελετήσει κατά πόσο εφαρμόζονται οι διατάξεις που όριζε ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ για το παιδί, στην Ελληνική Νομοθεσία. Η μελέτη θα αφορούσε την πρόταση τροποποιήσεων του Οικογενειακού Δικαίου προκειμένου να συνταχθεί σύμφωνα με τα όσα όριζε ο ΟΗΕ.¹¹¹

Ενδιαφέρον είναι και το ζήτημα που θέτει η Νομική Επιτροπή στο πλαίσιο της Γενικής Συνέλευσης της ΠΕΓ για την κατάργηση του αναχρονιστικού θεσμού της προίκας. Για το θέμα προτείνεται επίσης εκτός της διαφώτισης της κοινής γνώμης να

¹⁰⁹ Βλ. «1^η Συνεδρίαση της Γραμματείας, 22/6/1965» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

¹¹⁰ Για το θέμα του καταστατικού βλ. : Α' Συνεδρίαση του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου 29/5/1964, Β' σύσκεψη του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου 5/6/1964, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

¹¹¹ Βλ. «Συνεδρίαση του Προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου 29/10/1964», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

κινητοποιηθεί και η Κυβέρνηση που ενισχύει τον θεσμό με την καθιερωμένη προικοδότηση των απόρων κορασίδων.¹¹² Άλλα ζητήματα που απασχόλησαν την Επιτροπή ήταν αυτό των υιοθεσιών ενόψει σχετικού διατάγματος που θα συζητιόταν στην Βουλή και το ζήτημα της ακρίβειας σε είδη πρώτης ανάγκης που η εξέταση του ανατίθεται στην νομική Επιτροπή η οποία σε συνεργασία με τις οικονομολόγους – μέλη της ΠΕΓ θα πρότεινε μέτρα για την συγκράτηση της ανόδου των τιμών.

Εκτός από τις νομικές επεξεργασίες θεμάτων που επικεντρώνονται στη θέση της γυναίκας και του παιδιού στο πλαίσιο της Ελληνικής Νομοθεσίας, η Επιτροπή αντιμετωπίζει και τις υπόλοιπες υποθέσεις νομικού χαρακτήρα της ΠΕΓ όπως οι αστυνομικές επεμβάσεις στο έργο της και οι διώξεις που αντιμετωπίζει η οργάνωση και τα τοπικά της παραρτήματα, ιδιαίτερα την περίοδο 1966 – 1967.

Γ. 2.7. Επιτροπή Εκπολιτισμού (Εκπολιτιστική)

Μία από τις πιο δραστήριες βοηθητικές επιτροπές της ΠΕΓ υπήρξε η Εκπολιτιστική. Βασικός σκοπός της ορίστηκε η «ανύψωση του πολιτιστικού επιπέδου των μελών της Ένωσης και γενικότερα των γυναικών και των παιδιών».¹¹³ Προκειμένου να ανταποκριθεί στο σκοπό της οργανώνει συναυλίες, γιορτές, κινηματογραφικές και θεατρικές προβολές, παιδικές παραστάσεις, εικαστικές εκθέσεις και κάθε είδους ψυχαγωγικές εκδηλώσεις. Από τον εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας της ΠΕΓ προβλέπεται η συνεργασία της Εκπολιτιστικής Επιτροπής με την Επιτροπή Αυτοδιοίκησης για την διοργάνωση πολιτιστικών και ψυχαγωγικών εκδηλώσεων με την συνεργασία των δήμων και των κοινοτήτων. Επίσης προβλέπεται η συνεργασία της με την Οικονομική Επιτροπή «όταν η εκδήλωση γίνεται και με σκοπό την εξεύρεση οικονομικών πόρων του σωματείου».¹¹⁴ Στις αρμοδιότητες της εντάσσεται και η κάθε είδους βοήθεια προς τα τοπικά και περιφερειακά τμήματα για την οργάνωση εκδηλώσεων. Τέλος, η επιτροπή Εκπολιτισμού είχε οριστεί «υπεύθυνη για την διακόσμηση και γενικά την καλή παρουσίαση των κεντρικών γραφείων καθώς και για την διακόσμηση κάθε αίθουσας που χρησιμοποιείται σε εκδηλώσεις της Ένωσης».¹¹⁵

¹¹² Βλ. «ΠΕΓ: Ένας χρόνος γόνιμης δράσης», *Η Αυγή*, αρ.φ. 3808, 1/6/1965, σ.1, 6.

¹¹³ «Σχέδιο εσωτερικού κανονισμού της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 1.

¹¹⁴ Βλ. ό.π. «Εσωτερικός κανονισμός».

¹¹⁵ Βλ. ό.π. «Εσωτερικός κανονισμός».

Η Εκπολιτιστική Επιτροπή ορίζει την ταυτότητα της οργάνωσης στον πολιτιστικό τομέα. Η δραστηριότητα της ανταποκρίνονταν σε έναν από τους βασικότερους άξονες δραστηριοποίησης της οργάνωσης. Στους κόλπους της δραστηριοποιήθηκαν γνωστές Ελληνίδες καλλιτέχνιδες και μέλη της οργάνωσης όπως η χαράκτρια Βάσω Κατράκη – που φιλοτέχνησε και το έμβλημα της οργάνωσης-, η τραγωδός Ασπασία Παπαθανασίου -που είχε οριστεί από το Διοικητικό Συμβούλιο υπεύθυνη του τομέα- και από τον χώρο της λογοτεχνίας η Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη, η Λιλίκα Νάκου κ.ά. Επίσης βασικά μέλη της διετέλεσαν η Τούλα Δρακοπούλου και η Ηρώ Λάμπρου.

Προκειμένου να εμπλουτίσει το πρόγραμμά της η Εκπολιτιστική Επιτροπή, πραγματοποιεί δύο συσκέψεις τον Φεβρουάριο του 1965, με γυναίκες από τον λογοτεχνικό, επιστημονικό και καλλιτεχνικό χώρο που θα συνέβαλλαν «στον καταρτισμό ενός προγράμματος με σκοπό το ανέβασμα του πολιτιστικού επιπέδου και τη ψυχαγωγία του λαού μας».¹¹⁶ Στην μία σύσκεψη λαμβάνουν μέρος λογοτέχνες, αρχαιολόγοι και εκπρόσωποι των εικαστικών τεχνών και στη δεύτερη ηθοποιοί, μουσικοί και χορεύτριες. Οι συναντήσεις αυτές σκοπό είχαν την ενίσχυση προγράμματος της Εκπολιτιστικής Επιτροπής με προτάσεις τόσο για την βελτίωση του όσο και για την εφαρμογή του κυρίως στα τοπικά και περιφερειακά παραρτήματα της ΠΕΓ. Εκτός της συμβολής τους στον προγραμματισμό, οι επαφές αυτές απέβλεπαν επίσης στην ενεργό συμμετοχή των καλλιτεχνιδων στις ενδεχόμενες εκδηλώσεις της οργάνωσης: «οι λογοτέχνες μουσικοί και ηθοποιοί προσφέρθηκαν να βοηθήσουν για την οργάνωση μουσικοφιλολογικών απογευμάτων, κουκλοθεάτρου και παραγκιόζη για τα παιδιά, οι αρχαιολόγοι να ξεναγήσουν τις γυναίκες σε αρχαιολογικούς χώρους» και οι «εκπρόσωποι των εικαστικών τεχνών πρότειναν να κάνουν εκθέσεις ζωγραφικής (...) βοηθώντας με σχετικές ομιλίες και σχετικές προβολές την κατανόηση των έργων τέχνης».¹¹⁷

Οι εκδηλώσεις που πραγματοποιεί η Εκπολιτιστική Επιτροπή της ΠΕΓ γίνονται κυρίως με αφορμή τις γιορτές και τις επετείους εθνικές και μη. Οι γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα είναι εξ ολοκλήρου αφιερωμένες στα παιδιά. Μεγάλες εκδηλώσεις πραγματοποιούνται κυρίως για την 8^η Μαρτίου την ημέρα της γυναίκας, για την ημέρα του παιδιού και για την γιορτή της μητέρας. Για την διοργάνωση των εκδηλώσεων η Εκπολιτιστική Επιτροπή αναλάμβανε να βρει τον

¹¹⁶ Βλ. 9^η Συνεδρίαση της Γραμματείας», 29/1/1965, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

¹¹⁷ Βλ. «Σύσκεψη της Εκπολιτιστικής Επιτροπής», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.5, 2/1965, σ. 4.

χώρο, να τον διακοσμήσει και να επιμεληθεί το πρόγραμμα ανάλογα με το περιεχόμενο της εκδήλωσης.

Οι παιδικές γιορτές που γίνονταν με αφορμή τα Χριστούγεννα και το Πάσχα περιλάμβαναν συνήθως πλούσιο πρόγραμμα με παιδικό θέατρο ή κουκλοθέατρο, με την συμμετοχή παιδικής χορωδίας, με την απαγγελία ποιημάτων και με την διανομή δώρων. Εκτός της κεντρικής εκδήλωσης της Εκπολιτιστικής Επιτροπής, τα συνοικιακά τμήματα της Αθήνας και τα περιφερειακά παραρτήματα της επαρχίας οργάνωναν με την συμβολή και την υλική βοήθεια από την Επιτροπή, παιδικές γιορτές. Η αποστολή βοηθητικού υλικού με κείμενα για την πραγματοποίηση των εκδηλώσεων λειτούργησε κυρίως για την επαρχία, ενώ στις οργανώσεις της Αθήνας μέλη της επιτροπής βοηθούσαν στην οργάνωση μικρών θεατρικών σκετς, στην διάρθρωση του προγράμματος, στην διακόσμηση των αιθουσών που χρησιμοποιούνταν για τις εκδηλώσεις. Σύνηθες ήταν επίσης οι παιδικές γιορτές στις συνοικίες της Αθήνας και στην επαρχία να συνδιοργανώνονταν από την ΠΕΓ και τους κατά τόπους Δήμους.

Η επέτειος που προβάλλονταν περισσότερο και εορτάζονταν με πολλές εκδηλώσεις ήταν η ημέρα της γυναίκας, η 8η Μαρτίου.¹¹⁸ Οι προετοιμασίες για τον εορτασμό της επετείου ξεκινούν αρκετό διάστημα πριν. Σε συνεδρίαση της γραμματείας του Κεντρικού Συμβουλίου στις 21/1/1966 συζητείται το πρόγραμμα της εκπολιτιστικής επιτροπής που προγραμματίζει δεκαήμερο εκδηλώσεων για την 8^η Μαρτίου που περιλάμβανε εκτός της κεντρικής εκδήλωσης, διαλέξεις για την ιστορία του γυναικείου κινήματος, για την συμβολή των Ελληνίδων στην πεζογραφία και εικαστική έκθεση με έργα γυναικών καλλιτεχνών.¹¹⁹

Με αφορμή την συμβολική επέτειο και την διεθνή της διάσταση, η οργάνωση συμπυκνώνει και προβάλλει τα αιτήματά της κάνοντας παράλληλα και μια ιστορική αναδρομή στο γυναικείο κίνημα. Η σημασία που αποδίδεται στην ημέρα είναι χαρακτηριστική από την κινητοποίηση της οργάνωσης για τον εορτασμό της. Στα διασωθέντα κείμενα για την επέτειο, διαφαίνεται μια εικόνα νοσταλγική για τους σταθμούς του γυναικείου κινήματος και για τις γυναίκες που πρωτοστάτησαν σε αυτόν τον αγώνα: «όλες οι γυναίκες έχουμε χρέος ανεξάρτητα από φυλή, χρώμα,

¹¹⁸ Για τον εορτασμό της 8^{ης} Μαρτίου βλ. Αγγέλικα Ψαρρά, «Η 8 του Μάρτη, οι κομμουνίστριες και η πολιτική: μια μέρα στα ΑΣΚΙ», π. *Αρχειοτάξιο*, τ.5, 5/2003, σ. 64 – 72.

¹¹⁹ Βλ. «12^η Συνεδρίαση της Γραμματείας, 21/1/1966» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2. Για τις εκδηλώσεις βλ. επίσης «Με την ευκαιρία της 8^{ης} Μαρτίου, Οι διαλέξεις της ΠΕΓ» και «Από τη δράση της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 18-19, 3-4/1966, σ. 4 - 5, 9 – 11.

θηρσκειά και πολιτική τοποθέτηση να κάνουμε μια ιστορική ανασκόπηση αυτής της πορείας του γυναικείου κινήματος και να θυμούμαστε τις γυναικείες μορφές που εργάστηκαν με αυταπάρνηση για να φτάσει η γυναίκα στο οικονομικό, πολιτικό και πνευματικό επίπεδο που βρίσκεται σήμερα».¹²⁰

Η επέτειος συμβόλιζε διαχρονικά τους αγώνες των γυναικών για τα δικαιώματά τους ενώ ταυτόχρονα όριζε και την αφετηρία των σύγχρονων αγώνων με τα αιτήματα του παρόντος που εστιάζονταν στην πολιτική, νομική και κοινωνική ισοτιμία των δύο φύλων. Τα αιτήματα ορίζονταν επίσης και από την τρέχουσα επικαιρότητα · οι επικείμενες βουλευτικές εκλογές για τον Μάιο του 1967 δίνουν τον αντίστοιχο τόνο στα επετειακά και στα εσωτερικά κείμενα της οργάνωσης: «Η γραμματεία του Κεντρικού Συμβουλίου της ΠΕΓ προτείνει στα τμήματά της το περιεχόμενο του φετινού γιορτασμού της 8^{ης} του Μάρτη να συνδυασθεί με την δουλειά γύρω στις εκλογές».¹²¹ Η ανάγκη της συμμετοχής των γυναικών στις εκλογές ορίζεται ως προτεραιότητα που αποτέλεσε το κεντρικό μήνυμα που έπρεπε να διοχετευθεί στις εκδηλώσεις των τμημάτων για τον εορτασμό της ημέρας της γυναίκας τον Μάρτη του 1967.¹²²

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η προσπάθεια για τον συνδυασμό του εορτασμού της 8^{ης} Μαρτίου με την εθνική επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου. Σε εγκύκλιο που απευθύνει η Επιτροπή Αυτοδιοίκησης στα τοπικά παραρτήματα για τον εορτασμό των δύο επετείων αναφέρει πως «και στις δύο αυτές εκδηλώσεις να εξάρουμε το έργο της Ελληνίδας στον εθνικό, οικονομικό και κοινωνικό τομέα».¹²³ Ο ρόλος της Ελληνίδας στην Επανάσταση του 1821 συνδέεται με τους μεταγενεστέρους αγώνες, με την συμμετοχή των γυναικών στο αντιστασιακό κίνημα στην διάρκεια της κατοχής συγκροτώντας έτσι μια γενεαλογία αγώνων που συνεχίζονται ως το παρόν με τις διεκδικήσεις και τα αιτήματα των σύγχρονων Ελληνίδων.

Άλλοι επέτειοι στις οποίες δίνεται ιδιαίτερη έμφαση είναι ο εορτασμός της ημέρας του παιδιού και της ημέρα της μητέρας. Για την ημέρα του παιδιού, συνήθως στο πλαίσιο εκδηλώσεων πραγματοποιούνταν διαλέξεις με θέματα που αφορούσαν την εφαρμογή του καταστατικού χάρτη των δικαιωμάτων του παιδιού του ΟΗΕ, την εκπαίδευση και την ανατροφή των παιδιών, τις συνθήκες διαβίωσης, την παιδική

¹²⁰ Εγκύκλιος της Επιτροπής Αυτοδιοίκησης της ΠΕΓ 19/2/1967, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 320, φ. 2.

¹²¹ Βλ. σχετικά «Η 8 του Μάρτη και ο ρόλος της Ελληνίδας στις εκλογές», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 28, 3-4/1967, σ. 3.

¹²² Εγκύκλιος της Επιτροπής Αυτοδιοίκησης της ΠΕΓ 28/2/1967, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 320, φ. 2.

¹²³ Ο.π. εγκύκλιος.

λογοτεχνία κ.ά.¹²⁴ Επίσης στα συνοικιακές οργανώσεις της Αθήνας και στις περιφερειακές οργανώσεις της επαρχίας οι γιορτές εκτός από τις ομιλίες περιλάμβαναν προβολή παιδικών κινηματογραφικών ταινιών, παραστάσεις θεάτρου σκιών και κουκλοθέατρου, διανομή δώρων, απαγγελία ποιημάτων και τραγουδιών.¹²⁵ Το 1966 ιδιαίτερα, που ο προγραμματισμός της οργάνωσης ήταν επικεντρωμένος στο Συνέδριο για το παιδί και γενικότερα η χρονιά ήταν αφιερωμένη σε δραστηριότητες που αφορούσαν την βελτίωση των όρων μόρφωσης, διαβίωσης και ψυχαγωγίας των παιδιών γίνεται ιδιαίτερη μνεία για τον εορτασμό της επετείου και μέσα από τις σελίδες του *Δελτίου*.¹²⁶

Αν και η μητρότητα και η προστασία της αποτέλεσαν προτεραιότητα της ΠΕΓ, ωστόσο ο εορτασμός της ημέρας της μητέρας –που είχε καθιερωθεί να γιορτάζεται την δεύτερη Κυριακή του Μαΐου– περιοριζόταν κυρίως στο πλαίσιο των συνοικιακών οργανώσεων της Αθήνας. Ενώ προβαλλόταν ιδιαίτερα από την οργάνωση δεν πραγματοποιούνταν κεντρικές εκδηλώσεις για τον εορτασμό της επετείου. Δεν ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη και δεν είχε την ίδια εμβέλεια με τη 8^η Μαρτίου. Η ημέρα της μητέρας αποτέλεσε το βασικό θέμα στο *Δελτίο* με αναφορές για το ιστορικό της ημέρας και για την σημασία του εορτασμού ενώ το αφιέρωμα πλαισιωνόταν από ποιήματα Ελληνίδων με θέμα την μητέρα.¹²⁷

Εκτός των εκδηλώσεων που οργανώνονται με αφορμή επετείους η Εκπολιτιστική Επιτροπή σε συνεργασία με την Μορφωτική Επιτροπή της ΠΕΓ οργανώνει πολύ συχνά διαλέξεις για τα μέλη της με ομιλήτριες κυρίως μέλη του Κεντρικού της Συμβουλίου. Το περιεχόμενο των διαλέξεων αφορά διάφορα θέματα σχετικά με τον απολογισμό διεθνών συναντήσεων γυναικών, με την εκπαίδευση, την ιστορία, τη ζωή και τα έργα γυναικείων προσωπικοτήτων, για το ελληνικό πολιτισμό κ.ά. Οι διαλέξεις αυτές πραγματοποιούνται «μέσα στα πλαίσια των επιδιώξεων [της ΠΕΓ] τόσο για την μορφωτική και πολιτιστική εξύψωση των γυναικών όσο και για την ενημέρωση των μελών της σ' όλη τη γυναικεία κίνηση και σε διεθνή κλίμακα, αλλά και για τη βοήθεια προς τις εργαζόμενες και τις μητέρες»¹²⁸.

Εκτός από τις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις που οργανώνει η ΠΕΓ επιχειρεί και παρεμβάσεις στο πολιτιστικό γίγνεσθαι. Η πρόταση της στον Δήμο Αθηναίων για την

¹²⁴ Βλ. «Διαλέξεις της ΠΕΓ για τη γιορτή του παιδιού», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 14, 11/1965 σ.5,8.

¹²⁵ Βλ. «Η γιορτή του παιδιού στα διάφορα τμήματα της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 14, 11/1965, σ.9, 10 και «Από τη δράση της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 26, 11-12/1966, σ. 8, 9.

¹²⁶ Βλ. *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 23-24, 8-9/1966.

¹²⁷ Βλ. το *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 20, 5/1966.

¹²⁸ «Διαλέξεις της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 4, 1/1965, σ.7.

μεταβολή του σπιτιού της λαογράφου και ιδρυτικού μέλους της ΠΕΓ Αγγελικής Χατζημιχάλη σε λαογραφικό μουσείο, αποτέλεσε μία από τις σημαντικότερες παρεμβάσεις της. Αντιπροσωπεία της ΠΕΓ επέδωσε ψήφισμα της οργάνωσης που εγκρίθηκε στο φιλολογικό μνημόσυνο της Αγγ. Χατζημιχάλη, προς το Δήμο Αθηναίων με θέμα την δημιουργία του μουσείου. Επιπροσθέτως η Επιτροπή προτείνει και πραγματοποιεί επιτόπια επίσκεψη στο χώρο στην οποία συμμετέχουν εκπρόσωποι του Δήμου προκειμένου να αντιληφθούν την αναγκαιότητα για την διάσωση και την αξιοποίηση του αρχοντικού.¹²⁹ Η πρόταση υιοθετήθηκε τελικά από τον Δήμο της Αθήνας, που αποφάσισε το σπίτι της Χατζημιχάλη στην Πλάκα που ήταν έργο του αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχου, να διασωθεί και να μετατραπεί λαογραφικό μουσείο.¹³⁰

Τα ημερολόγια της ΠΕΓ

Η Εκπολιτιστική Επιτροπή μαζί με την Συντακτική και την Οικονομική Επιτροπή ορίστηκαν υπεύθυνες για την σύνταξη και την κυκλοφορία των ημερολογίων της ΠΕΓ που εκδόθηκαν για το 1966 και το 1967.¹³¹ Η έκδοση των ημερολογίων βοηθούσε στην εκλαΐκευση των σκοπών και της δραστηριότητας της ΠΕΓ κυρίως όμως η πώληση τους, αποτέλεσε έναν από τους βασικούς πόρους για τα οικονομικά της οργάνωσης.¹³²

Τα ημερολόγια διατίθενται προς πώληση στα τοπικά και περιφερειακά τμήματα ενώ τα έσοδα από την πώληση μοιράζονται· ένα μέρος τους αποδίδεται στο κεντρικό ταμείο και τα υπόλοιπα έσοδα ενισχύουν τα οικονομικά της τοπικής οργάνωσης. Η Οικονομική Επιτροπή προκειμένου να αυξήσει την διάθεση τους από τα τοπικά και περιφερειακά παραρτήματα, προκηρύσσει βραβεία που θα τα διεκδικήσουν τα τμήματα που θα διαθέσουν περισσότερα ημερολόγια με πρωτοτύπους τρόπους και θα εξοφλήσουν εγκαίρως τις οφειλές τους.¹³³ Η έκδοση του

¹²⁹ «Συνεδρίαση της Γραμματείας του Προσωρινού Δ. Συμβουλίου», 25/5/1965, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ.319, φ. 2.

¹³⁰ «Το αρχοντικό της Αγγελικής Χατζημιχάλη λαογραφικό μουσείο Αθηνών», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.17, 3/1966, σ. 5.

¹³¹ Βλ. «1^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 22/6/1965» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

¹³² «Διαπιστώσεις για την έκδοση του ημερολογίου του 1966 και προτάσεις για το νέο», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 320, φ. 1.

¹³³ Βλ. «Κεντρική Οικονομική Επιτροπή - Εγκύκλιος ημερολογίου Νο 2», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 320, φ. 3.

ημερολογίου διαφημίζεται από τις στήλες του *Δελτίου* και η καταχώρηση παροτρύνει για την αγορά και την διάδοση του από τα μέλη της οργάνωσης.¹³⁴

Τα ημερολόγια ήταν μικρού μεγέθους (17x13), καλαίσθητα και πολυσέλιδα. Εικαστικά ήταν πρωτότυπα για τα δεδομένα της εποχής ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίαζε και το περιεχόμενο της ύλης.

Το ημερολόγιο του 1966 κοσμείται στο εξώφυλλο από χαρακτηριστικά της Βάσως Κατράκη ενώ στο εσωτερικό εικονογραφείται κυρίως από φωτογραφίες. Η ύλη του περιλαμβάνει διάφορα θέματα που αφορούν την διατροφή, την εκπαίδευση και την υγιεινή των παιδιών, συμβουλές για το νοικοκυριό και την αισθητική περιποίηση των γυναικών, την εγκυμοσύνη και τον θηλασμό. Επίσης περιλάμβανε βιογραφικά σημειώματα γυναικών που πρωτοστάτησαν στο ελληνικό γυναικείο κίνημα όπως η Καλλιρόη Παρρέν και η Αύρα Θεοδωροπούλου, γυναικών που συμμετείχαν στην Ελληνική Επανάσταση ή προέρχονταν από τον πνευματικό χώρο. Η ύλη του κατόπτριζε με ένα τρόπο τα ζητήματα που απασχολούσαν την οργάνωση καθώς περιείχε και σημειώματα για τα δικαιώματα των εργαζόμενων γυναικών, για την συμμετοχή τους στην τοπική αυτοδιοίκηση, για το Κυπριακό, τεκμήρια από το διεθνές γυναικείο κίνημα. Επίσης σχεδόν σε κάθε μήνα, υπάρχει ένα σημείωμα για κάποιο ιστορικό γεγονός ή κάποια επέτειος όπως η γερμανική εισβολή, η απελευθέρωση της Αθήνας, η Πρωτομαγιά, η ημέρα της γυναίκας κ.ά.

Το ημερολόγιο του 1967 από άποψη περιεχομένου είναι πιο ομοιογενές σε σχέση με το προηγούμενο. «Το περιεχόμενο του συνδέεται με τη ζωή στις διάφορες περιοχές της Ελλάδας με έθιμα, παραδόσεις, κομμάτια από την παλιότερη και νεώτερη ιστορία κάθε τόπου» αναφέρει το σημείωμα που καταχωρείται στο *Δελτίο*.¹³⁵ Ο σχεδιασμός του περιεχομένου όπως αποτυπώνεται σε ένα σχετικό διάγραμμα που καταθέτει προς συζήτηση στην συνεδρίαση της Γραμματείας, η Εκπολιτιστική Επιτροπή, περιλαμβάνει εννιά ενότητες που αντιστοιχούν σε γεωγραφικές περιφέρειες της Ελλάδας, μία ενότητα που αφορά την γυναίκα, μία για το παιδί και

¹³⁴ Χαρακτηριστική είναι η πρώτη καταχώρηση για το ημερολόγιο του 1966 στο *Δελτίο* : «Κυκλοφόρησε το ημερολόγιο της ΠΕΓ Καλλιτεχνικό, εικονογραφημένο, καλαίσθητο, πλούσιο σε διαλεχτό περιεχόμενο. Στις σελίδες του θα βρείτε κάθε λογής οδηγίες για κάθε καθημερινό σας πρόβλημα, γύρω από την υγιεινή, την ανατροφή των παιδιών, την κοινωνική ζωή, τα δικαιώματα της εργαζόμενης, της μάνας, της νοικοκυράς, για ένα ευτυχισμένο σπιτικό, για την κουζίνα, για την ομορφιά σας. Αγοράστε όλες, διαδώστε όλες το εξαιρετικό, το καλλιτεχνικό θαύμα, το ημερολόγιο της ΠΕΓ μας», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 14, 11/1965, 8 σ. Βλ. επίσης «Το ημερολόγιο της ΠΕΓ για το 1967», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 25, 10/1966, σ. 11.

¹³⁵ «Το ημερολόγιο της ΠΕΓ για το 1967», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 25, 10/1966, σ. 11.

μία που αφορά την δραστηριότητα της ΠΕΓ.¹³⁶ Οι γεωγραφικές ενότητες εκτός από αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες περιοχών ή παραδοσιακών ενδυμασιών, περιλαμβάνουν επίσης σημειώματα που αφορούν τοπικά μνημεία κάθε περιοχής, στοιχεία για την αγροτική παραγωγή της κάθε περιφέρειας, κείμενα για το καίριο ρόλο των γυναικών στην περίοδο της Επανάστασης του 1821 και της Γερμανικής Κατοχής, στοιχεία για τις εργάτριες και τις αγρότισσες, αντιπροσωπευτικά ήθη και έθιμα του κάθε τόπου. Το εξώφυλλό του είναι ενδεικτικό του περιεχομένου του αφού απεικονίζει λεπτομέρεια ενός υφαντού.¹³⁷

Για την συλλογή της ύλης η επιτροπή ζητά από τα τοπικά παραρτήματα αντιπροσωπευτικές εικόνες από την περιοχή τους, από τις παραδοσιακές φορεσιές τους, από τα ήθη και έθιμα τους ανά περιοχή.¹³⁸ Εκτός από την βοήθεια για την προετοιμασία της ύλης, η συνδρομή των τοπικών παραρτημάτων είναι εμφανέστερη στη διάδοση του ημερολογίου «αφού έφερε την φωνή της ΠΕΓ μια εικόνα του έργου της και των σκοπών της σε όλες τις περιοχές της χώρας μας και σε γυναίκες που πρώτη φορά γνώριζαν κάτι από την δράση της».¹³⁹ Σύμφωνα με τον απολογισμό της οικονομικής Επιτροπής το ημερολόγιο του 1966 εκδόθηκε σε 9.900 τεμάχια εκ των οποίων τον Ιούλιο του 1966 είχαν πουληθεί τα 7.990, τα 170 είχαν δωριστεί, τα 250 είχαν σταλεί στο εξωτερικό και τα υπόλοιπα παρέμεναν αδιάθετα.¹⁴⁰

Η έκδοση του ημερολογίου υπήρξε πολλαπλώς σημαντική για την λειτουργία της οργάνωσης. Με την διάθεση του η οργάνωση εξασφάλιζε οικονομικούς πόρους ενώ παράλληλα ήταν και ένα μέσο για την διάδοση των ιδεών και των σκοπών της ΠΕΓ.

Γ.2.8. Οικονομική Επιτροπή

Υπεύθυνη για την οικονομική διαχείριση των πόρων του σωματείου και για την σύνταξη του οικονομικού προϋπολογισμού και απολογισμού της οργάνωσης ορίστηκε η Οικονομική Επιτροπή.¹⁴¹ Οι πόροι του σωματείου προέρχονταν από τις

¹³⁶ Βλ. «Για το ημερολόγιο της ΠΕΓ 1967», 30/6/1966, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 320, φ. 2.

¹³⁷ Βλ. «Πανελλαδική Ένωση Γυναικών, Ημερολόγιο 1967», [Αθήνα, 1966].

¹³⁸ «20^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 27/5/1966» στο «Βιβλίο Πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένώσεως Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ.319, φ. 2.

¹³⁹ «Σχέδιο έκθεσης Κ.Δ. Συμβουλίου (θα διαβασθεί στις Γ. Συνελεύσεις)», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 1, σ. 2.

¹⁴⁰ «Απολογισμός Οικονομικής Επιτροπής Κ.Δ.Σ και προτάσεις για ανάπτυξη οικονομικών» 7/1966, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319.

¹⁴¹ Βλ. «Σχέδιο εσωτερικού κανονισμού της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 1.

εγγραφές και τις συνδρομές των μελών του. Κάθε τοπικό και περιφερειακό τμήμα ήταν υποχρεωμένο να καταβάλλει το 10% των εσόδων του στο κεντρικό ταμείο.¹⁴² Στις αρμοδιότητες της Επιτροπής ήταν επίσης η εξεύρεση οικονομικών πόρων εκτός των τακτικών εισφορών των μελών της· η οργάνωση εκδηλώσεων, η έκδοση αναμνηστικών εκδόσεων και καρτών, η ανεύρεση δωρητών προβλέπονταν ως ενέργειες για την οικονομική ενίσχυση της οργάνωσης. Ταμίες της ΠΕΓ και επομένως υπεύθυνες της Οικονομικής Επιτροπής διετέλεσαν η Μαρίκα Μπίτσιου από την ίδρυση της οργάνωσης ως την Γενική Συνέλευση και η Ελένη Γεωργιάδου που ανέλαβε μετά την Γενική Συνέλευση τον Μάιο του 1965.

Η οριακή οικονομική κατάσταση και οι δυνατότητες για την ανεύρεση πόρων ήταν τα συνήθη θέματα που έθετε η Οικονομική Επιτροπή στο πλαίσιο των συνεδριάσεων της Γραμματείας και του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΓ.¹⁴³ Στις συνεδριάσεις προτείνεται επίσης να αποταθούν σε δημόσιους φορείς για την οικονομική ενίσχυση του σωματείου και να ερευνηθούν οι δυνατότητες για επιχορήγηση από το κονδύλι του κρατικού λαχείου. Εκτός των τακτικών εισφορών των μελών, τα έσοδα της οργάνωσης ενισχύονται από τις ψυχαγωγικές εκδηλώσεις και εκδρομές που οργανώνει η Οικονομική Επιτροπή σε συνεργασία με την Εκπολιτιστική Επιτροπή.

Η έκδοση και η διάθεση των ημερολογίων υπήρξε επίσης σταθερό οικονομικό έσοδο. Προκειμένου να ανταποκριθούν στα έξοδα της έκδοσης καταχωρούν διαφημίσεις στο εσωτερικό των ημερολογίων. Η εξασφάλιση διαφημίσεων και από τα τοπικά τμήματα βοηθάει αφ' ενός για την πιο φροντισμένη έκδοση του ημερολογίου - αφού εξασφαλίζουν έγκαιρα χρήματα- αφ' ετέρου ενισχύει τα οικονομικά των παραρτημάτων αφού από κάθε διαφήμιση το 50% των εσόδων παραμένει στο τμήμα.¹⁴⁴ Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα από τον απολογισμό της οργάνωσης που γίνεται εν όψει της Δ' Συνόδου, για την ουσιαστική συνδρομή που αποδίδει στα οικονομικά της οργάνωσης το ημερολόγιο: «χωρίς το ημερολόγιο δεν θα υπήρχε η ΠΕΓ γιατί σ' αυτό στηρίζει την οικονομική της επάρκεια στα βασικά τουλάχιστον

¹⁴² Βλ. «Καταστατικό της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», Αθήνα 1964, σ. 5.

¹⁴³ Βλ. ενδεικτικά 10^η Συνεδρίαση του Προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου 12/2/1965, 11^η Συνεδρίαση του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου 23/3/1965, 4^η Συνεδρίαση της Γραμματείας 9/8/1965 κ.ά., ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ.2 .

¹⁴⁴ Βλ. «Απολογισμός Οικονομικής Επιτροπής Κ.Δ.Σ και προτάσεις για ανάπτυξη οικονομικών» 7/1966, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319.

έξοδα».¹⁴⁵ Προκειμένου να αυξήσει τα έσοδα της από την πώληση των ημερολογίων, η Οικονομική Επιτροπή -όπως προαναφέρθηκε- προκηρύσσει βραβεία που θα τα διεκδικήσουν τα τοπικά τμήματα που θα διέθεταν τα περισσότερα ημερολόγια. Τα βραβεία για την πραγματοποίηση των περισσότερων όρων της άμιλλας για την πώληση του ημερολογίου, που είχε θέσει η Οικονομική Επιτροπή ανακοινώθηκαν μέσω του δελτίου της ΠΕΓ.¹⁴⁶

Μια εκδήλωση που οργανώνεται σταθερά για την ενίσχυση των οικονομικών της οργάνωσης είναι το ετήσιο τσάι της ΠΕΓ. Συνήθως πραγματοποιείται στις αίθουσες κεντρικών ξενοδοχείων και η εκδήλωση περιλαμβάνει ψυχαγωγικό πρόγραμμα με μουσική και επιδείξεις γυναικείας μόδας.¹⁴⁷

Η Οικονομική Επιτροπή προκειμένου να ανταποκριθεί στις τρέχουσες ανάγκες της οργάνωσης κάνει εκκλήσεις προς τα τοπικά παραρτήματα για την τακτοποίηση των οικονομικών τους εκκρεμοτήτων. «Παρά τις εντατικές προσπάθειες που έγιναν στον οικονομικό τομέα παρουσιάστηκε σοβαρή κάμψη στα έσοδα από συνδρομές και έκτακτες εισφορές» αναφέρει στον οικονομικό απολογισμό που κάνει στην Δ' Σύνοδο του Κεντρικού Συμβουλίου η Οικονομική Επιτροπή ενώ επισημαίνει πως «με το ελάχιστο αυτό ποσό [που βρίσκεται στο ταμείο] είναι αδύνατη η παραπέρα δραστηριότητα μας αν δεν τακτοποιήσουν όλα τα μέλη μας τις υποχρεώσεις τους τις ταμιακές προς το Κ.Δ.Σ.[Κεντρικό Διοικητικό Συμβούλιο]».¹⁴⁸

¹⁴⁵ Ν. Σκανδάλη, «Εκθεση δράσης εξαμήνου Ιουνίου – Δεκεμβρίου 1966» σ. 4, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

¹⁴⁶ Βλ. το χαρακτηριστικό σημείωμα που καταχωρήθηκε στο *Δελτίο*: «Βραβεία για το ημερολόγιο της ΠΕΓ. Στα τμήματα που πραγματοποίησαν καλύτερα τους όρους άμιλλας για τη διάθεση του ημερολογίου μας δόθηκαν τα παρακάτω βραβεία: Το πρώτο βραβείο δόθηκε στο τμήμα ΠΕΓ Ιωαννίνων, γιατί κάτω από δύσκολες συνθήκες πραγματοποίησε όλους τους όρους του διαγωνισμού: ένα βάζο και ένα σερβίτσιο γλυκού. Το δεύτερο βραβείο δόθηκε στο τμήμα ΠΕΓ Πειραιώς γιατί πραγματοποίησε όλους τους όρους του διαγωνισμού αλλά με ευνοϊκότερες συνθήκες: ένα βάζο. Το τρίτο βραβείο δόθηκε στο τμήμα ΠΕΓ Αχαρνών γιατί πραγματοποίησε τους δύο όρους του διαγωνισμού: ένας πίνακας ζωγραφικής. Επίσης δόθηκαν τρία βραβεία: πίνακας ζωγραφικής, ξύλινο δοχείο λαϊκής τέχνης, μια σειρά δίσκων Γκλориόν, για τρία τμήματα του περιφερειακού Αθηνών, που πραγματοποίησαν τους όρους άμιλλας. Ένα βραβείο (πίνακας ζωγραφικής) για το περιφερειακό Πειραιώς, για το τμήμα του περιφερειακού που εκπλήρωσε τους όρους της άμιλλας. Δύο βραβεία: δύο πίνακες ζωγραφικής, για το περιφερειακό Θεσσαλονίκης που ήρθαν πρώτα στην άμιλλα για τη διάθεση του ημερολογίου. Κεντρική Οικονομική Επιτροπή ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ* αρ.φ.18-19, 4/1966, σ.3.

¹⁴⁷ Βλ. σχετικά με την εκδήλωση: 1) «Το τσάι της ΠΕΓ Αθηνών στο Κίγκς Πάλλας», *Δελτίο της ΠΕΓ* αρ.φ.6, 3/1965, σ. 5, 2) «Το τσάι της ΠΕΓ Αθηνών στο Κίγκς Πάλλας», *Δελτίο της ΠΕΓ* αρ.φ. 14, 11/1965, σ. 8 3) «Το τσάι της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ* αρ.φ.26, 11-12/1966, σ. 6.

¹⁴⁸ Βλ. «Συμπεράσματα από τον οικονομικό απολογισμό και προϋπολογισμό στην Δ' Σύνοδο του Κ.Σ. της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ* αρ.φ.28, 3-4/1967, σ.11.

Γ.2.9. Επιτροπή Εξωτερικών Σχέσεων / Διεθνείς σχέσεις της οργάνωσης

Μία σημαντική παράμετρος για την υπόσταση της ΠΕΓ υπήρξε η θέση της στο διεθνές πλαίσιο και η ανάπτυξη σχέσεων με άλλες αντίστοιχες γυναικείες οργανώσεις του εξωτερικού. Η επιτροπή εξωτερικών σχέσεων ανέλαβε την διαχείριση της επικοινωνίας με τις ξένες γυναικείες οργανώσεις και τους διεθνείς οργανισμούς και υπεύθυνη για την λειτουργία της ορίστηκε η Μαρία Σβώλου.¹⁴⁹

Η οργανική της ένταξη στην Παγκόσμια Δημοκρατική Οργάνωση Γυναικών (στο εξής: ΠΔΟΓ) συνιστά προτεραιότητα της νεοσύστατης οργάνωσης. Η ΠΔΟΓ προέκυψε από το Παγκόσμιο Συνέδριο Γυναικών που πραγματοποιήθηκε τον Νοέμβριο του 1945 στο Παρίσι και στο οποίο συμμετείχαν 244 σύνεδροι από 49 χώρες από όλο τον κόσμο.¹⁵⁰ Στο ιδρυτικό συνέδριο συμμετείχε από ελληνικής πλευράς αντιπροσωπεία της Πανελληνίου Ενώσεως Γυναικών¹⁵¹ αποτελούμενη μεταξύ άλλων και από την Φανή Σημίτη -που εκλέχθηκε στο Προεδρείο της Ομοσπονδίας- και την Ρόζα Ιμβριώτη.¹⁵² Στο πλαίσιο της ΠΔΟΓ από την ίδρυση της εντάχθηκαν εν γένει οι αριστερές γυναικείες οργανώσεις· εκτός της Πανελληνίου Ενώσεως Γυναικών, οργανικό μέλος της ΠΔΟΓ υπήρξε και η Πανελλαδική Δημοκρατική Ένωση Γυναικών (ΠΔΕΓ).¹⁵³

Η ΠΕΓ επιδιώκει και στο μέτρο του εφικτού, συμμετέχει αδιάλειπτα στις συνόδους και της συνδιασκέψεις της διεθνούς ομοσπονδίας. Όσο την ενδιαφέρει να αναπτυχθεί οργανωτικά και να αποκτήσει μία σημαντική παρουσία στο εσωτερικό της Ελλάδας άλλο τόσο την ενδιαφέρει και η ένταξη της στην διεθνή ομοσπονδία και η επικοινωνία σε διεθνές επίπεδο με ομοειδείς οργανώσεις. Διατηρεί εξ' αρχής τακτική αλληλογραφία με την ΠΔΟΓ, την κρατά ενήμερη για τις δραστηριότητες της και ευθυγραμμίζεται με τους εκάστοτε προγραμματισμούς της.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Βλ. «Β' Σύσκεψη του Προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου [της ΠΕΓ] 5/6/1964», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

¹⁵⁰ Βλ. Αγγέλικα Ψαρρά, «Χρονικό μιας μετάβασης (1934 – 1948)», π. *Διαβάζω*, τ.198, 14/9/1988, σ.29 – 36 και Φ. Σημίτη, «Η Σύνοδος του Κ.Σ. της ΠΟΔΓ», Δελτίο της ΠΕΓ, αρ.φ. 17, 3/1966, σ. 3, 4

¹⁵¹ Η Πανελλήνιος Ένωση Γυναικών αποτέλεσε μια αριστερή μαζική γυναικεία οργάνωση που ιδρύθηκε τον Αύγουστο του 1945, εξέδωσε το περιοδικό *Ελληνίδες* και απέκτησε παραρτήματα σε συνοικίες της Αθήνας αλλά και σε επαρχιακές πόλεις. Βλ. Αγγέλικα Ψαρρά, «Χρονικό μιας...», ό.π..

¹⁵² Για την ελληνική συμμετοχή στο παγκόσμιο συνέδριο βλ. και Μαρία Μωραΐτη, «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα στην περίοδο 1940 – 1967» στο *Σεμινάριο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών. Σύγχρονοι προβληματισμοί του γυναικείου κινήματος 12-16 Φεβρουαρίου 1979*, εκδόσεις της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, Αθήνα, σ. 52.

¹⁵³ Η ΠΔΕΓ υπήρξε η γυναικεία οργάνωση του ΚΚΕ που δημιουργήθηκε στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου ύστερα από την αναγκαστική παύση της λειτουργίας της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Γυναικών που είχε τεθεί εκτός νόμου μαζί με το ΚΚΕ και άλλες οργανώσεις το 1947.

¹⁵⁴ Σχετικά με την επικοινωνία της ΠΕΓ με την ΠΔΟΓ βλ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 324, φ.1 και κ.328.1

Λίγους μήνες μετά την ίδρυση της, η ΠΕΓ συμμετείχε στο Συμβούλιο της Ομοσπονδίας που συνήλθε στη Σόφια τον Οκτώβρη του 1964, με βασικά θέματα την θέση της αγρότισσας και της εργάτριας γης, την θέση του παιδιού σύμφωνα με τα όσα ορίζει ο καταστατικός χάρτης του ΟΗΕ και την δραστηριότητα της ΠΟΔΓ και των οργανώσεων της σχετικά με την χρονιά διεθνούς συνεργασίας που πρότεινε ο ΟΗΕ.¹⁵⁵ Εκ μέρους της ελληνικής αντιπροσωπείας στις εργασίες του συμβουλίου, μίλησε η πρόεδρος της ΠΕΓ Θάλεια Κολυβά.¹⁵⁶

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών με αφορμή την 20^η επέτειο από την ίδρυση του αποφάσισε -ύστερα από πρόταση της Ινδίας- να συνδέσει την επέτειο με την έννοια της συνεργασίας μεταξύ των κρατών. Για το σκοπό αυτό ανακήρυξε το έτος 1965 «Χρονιά Διεθνούς συνεργασίας» και απευθύνθηκε σε άλλες διεθνείς οργανώσεις -μεταξύ των οποίων και η ΠΔΟΓ- προκειμένου να συμβάλλουν «στην πλατύτερη διάδοση της ιδέας της συνεργασίας ώστε να γίνει παγκόσμια συνείδηση η ανάγκη της, και αίτημα των λαών».¹⁵⁷ Η ΠΕΓ ανταποκρινόμενη στην πρόταση κινητοποιήθηκε ιδιαίτερα σχετικά με το θέμα, συγκροτώντας μάλιστα σχετική επιτροπή που θα μελετούσε τρόπους για την εφαρμογή της πρότασης.¹⁵⁸ Για την προώθηση της ιδέας συμμετείχε μαζί με άλλες γυναικείες οργανώσεις σε σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία της «Ένωσης Ελληνίδων Νομικών» με σκοπό να καταρτίσουν ένα κοινό πρόγραμμα εκδηλώσεων για την χρονιά διεθνούς συνεργασίας.¹⁵⁹ Στο πλαίσιο αυτό, μία από τις μεγάλες εκδηλώσεις που πραγματοποίησε σε συνεργασία με την «Ένωση Ελληνίδων Νομικών», ήταν η διάλεξη που οργανώθηκε στην λέσχη Φιλελευθέρων -παρουσία του εκπροσώπου του ΟΗΕ στην Αθήνα- με θέμα «Το 1965 έτος διεθνούς συνεργασίας όπως καθιερώθηκε

¹⁵⁵ Το συμβούλιο της ΠΔΟΓ συνήλθε στις 20-25/10/1964 στην Σόφια και την ΠΕΓ αντιπροσώπευσε 4μελής αντιπροσωπεία αποτελούμενη από τις Θάλεια Κολυβά, Μαρία Σβώλου, Κρέουσα Κονίδα και Πέπη Δαράκη. Για τις εργασίες του Συμβουλίου βλ. το σχετικό άρθρο στο *Δελτίο* : Μ.[αρία] Σ.[βώλου], «Στη Σόφια. Συμβούλιο της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Δημοκρατικών Γυναικών», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 2, 11/1964, σ. 4.

¹⁵⁶ Βλ. «Η κ. Κολυβά στο Συμβούλιο της ΠΟΔΓ στη Σόφια», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 4, 1/1965, σ.3.

¹⁵⁷ Βλ. «Το 1965 Χρονιά της Διεθνικής Συνεργασίας» [Κείμενο της ΠΕΓ], ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 324, φ. 1.

¹⁵⁸ Στην επιτροπή συμμετείχαν η Ηρώ Λάμπρου, η Έλλη Λαμπρίδη, η Καίτη Τενεκίδη, η Τούλα Δρακοπούλου, η Μαρία Αναγνωστοπούλου, η Μαρία Μωραΐτου, η Πολυμεροπούλου. Βλ. «Ε' Συνεδρίαση της Γραμματείας [της ΠΕΓ], 2/10/1964», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

¹⁵⁹ Βλ. «Η ιδέα της χρονιάς της διεθνούς συνεργασίας. Η ΠΕΓ συμμετέχει», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 3, 12/1964, σ. 8. Σχετικά με το θέμα βλ. ακόμη το κεντρικό άρθρο του δελτίου: Ε.[λλη] Λ.[αμπρίδη], «Χρονιά διεθνούς συνεργασίας», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 2, 11/1964, σ. 1, 2.

από τον ΟΗΕ» και ομιλήτριες την φιλόλογο Ηρώ Λάμπρου και την νομικό Ισμήνη Σακελλαροπούλου.¹⁶⁰

Με αφορμή τα είκοσι χρόνια από την δημιουργία της διεθνούς ομοσπονδίας τον Οκτώβρη του 1965, συνήλθε στο Σάλτσμπουργκ η Συνδιάσκεψη της ΠΔΟΓ. Εκ μέρους της ΠΕΓ συμμετείχαν στην συνδιάσκεψη η Θάλεια Κολυβά, η Νίνα Σκανδάλη και η Φανή Σημίτη. «Η βουή εκείνου του συνεδρίου, το σμίξιμο των διάφορων φυλών, (...) η ατμόσφαιρα εκείνη της αδελφοσύνης ανάμεσα σε ξένες χώρες, η ατμόσφαιρα της κοινής συνεργασίας για τον ίδιο σκοπό, η ιδέα ότι βρίσκεσαι εκεί με το μήνυμα της δικιάς σου χώρας» συνιστούσε μοναδική εμπειρία μαρτυρεί σε σχετικό της άρθρο με την γλαφυρή αυτή περιγραφή η συμμετέχουσα στη συνδιάσκεψη, Φανή Σημίτη.¹⁶¹ Με βασικά αιτήματα την ειρήνη και τον αφοπλισμό, «την σταθεροποίηση των δημοκρατικών ελευθεριών, την αξιοποίηση των δικαιωμάτων που απέκτησε μεταπολεμικά η γυναίκα, την άνοδο του μορφωτικού και κοινωνικού επιπέδου στις νεοαπελευθερωθείσες χώρες, την φροντίδα για την ανάπτυξη του παιδιού στα πλαίσια της διακήρυξης του ΟΗΕ», η πρόεδρος της ΠΔΟΓ Ευγενία Κοττόν έκανε τον εικοσαετή απολογισμό και έθεσε τις προτεραιότητες της διεθνούς ομοσπονδίας στην κεντρική ομιλία της.¹⁶² Στο πλαίσιο των εργασιών της συνδιάσκεψης συζητήθηκαν επίσης ο πόλεμος που διεξάγεται στο Βιετνάμ, το Κυπριακό ζήτημα, καθώς και το θέμα της καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη Λατινική Αμερική.

Η διεθνής Ομοσπονδία είχε αφιερώσει το έτος 1966 στο ζήτημα της προστασίας του παιδιού ενόψει και της διεθνούς Συνδιάσκεψης που προετοιμάζε με σχετικό θέμα. Απευθυνόμενη προς τις οργανώσεις – μέλη της, ζητά να επικεντρώσουν τις δραστηριότητες τους στο ίδιο θέμα. Η ΠΕΓ ευθυγραμμισμένη με τις οδηγίες της ομοσπονδίας σχεδίασε πρόγραμμα για την συλλογή στοιχείων σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης, την εκπαίδευση και την ανατροφή των παιδιών, προσπάθεια που κορυφώθηκε με την πραγματοποίηση του συνεδρίου για το παιδί τον Φεβρουάριο του 1967.¹⁶³ Η «Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για το παιδί» που διοργάνωσε η ΠΔΟΓ πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβρη του 1966 στην Στοκχόλμη. Την ΠΕΓ

¹⁶⁰ Βλ. «Οι διαλέξεις της ΠΕΓ. Οργανώνονται από το Κεντρικό Συμβούλιο. Η χρονιά διεθνούς συνεργασίας», Δελτίο της ΠΕΓ, αρ.φ. 5, 2/1965, σ. 6.

¹⁶¹ Φανή Σημίτη, «Η Σύνοδος του Κ.Σ. της ΠΔΟΓ. Το Συνέδριο της Ένωσης Γαλλίδων Γυναικών», Δελτίο της ΠΕΓ, αρ.φ.17, 3/1966, σ. 3, 4.

¹⁶² Βλ. Θάλεια Κολυβά, «Η Συνδιάσκεψη της ΠΔΟΓ στο Σάλτσμπουργκ», Δελτίο της ΠΕΓ, αρ.φ.14, 11/1965, σ. 2, 12.

¹⁶³ Βλ. σχετικά το κεφάλαιο για την Επιτροπή Παιδείας και το Α΄ Παναθηναϊκό Συνέδριο για το παιδί.

αντιπροσώπευσε στην συνδιάσκεψη η Ρόζα Ιμβριώτη που συνέταξε την ομιλία της, με βοηθήματα τα στοιχεία που κατέγραψαν οι Επιτροπές Παιδείας και Αυτοδιοίκησης από ερωτηματολόγια που διένειμαν στις τοπικές οργανώσεις, για την εκπαίδευση και την πρόνοια για το παιδί στην Ελλάδα.¹⁶⁴ Η αντιπρόσωπος της οργάνωσης κατέγραψε τις εντυπώσεις της από την συνδιάσκεψη σε εκτενές άρθρο που δημοσιεύθηκε στο *Δελτίο* της οργάνωσης.¹⁶⁵ Αξιοποιώντας την συμμετοχή της Ρ. Ιμβριώτη η ΠΕΓ οργανώνει ενημερωτικές διαλέξεις για την κοινοποίηση των εργασιών του διεθνούς συνεδρίου.

Εκτός από την συμμετοχή της στο πλαίσιο της διεθνούς ομοσπονδίας, η ΠΕΓ επικοινωνεί με αρκετές γυναικείες οργανώσεις από όλο τον κόσμο¹⁶⁶ ενώ ανταποκρίνεται στις προσκλήσεις που της απευθύνουν οι γυναικείες οργανώσεις άλλων Ευρωπαϊκών χωρών. Σύνηθες κώλυμα για την πραγματοποίηση αυτών ταξιδιών και την συμμετοχή σε συνδιασκέψεις ή συνέδρια που πραγματοποιούνταν στο εξωτερικό, αποτελούσε το οικονομικό θέμα.¹⁶⁷

Η «Διάσκεψη για την κοινωνική δραστηριότητα των γυναικών της Γιουγκοσλαβίας» οργάνωσε στο Βελιγράδι τον Νοέμβριο του 1965 το 4^ο Διεθνές Σεμινάριο Γυναικών με θέμα «Η μόρφωση της γυναίκας και ο επαγγελματικός της προσανατολισμός». Την ΠΕΓ στο διεθνές σεμινάριο αντιπροσώπευσε η Ελένη Γαρίδη η οποία σε σχετικό άρθρο που δημοσιεύθηκε στο *Δελτίο της ΠΕΓ* κατέγραψε τις εντυπώσεις της από τις εργασίες του σεμιναρίου.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Βλ. Ν. Σκανδάλη, «Εκθεση δράσης εξαμήνου Ιουνίου – Δεκεμβρίου 1966», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

¹⁶⁵ Βλ. Ρόζα Ιμβριώτη, «Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για το παιδί», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.25, 10/1966, σ. 4,5,8. Στην ελληνική αντιπροσωπεία εκτός της ομιλήτριας Ρόζας Ιμβριώτη συμμετείχαν ακόμη η Θάλεια Κολυβά, η Έλλη Λαμπρίδη, η Ασπασία Παπαθανασίου, η Βάσω Κατράκη και η Τατιάνα Σταύρου.

¹⁶⁶ Από την διασωθείσα αλληλογραφία και το μητρώο αλληλογραφίας που διατηρούσε η ΠΕΓ προκύπτει ότι η οργάνωση ανέπτυξε ένα ευρύ δίκτυο επικοινωνίας με τις γυναίκες άλλων χωρών. Μερικές από τις οργανώσεις με τις οποίες αλληλογραφούσε ήταν: η Ένωση Γυναικών της Ε.Σ.Σ.Δ., η Ένωση Γαλλίδων Γυναικών, η Ένωση Γυναικών Γερμανίας, το Εθνικό Συμβούλιο Γυναικών Ουγγαρίας, η Ένωση Γυναικών Ολλανδίας, η Δημοκρατική Ένωση Γυναικών Φιλανδίας, η Ένωση Γυναικών Ιταλίας, η Ένωση Γυναικών Γιουγκοσλαβίας, η Επιτροπή Γυναικών Βουλγαρίας, η Ένωση Γυναικών Τσεχοσλοβακίας, η Ένωση Γυναικών Πολωνίας, η Ένωση Δημοκρατικών Γυναικών του Ισραήλ, η Ομοσπονδία Γυναικών Ιαπωνίας, η Ένωση Γυναικών της Κίνας, η Γυναικεία Ομοσπονδία Κούβας, η Ένωση Γυναικών Βιετνάμ, η Ομοσπονδία Γυναικών Ινδίας, η Ένωση Γυναικών Αυστραλίας, η Ένωση Γυναικών Αγκόλας, ο Διεθνής Σύνδεσμος γυναικών για την ειρήνη και την ελευθερία, η Διεθνής Ομοσπονδία Επιστημόνων Γυναικών, η Διεθνής Ομοσπονδία Γυναικών Νομικών. Βλ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 324, φ. 1.

¹⁶⁷ Βλ. τα πρακτικά των συνεδριάσεων της Γραμματείας του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΓ, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

¹⁶⁸ Ελένη Γαρίδη, «Από το σεμινάριο του Βελιγραδίου. Ο επαγγελματικός προσανατολισμός των γυναικών», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.16, 1/1966, σ. 8.

Αντιπροσωπεία της ΠΕΓ συμμετείχε επίσης και στο Διεθνές Σεμινάριο Γυναικών που συνήλθε στη Ρώμη τον Οκτώβρη με θέμα «Η συμμετοχή της γυναίκας στη δημόσια ζωή». Το σεμινάριο οργανώθηκε υπό την αιγίδα του ΟΗΕ και με την συνεργασία «δεκατεσσάρων διεθνών και εθνικών γυναικείων οργανώσεων με διαφορετικά προγράμματα και διαφορετικές πολιτικές κατευθύνσεις».¹⁶⁹ Τα ζητήματα που απασχόλησαν το σεμινάριο επικεντρώθηκαν στις καθημερινές διακρίσεις που υφίσταται η γυναίκα στον τομέα της εργασίας και σε άλλους τομείς της δημόσιας ζωής. Οι προτάσεις της ελληνικής αντιπροσωπείας –μέρος των οποίων περιλήφθηκαν στις αποφάσεις- αφορούσαν την εφαρμογή της διεθνούς σύμβασης εργασίας «για την ίση αμοιβή για ίση εργασία», την κατοχύρωση της μητρότητας ως κοινωνικού λειτουργήματος, την καθιέρωση μιας μόνιμης διεθνούς επιτροπής με αντιπροσώπους από τις διοργανώτριες οργανώσεις για σταθερή συνεργασία.¹⁷⁰

Η ΠΕΓ ανέπτυξε ιδιαίτερη σχέση με τις εκπροσώπους του γυναικείου κινήματος της Κύπρου. Εξ' αρχής η οργάνωση ευαισθητοποιήθηκε με το Κυπριακό ζήτημα και εξέφρασε την συμπαράσταση της με διάφορους τρόπους. Λίγους μήνες μετά την ίδρυση της, τον Σεπτέμβριο του 1964, αντιπροσωπεία της ΠΕΓ - αποτελούμενη από την Θάλεια Κολυβά και την Μαρία Σβώλου- επισκέφθηκε την Κύπρο «με σκοπό να 'ρθει σε επαφή με τις εκεί γυναικείες οργανώσεις, να τους μεταφέρει την ολόψυχη συμπαράσταση των γυναικών του λαού της Ελλάδας, και να αντιληφθεί από κοντά τις ανάγκες τους για να προσπαθήσει να τις βοηθήσει αποτελεσματικότερα».¹⁷¹ Εκτός από τις επαφές που είχε με τις εκπροσώπους των γυναικών η αντιπροσωπεία συνάντησε τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, περιόδευσε στις κατεστραμμένες περιοχές και επιστρέφοντας στην Ελλάδα οργάνωσε ενημερωτικές συγκεντρώσεις σχετικά με το θέμα.

Ένα μήνα μετά, με αφορμή την πορεία ειρήνης που πραγματοποιούνταν και προσκεκλημένη της Παγκύπριας Ομοσπονδίας Γυναικείων Οργανώσεων (στο εξής: ΠΟΓΟ), αντιπροσωπεία της ΠΕΓ επισκέφθηκε ξανά την Κύπρο.¹⁷² Οι εκπρόσωποι της ΠΕΓ συμμετείχαν στην πορεία και προς τιμήν τους οργανώθηκε μικρή δεξίωση ενώ πραγματοποίησαν συνάντηση με τον Μακάριο και άλλους εκπροσώπους της

¹⁶⁹ Βλ. το σχετικό άρθρο: Ειρήνη Τσακίρη, «Διεθνές Σεμινάριο για την συμμετοχή της Γυναίκας στη δημόσια ζωή», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 26, 11-12/1966, σ. 4, 11. Στην ελληνική αντιπροσωπεία συμμετείχαν εκπρόσωποι της ΠΕΓ και της Ένωσης Ελληνίδων Νομικών.

¹⁷⁰ Βλ. ό.π., σ.11.

¹⁷¹ Βλ. «Αντιπροσωπεία της ΠΕΓ στην μαχόμενη Κύπρο», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 1., 10/1964, σ. 4.

¹⁷² Στην αντιπροσωπεία συμμετείχαν οι Ρίτσα Τζινιάδη, Νίνα Σκανδάλη και Φρόσω Μυλωνάκου. Βλ. «Αντιπροσωπεία της ΠΕΓ στην Κύπρο», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 2, 11/1964, σ. 3, 4.

Κυπριακής Κυβέρνησης. Η επικοινωνία των δύο μερών διατηρήθηκε και τον Μάρτη του 1965, η ΠΕΓ συμμετείχε στην Συνδιάσκεψη της Παγκύπριας Ομοσπονδίας Γυναικείων Οργανώσεων που πραγματοποιήθηκε στη Λευκωσία, με αφορμή την 55^η επέτειο της διεθνούς ημέρας της γυναίκας. Η πρόεδρος Θάλεια Κολυβά αντιπροσώπευσε την ΠΕΓ στη συνδιάσκεψη που σαν βασικό θέμα είχε το Κυπριακό ζήτημα.¹⁷³

Η σχέση αυτή είχε ιδιαίτερη βαρύτητα καθώς ενώ είχε αφετηρία την σχέση μεταξύ ομοειδών οργανώσεων, το Κυπριακό -που σε αυτή την περίοδο βρισκόταν σε φάση όξυνσης- καθιστούσε τον βασικό άξονα της επικοινωνίας δεδομένων και των μεγάλων κινητοποιήσεων και της απήχησης που είχε το θέμα στην ελληνική κοινωνία στις δεκαετίες '50 και '60.

Γ. 3. Τοπικές και περιφερειακές οργανώσεις

Γ.3.1. ΠΕΓ Περιφερειακή Οργάνωση Αθήνας

Η περιφερειακή οργάνωση της ΠΕΓ στην Αθήνα αποτέλεσε ιδιαίτερη περίπτωση για πολλούς λόγους. Καταρχήν ήταν η μεγαλύτερη και από τις πιο ενεργές περιφερειακές οργανώσεις που αναπτύχθηκε στους κόλπους της ΠΕΓ. Η ιδιαιτερότητά της έγκειται ακόμη ως προς την σχέση που είχε με την κεντρική οργάνωση. Το Περιφερειακό τμήμα συστεγάζεται με την κεντρική οργάνωση που εδρεύει στην Αθήνα. Σχετικά με τα οικονομικά τους επίσης υπάρχει ιδιαίτερη σχέση καθώς «το περιφερειακό τμήμα Αθηνών δεν έχει χωριστό ταμείο από τα κεντρικά εφ' όσον έχουν κοινή έδρα» αναφέρει σχετικά και ο εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας της ΠΕΓ.¹⁷⁴ Στην πορεία φαίνεται πως αυτή η οικονομική σχέση δεν ίσχυσε καθώς η μετατροπή του τμήματος από τοπικό σε περιφερειακό αλλάζει και υπακούει στον κανονισμό για τα περιφερειακά τμήματα αποδίδοντας η περιφερειακή οργάνωση το 10% των εσόδων της στο κεντρικό ταμείο.¹⁷⁵ Η οργάνωση που εφαρμόζει άμεσα τον κεντρικό προγραμματισμό είναι αυτή της Αθήνας καθώς υπάρχει στενή συνεργασία με την κεντρική οργάνωση και η επικοινωνία δεν διαμεσολαβείται. Οι

¹⁷³ Βλ. « Στην Κύπρο. Συνδιάσκεψη της ΠΟΓΟ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 6, 3/1965, σ.8.

¹⁷⁴ «Σχέδιο εσωτερικού κανονισμού της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 1.

¹⁷⁵ Βλ. «12^η Συνεδρίαση της Γραμματείας του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου 6/4/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

δραστηριότητες τους τις περισσότερες φορές ήταν κοινές και οι κεντρικές εκδηλώσεις τις περισσότερες φορές συνδιοργανώνονταν από τα δύο μέρη.

Αν και τα συνοικιακά τμήματα της πρωτεύουσας ξεκίνησαν να συγκροτούνται αμέσως μετά την ιδρυτική συγκέντρωση της ΠΕΓ, το τοπικό τμήμα της Αθήνας ιδρύθηκε επίσημα τουλάχιστον τον Νοέμβριο του 1964. Ως τότε τα τοπικά παραρτήματα επικοινωνούσαν και ελέγχονταν από την κεντρική οργάνωση. Η στενή σχέση που υπάρχει μεταξύ της Κεντρικής οργάνωσης και της οργάνωσης της Αθήνας αποδεικνύεται και από την απόφαση της Γραμματείας της ΠΕΓ σχετικά με την συμμετοχή της Προέδρου του τμήματος της Αθήνας στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου και της Γραμματείας «ώστε να υπάρχει άμεση επικοινωνία με το μεγαλύτερο και βασικότερο τμήμα της χώρας»¹⁷⁶.

Ο χαρακτήρας του τμήματος της Αθήνας υπήρξε αντικείμενο συζήτησης της γραμματείας της οργάνωσης σε σχετική συνεδρίαση.¹⁷⁷ Το ζήτημα αφορούσε την θεσμική μεταβολή - σύμφωνα με το καταστατικό- του τμήματος σε περιφερειακό τμήμα στο οποίο θα υπάγονταν όλα τα συνοικιακά τμήματα. Η αναβάθμιση αυτή σήμαινε και την μετατροπή των επιτροπών των συνοικιών του κέντρου της Αθήνα σε αυτόνομα τμήματα. Στην ίδια συνεδρίαση αποφασίστηκε πως το Περιφερειακό Συμβούλιο θα εκλέγονταν στην Παναθηναϊκή προσυνεδριακή συνέλευση στην οποία θα συμμετείχαν αντιπρόσωποι όλων των συνοικιακών τμημάτων της Αθήνας. Η απόφαση σχετικά με την συγκρότηση του περιφερειακού τμήματος διασαφηνίζει τις αρμοδιότητες του που ως τότε δεν είχαν καθοριστεί απολύτως.

Στη σύνθεση του διοικητικού συμβουλίου του περιφερειακού τμήματος της Αθήνας συμμετείχαν σχεδόν αδιάλειπτα από την αρχή της λειτουργίας της: η Φανή Σημίτη ως πρόεδρος, η Έλλη Λαμπρίδη ως αντιπρόεδρος, ως Γενικοί Γραμματείς η Κατίνα Ζαχαράτου και η Ελένη Ξένου, ως μέλη η Πάτρα Χατζησάββα, η Τασούλα Μπριλλάκη, η Ευθυμία Κιάου, η Πέπη Δαράκη, η Ασπασία Παπαθανασοπούλου, η Βλαχοπούλου, η Αλέκα Μπαρούτσου, η Νίκη Τρυπιά – Αλεξάνδρου, η Καίτη Βερδελή, η Τερέζα Εφραιμίδου, η Δήμητρα Αλεξανδρίδου, η Κρινιώ Παππά, η Ελ.

¹⁷⁶ ΠΕΓ «7^η Συνεδρίαση της Γραμματείας, 4/12/1964», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

¹⁷⁷ Βλ. «12^η Συνεδρίαση της Γραμματείας του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου 6/4/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

Τσίρου, η Αντ. Καριπίδου, η Σώτα Αδαμοπούλου, η Λουλού Παπαγεωργίου, η Παπαδάκη, Δήμητρα Νικήτα, Καραιωσηφίδου κ.ά.¹⁷⁸

Η περιφερειακή οργάνωση της Αθήνας λειτούργησε ως μικρογραφία της κεντρικής ΠΕΓ καθώς είχε την ίδια οργανωτική δομή με την κεντρική οργάνωση. Συγκρότησε επιτροπές κατά το πρότυπο βοηθητικών επιτροπών του κεντρικού συμβουλίου που εξειδικεύτηκαν στα αντίστοιχα θέματα. Στην πρώτη συνεδρίαση μετά την Γενική Συνέλευση της οργάνωσης ορίστηκαν οι επιτροπές και οι υπεύθυνοί τους από το διοικητικό συμβούλιο του περιφερειακού τμήματος.¹⁷⁹ Οι επιτροπές ήταν οι εξής: οργανωτική, εργαζομένων γυναικών, εκπολιτιστική, μορφωτική (παιδείας), τύπου, αυτοδιοίκησης, νομική και οικονομική.¹⁸⁰ Οι επιτροπές στελεχώνονται και με μέλη συννοικιακών οργανώσεων ενώ κάθε μέλος της Γραμματείας της περιφερειακής οργάνωσης χρεώνεται την ευθύνη για κάθε ξεχωριστό τομέα.¹⁸¹ Για την καθιέρωση των βοηθητικών επιτροπών της Αθήνας ενημερώνεται και η Γραμματεία της ΠΕΓ και διευκρινίζεται «ότι οι αρμοδιότητες τους δεν θα συμπίπτουν ούτε θα συγκρούονται με τις επιτροπές του Κεντρικού Δ. Συμβουλίου, αλλά θα εξειδικεύουν στο χώρο της Αθήνας τις κατευθύνσεις των Κεντρικών Επιτροπών και θα διεκπεραιώνουν τις διάφορες εκδηλώσεις».¹⁸²

Τα επιμέρους τμήματα της ΠΕΓ Αθήνας ενημερώνονται για τους προγραμματισμούς των αντίστοιχων επιτροπών του Κεντρικού Συμβουλίου προκειμένου να προσαρμόσουν αντίστοιχα τα δικά τους προγράμματα.¹⁸³ Οι επιτροπές της Αθήνας κατά το παράδειγμα της λειτουργίας των Κεντρικών

¹⁷⁸ Στην 5μελή Γραμματεία της οργάνωσης συμμετείχαν η Φανή Σημίτη ως Πρόεδρος, η Έλλη Λαμπρίδη ως αντιπρόεδρος, η Πάτρα Χατζησάββα ως β' αντιπρόεδρος, η Κατίνα Ζαχαράτου ως Γενική Γραμματέας και η Αλέκα Μπαρούτσου ως ταμίας.

¹⁷⁹ «1^η Συνεδρίαση του Περιφερειακού Δ. Συμβουλίου Αθηνών, 3/6/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ. 1.

¹⁸⁰ Πρόεδροι των επιτροπών ορίστηκαν : η Τασούλα Μπριλλάκη της Οργανωτικής Επιτροπής, η Κ. Βερδελή της Επιτροπής εργαζομένων γυναικών, η Κρινιώ Παπά της Εκπολιτιστικής Επιτροπής, η Ελένη Ξένου της Μορφωτικής Επιτροπής, η Τσίρου της Επιτροπής Τύπου, η Πέπη Δαράκη της Επιτροπής Αυτοδιοίκησης, η Νίκη Τρυπιά – Αλεξάνδρου της Νομικής Επιτροπής και η Αλέκα Μπαρούτσου της Οικονομικής Επιτροπής. Βλ. «1^η Συνεδρίαση του Περιφερειακού Δ. Συμβουλίου Αθηνών, 3/6/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ. 1.

¹⁸¹ Από την 5μελή γραμματεία της Περιφερειακής οργάνωσης ορίστηκαν ως υπεύθυνοι για την λειτουργία των αντίστοιχων τμημάτων η Πρόεδρος Φανή Σημίτη για την Εκπολιτιστική και την Νομική επιτροπή, η αντιπρόεδρος Έλλη Λαμπρίδη για την Μορφωτική Επιτροπή, η β' αντιπρόεδρος Πάτρα Χατζησάββα για την επιτροπή εργαζομένων γυναικών και για την επιτροπή αυτοδιοίκησης, η Κατίνα Ζαχαράτου για την οργανωτική και την Επιτροπή τύπου και η Αλέκα Μπαρούτσου για την Οικονομική Επιτροπή. Βλ. «1^η Συνεδρίαση του Περιφερειακού Δ. Συμβουλίου Αθηνών, 3/6/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ. 1.

¹⁸² Βλ. «13^η Συνεδρίαση Γραμματείας του προσωρινού Δ. Συμβουλίου 4/5/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

¹⁸³ Βλ. «8^η Συνεδρίαση Περιφ. Συμβουλίου της Αθήνας, 18/11/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ. 1.

Επιτροπών ελέγχουν και βοηθούν το έργο των συνοικιακών οργανώσεων της Αθήνας. Η συμβολή τους έγκειται τόσο στον προγραμματισμό εκδηλώσεων όσο και στην εφαρμογή τους. Αντίστοιχα και παράλληλα με τις κεντρικές επιτροπές εκτός από την βοήθεια που παρέχουν στα συνοικιακά τμήματα, αναπτύσσουν και εκείνες πρωτοβουλίες π.χ. με την κατάθεση υπομνημάτων σε αντίστοιχους φορείς.

Για τον καλύτερη οργάνωση και τον συντονισμό του έργου των συνοικιακών τμημάτων το περιφερειακό τμήμα της Αθήνας, πραγματοποιεί συσκέψεις με αντιπροσώπους από τα διοικητικά συμβούλια των τοπικών οργανώσεων.¹⁸⁴ Επίσης αρκετές φορές παρακολουθούν τις συνεδριάσεις του Διοικητικού Συμβουλίου της περιφερειακής οργάνωσης, αντιπρόσωποι των συνοικιακών τμημάτων προκειμένου να ενημερωθούν για τον προγραμματισμό και να ευθυγραμμιστούν με τις προτεραιότητες που θέτει η οργάνωση.¹⁸⁵ Ο προγραμματισμός δραστηριοτήτων του Περιφερειακού τμήματος της Αθήνας και κατ' επέκταση και των συνοικιακών οργανώσεων που υπάγονταν σ' αυτό, υπαγορεύονταν κυρίως από τις κατευθυντήριες γραμμές που έθετε η ΠΕΓ κάθε φορά αλλά επηρεάζονταν και από την τρέχουσα επικαιρότητα.

Η Αθήνα αποτέλεσε επίσης και την πολυπληθέστερη οργάνωση καθώς σ' αυτήν υπάγονταν και αναφέρονταν οι συνοικιακές οργανώσεις της πρωτεύουσας. Δυστυχώς δεν έχει διασωθεί το κεντρικό μητρώο των μελών της οργάνωσης που θα μας επέτρεπε να εκτιμήσουμε με ακρίβεια τον αριθμό των μελών της. Εξαίρεση αποτέλεσαν κάποιες οργανωτικές καταστάσεις και φύλλα του κεντρικού μητρώου που έχουν διασωθεί και αφορούν κυρίως τις οργανώσεις της Α' περιφέρειας της Αθήνας αλλά και κάποιες της Β' περιφέρειας και συντάσσονται ενόψει της παναθηναϊκής συνέλευσης που πραγματοποιείται πριν από τη γενική συνέλευση της οργάνωσης στις αρχές του 1965. Σύμφωνα με αυτές, η οργάνωση του Κέντρου της Αθήνας αριθμεί περίπου 280 μέλη ενώ μαζί με τις οργανώσεις που βρίσκονται στις συνοικίες του κέντρου ο αριθμός των μελών υπολογίζεται περίπου σε 370 άτομα.¹⁸⁶ Η οργάνωση της Καλλιθέας σύμφωνα με το φύλλο μητρώου διέθετε 155 μέλη, η οργάνωση του Αιγάλεω 95 μέλη, η οργάνωση του Υμηττού 100 μέλη, η οργάνωση

¹⁸⁴ Βλ. «9^η Συνεδρίαση του Περιφ. Συμβουλίου της Αθήνας, 25/1/1966», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ. 1.

¹⁸⁵ Βλ. «17^η Συνεδρίαση του Π.Σ. της Αθήνας, 8/9/1964», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ. 1.

¹⁸⁶ Σύμφωνα με τις οργανωτικές καταστάσεις των συνοικιακών οργανώσεων της Α' περιφέρειας της Αθήνας το τμήμα της ΠΕΓ Αχαρνών είχε 72 μέλη, το τμήμα Γκύζη είχε 23 μέλη, το τμήμα Βάθης είχε 60 μέλη. Βλ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ. 2.

της Μεταμόρφωσης 99 μέλη και της Νέας Ιωνίας 44 μέλη.¹⁸⁷ Συνυπολογίζοντας σε αυτά τα λίγα στοιχεία, την διάθεση του *Δελτίου της ΠΕΓ*¹⁸⁸ και την κίνηση του ημερολογίου της οργάνωσης¹⁸⁹, στο κέντρο και την περιφέρεια της πρωτεύουσας εκτιμούμε πως η Περιφερειακή οργάνωση της Αθήνας κινήθηκε μεταξύ 1300 – 1500 μελών.

Οι συνοικιακές οργανώσεις της Αθήνας

Στην πρώτη κιόλας συνεδρίαση του προσωρινού διοικητικού συμβουλίου της ΠΕΓ, -που συνήλθε λίγες μέρες μετά από την ιδρυτική συγκέντρωση της οργάνωσης-, ως άμεση προτεραιότητα τέθηκε το ζήτημα της ίδρυσης οργανώσεων στις συνοικίες της Αθήνας.¹⁹⁰ Η οργανωτική ανάπτυξη της νεοσύστατης ένωσης υπήρξε από τους πρώτους στόχους και η περιοχή της πρωτεύουσας αποτελούσε για πολλούς λόγους την πιο εφικτή προοπτική. Η οργάνωση έδρευε στην Αθήνα, υπήρχε ήδη ένας οργανωτικός πυρήνας καθώς και οι αντίστοιχες επαφές με γυναίκες που δραστηριοποιούνταν με τα κοινά κυρίως -αλλά όχι μόνο- στον χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Στα αστικά κέντρα ήταν επίσης πιο πρόσφορο το έδαφος για την ανάπτυξη τέτοιων κινημάτων.

Περίπου ένα μήνα μετά την ιδρυτική συγκέντρωση της 24^{ης} Μαΐου 1964, άρχισαν να ιδρύονται προσωρινές επιτροπές στις συνοικίες και να προετοιμάζεται η δημιουργία τοπικών παραρτημάτων. Μία από τις πρώτες συνοικιακές οργανώσεις ήταν αυτή του Περιστερίου που ανταποκρινόμενη στην ιδρυτική διακήρυξη είχε συστήσει επιτροπή πρωτοβουλίας που συμμετείχε και στην ιδρυτική συγκέντρωση της ΠΕΓ.¹⁹¹ Μέχρι το τέλος του 1964 είχαν δημιουργηθεί οι περισσότερες από τις περίπου τριάντα συνοικιακές οργανώσεις που τελικά αναπτύχθηκαν στην περιφέρεια της πρωτεύουσας.

¹⁸⁷ Τα στοιχεία προέρχονται από τα υλικά των συνοικιακών οργανώσεων που απόκεινται στο αρχείο της οργάνωσης. Βλ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ. 2 .

¹⁸⁸ Από την εισήγηση της Ελένης Γαρίδη σε συνεδρίαση της Γραμματείας του Περιφερειακού Συμβουλίου της Αθήνας στις 8/12/1966 προκύπτει ότι το *δελτίο* της ΠΕΓ που διατέθηκε στην Αθήνα και την περιφέρεια της κινήθηκε από 800 έως 1200 τεμάχια. Βλ. «19^η Συνεδρίαση της Γραμματείας, του Π.Σ. της Αθήνας» 17/11/1966 ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ.1.

¹⁸⁹ Σύμφωνα με έγγραφο της Οικονομικής Επιτροπής της Αθήνας που επιγράφεται «Κίνηση ημερολογίου 1966» φαίνεται να διατέθηκαν περίπου 3000 τεμάχια του ημερολογίου στις οργανώσεις της Αθήνας και των συνοικιών της. Στον αναλυτικό πίνακα αναγράφονται τα τμήματα και τα τεμάχια που χρεώθηκε καθένα από αυτά σύμφωνα με την αριθμητική του δύναμη.

¹⁹⁰ Βλ. «Α' Συνεδρίαση της Προσωρινής Διοικητικής Επιτροπής 29/5/1964», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

¹⁹¹ «Η ΠΕΓ στην Αθήνα και τον Πειραιά. Το παράρτημα Περιστερίου», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 1, 10/1964, σ. 5, 6 .

Οργανωτικά τα παραρτήματα ήταν χωρισμένα κατά το διοικητικό πρότυπο · η Α΄ περιφέρεια περιλάμβανε τις οργανώσεις που βρίσκονταν στα περίξ του κέντρου της Αθήνας. Συγκεκριμένα στην Α΄ περιφέρεια λειτούργησαν οι οργανώσεις : Κέντρου, Βάθης, Γαλατσίου, Αχαρνών, Γκύζη, Σεπολίων, Αγ. Σώστη, Πατησίων, Κυψέλης. Αντίστοιχα η Β΄ περιφέρεια περιλάμβανε τα παραρτήματα Περιστερίου, Καλλιθέας, Δάφνης, Υμηττού, Νέας Ιωνίας, Αμαρουσίου, Αγ. Βαρβάρας, Αγ. Παρασκευής, Βύρωνα, Καισαριανής, Αιγάλεω, Νέας Σμύρνης, Νέας Φιλαδέλφειας, Πεύκης, Μπραχαμίου, Χολαργού, Χαλανδρίου, Νέων Λιοσίων, Χαϊδαρίου, Ζωγράφου, Μεταμόρφωσης και Καματερού.

Πριν ακόμα συγκροτηθεί η Αθήνα σε περιφερειακή οργάνωση που είχε την πλήρη έλεγχο των τμημάτων και κυρίως όμως μετά την συγκρότηση της, οργάνωνε τακτικά, συσκέψεις με αντιπροσώπους από τις οργανώσεις των δύο περιφερειών προκειμένου να εξασφαλίσει την συνεργασία μεταξύ τους και τον συντονισμό τους με τον κεντρικό προγραμματισμό της οργάνωσης.¹⁹²

Η συνεργασία των συνοικιακών τμημάτων της Αθήνας με την τοπική αυτοδιοίκηση υπήρξε συστατικό στοιχείο της λειτουργίας τους. Πολλές από τις εκδηλώσεις που πραγματοποιούσαν γίνονταν με την συνδρομή των δήμων και των κοινοτήτων. Ιδιαίτερη σημασία επομένως για την εξασφάλιση σταθερής και αμφίδρομης συνεργασίας με τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, είχε η ένταξη και δραστηριοποίηση γυναικών δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων στο πλαίσιο των τοπικών παραρτημάτων της ΠΕΓ. Η συμμετοχή τους λειτουργούσε ως συνδετικός κρίκος και διευκόλυνε τις επαφές και την συνεργασία μεταξύ των δύο μερών. Ήταν επίσης χαρακτηριστικό πως εκεί όπου υπήρχε στενή σχέση και συνεργασία με τους δήμους ήταν και πιο ενεργά τα τμήματα.

Η δραστηριότητα των συνοικιακών τμημάτων κινήθηκε σε αρκετές κατευθύνσεις που επικεντρώθηκαν τόσο σε θέματα που αφορούσαν το παιδί και τη γυναίκα όσο και σε άλλα που αφορούσαν την βελτίωση της ποιότητας ζωής αντανakλώντας έτσι και την πολυεπίπεδη δράση της οργάνωσης. Η προσαρμογή του κεντρικών κατευθύνσεων της οργάνωσης σε τοπικό επίπεδο ανάλογα με τις ανάγκες, υπαγόρευε την προγραμματισμό και την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων για κάθε συνοικιακό παράρτημα. Τα περισσότερα τμήματα δραστηριοποιήθηκαν σε παρεμφερή θέματα και επεδίωξαν την συνεργασία εκτός των φορέων της τοπικής

¹⁹² Βλ. «Σύσκεψη εκπροσώπων της ΠΕΓ Β΄ περιφέρειας», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.3, 12/1964, σ. 3.

αυτοδιοίκησης με άλλους συλλόγους της περιοχής και κυρίως με τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων.

Στο τομέα των παιδιών ασχολήθηκαν κυρίως με τα ζητήματα προσχολικής αγωγής και εξωσχολικής δραστηριότητας και με την σχετική υποδομή που διέθετε κάθε περιοχή. Τα αιτήματα των συνοικιακών τμημάτων της ΠΕΓ για την ίδρυση βρεφονηπιακών σταθμών, παιδικών χαρών και κέντρων ψυχαγωγίας και παιδικών βιβλιοθηκών απευθύνθηκαν τόσο στους Δήμους και τις κοινότητες όσο και στις διευθύνσεις των αρμόδιων υπουργείων. Στο πλαίσιο της μεγάλης κινητοποίησης της ΠΕΓ για το παιδί το 1966 που γίνεται ενόψει του συνεδρίου που συνδιοργάνωσε τον Φεβρουάριο του 1967, τα τοπικά τμήματα ευθυγραμμιζόμενα με τον κεντρικό προγραμματισμό συμμετέχουν στην έρευνα που επιχειρεί η οργάνωση διανέμοντας ερωτηματολόγια και προσπαθώντας να συλλέξει στοιχεία για τις σχολικές ανάγκες και την κτιριακή υποδομή.

Οι εκθέσεις παιδικού βιβλίου, η προβολή παιδικών κινηματογραφικών ταινιών και η παρουσίαση παιδικών θεατρικών έργων ήταν μερικές από τις εκδηλώσεις που πραγματοποιούσαν οι τοπικές οργανώσεις για την επιμόρφωση και την ψυχαγωγία των παιδιών. Η οργάνωση των παιδικών γιορτών γίνεται κυρίως με αφορμή τις γιορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα και περιλαμβάνουν εκτός των προαναφερθέντων εκδηλώσεων μουσικές παραστάσεις, απαγγελίες ποιημάτων και εορταστικών τραγουδιών, παρουσίαση μικρών σκέτς και διανομή δώρων και γλυκών. Ιδιαίτερη προσπάθεια κατέβαλλαν τα συνοικιακά παραρτήματα επίσης, για την συμμετοχή των παιδιών σε θερινές κατασκηνώσεις ενώ παράλληλα οργάνωναν ημερήσιες εκδρομές το καλοκαίρι για θαλάσσια μπάνια.

Η διανομή συσσιτίων στα άπορα παιδιά υπήρξε μια σταθερή δραστηριότητα στην οποία συμμετείχαν. Στον Υμηττό για παράδειγμα το τοπικό τμήμα με την συνεργασία του Δήμου ενεργοποίησε παράρτημα του ΠΚΠΑ για το συσσίτιο των άπορων παιδιών και τα μέλη της οργάνωσης βοηθούσαν στην διανομή του.¹⁹³

Η πραγματοποίηση εκδηλώσεων με σκοπό την συγκέντρωση χρημάτων γίνονταν κυρίως για την ενίσχυση του σχολικού εξοπλισμού, για την αγορά σχολικών βιβλίων και για την οικονομική συνδρομή στην δημιουργία παιδότοπων. Κάποια τμήματα επίσης εκτός των τακτικών εισφορών των μελών τους και των εκδηλώσεων που σκοπό είχαν την συγκέντρωση χρημάτων έβρισκαν πρωτοτύπους τρόπους για την

¹⁹³ ΠΕΓ Υμηττού, «Απολογισμός από 29/9/1964 – 4/4/1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ. 2.

ενίσχυση του ταμείου τους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του τμήματος της ΠΕΓ Αγ. Παρασκευής που «ύστερα από συνεννόηση με τον δήμαρχο και αφού ανακοινώθηκε στους κατοίκους του προαστείου, μια ορισμένη μέρα τα αυτοκίνητα του Δήμου μάζεψαν από τα σπίτια άχρηστο χαρτί για λογαριασμό της ΠΕΓ» το οποίο «εστάλη σε εργοστάσιο, πολτοποιήθηκε και εκποιήθηκε» και «το κέρδος περιήλθε στο ταμείο της ΠΕΓ».¹⁹⁴

Εναρμονισμένα με τις κατευθύνσεις της οργάνωσης και τα προγράμματα των επιμέρους επιτροπών, τα συνοικιακά παραρτήματα καταρτίζουν ανάλογα με τις διαθεσιμότητες των μελών τους αλλά και με τις ανάγκες της κάθε περιοχής προγράμματα για την επιμόρφωση ενηλίκων. Η δραστηριότητα αυτή κινήθηκε σε δύο κατευθύνσεις: η λειτουργία των σχολών αναλφάβητων ενηλίκων γυναικών υπήρξε ο ένας άξονας και η επιμόρφωση των γονέων για ζητήματα που αφορούν την εκπαίδευση και την ανατροφή των παιδιών υπήρξε ο άλλος. Οι δύο αυτές δραστηριότητες όπως σχεδίαζε και τις προετοιμάζε η Επιτροπή Παιδείας της ΠΕΓ βρήκαν κυρίως εφαρμογή στις συνοικιακές οργανώσεις της Αθήνας. Οι κύκλοι διαλέξεων για τους γονείς και τους κηδεμόνες λειτούργησαν στο Αιγάλεω, στο Περιστέρι, στον Υμηττό, στην Καισαριανή και στην Καλλιθέα.

Στο πλαίσιο του προγραμματισμού της Εκπαιδευτικής Επιτροπής της ΠΕΓ για την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού συγκροτήθηκαν και λειτούργησαν σχολές «όπου οι αναλφάβητες και οι αγράμματες γυναίκες μπορούν να παρακολουθήσουν χωρίς καμιά επιβάρυνση μια σειρά από μαθήματα που θα δίνονται σ' αυτές από εκπαιδευτικές επιστημονικά καταρτισμένες για το σκοπό αυτό».¹⁹⁵ Τέτοιες σχολές λειτούργησαν στο Ζωγράφου, στο Αιγάλεω και στην Καλλιθέα.

Εκτός των ενεργειών που αφορούσαν την βελτίωση των όρων μόρφωσης και διαβίωσης των γυναικών και των παιδιών και εντάσσονταν στο γενικό προγραμματισμό της οργάνωσης, τα συνοικιακά παραρτήματα ανέπτυξαν και μια σειρά δραστηριότητες που σχετίζονταν με την βελτίωση της ποιότητας ζωής. Τα μέλη των τοπικών τμημάτων έκαναν εξορμήσεις καθαριότητας στους κοινόχρηστους χώρους, προωθούσαν αιτήματα για την δημιουργία λαϊκών ιατρείων, έκαναν ενέργειες για την ασφαλτόστρωση των δρόμων και για το φωτισμό περιοχών. Σε συνεργασία με τους δήμους και τις κοινότητες κινητοποιήθηκαν για το ζήτημα

¹⁹⁴ Βλ. «Η δράση της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 10 -11, 7-8/1965, σ. 7.

¹⁹⁵ Βλ. Σοφία Γορανίτη – Δονδολίνου, «Σταυροφορία κατά του αναλφαριθμητισμού», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 7, 4/1965, σ. 1, 2.

δημοτικοποίησης των συγκοινωνιών ζήτημα που απασχόλησε ιδιαίτερα τις διεκδικήσεις της τοπικής αυτοδιοίκησης την δεκαετία του '60.¹⁹⁶ Η συνδρομή των τοπικών τμημάτων της ΠΕΓ υπήρξε επίσης πολλές φορές καθοριστική για την ευόδωση αυτών των ζητημάτων.¹⁹⁷

Η τρέχουσα πολιτική και κοινωνική επικαιρότητα επηρέασε επίσης τις δραστηριότητες και τον προγραμματισμό των συνοικιακών τμημάτων της ΠΕΓ. Με αφορμή τα Ιουλιανά και τον θάνατο του Σωτήρη Πέτρουλα τα περισσότερα παραρτήματα απέστειλαν συλλυπητήρια τηλεγραφήματα στους γονείς του αποθανόντος ενώ παράλληλα συμμετείχαν στις συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας για την αποκατάσταση της δημοκρατίας, κίνηση που άλλωστε ευθυγραμμιζόταν με την μεγάλη κινητοποίηση της οργάνωσης για το θέμα.¹⁹⁸ Με την ενίσχυση των σεισμοπαθών στην Πελοπόννησο, στην Ευρυτανία και στις Σποράδες, ασχολήθηκαν αρκετά συνοικιακά τμήματα, συλλέγοντας και αποστέλλοντας υλική βοήθεια στους πληγέντες.¹⁹⁹ Το Κυπριακό ήταν ένα θέμα το οποίο ευαισθητοποίησε τα μέλη της οργάνωσης · εκτός από τις ενέργειες του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου που ασχολήθηκε με το θέμα ιδιαίτερα την πρώτη περίοδο λειτουργίας της οργάνωσης, τα μέλη των συνοικιών συμμετείχαν στις συγκεντρώσεις συμπαραστάσης και απέστειλαν επίσης υπομνήματα διαμαρτυρίας στους αρμόδιους φορείς.²⁰⁰

Τα συνοικιακά παραρτήματα της Αθήνας οργάνωναν πολιτιστικές εκδηλώσεις κυρίως με αφορμή τον εορτασμό επετείων. Οι εκδηλώσεις αυτές και ιδιαίτερα ο εορτασμός της ημέρας του παιδιού γίνονταν σε συνεργασία με φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης και με τοπικούς συλλόγους και συνήθως περιλάμβανε ομιλίες με θέμα

¹⁹⁶ Βλ. την πρόταση της Πέπης Δαράκη στο διοικητικό Συμβούλιο της περιφερειακής οργάνωσης της Αθήνας για την συμπαράσταση της ΠΕΓ στη εξόρμηση που θα κάνει ο δήμος για την δημοτικοποίηση της συγκοινωνίας στην «13η συνεδρίαση (Γραμματείας) Περιφ. Συμβουλίου της Αθήνας, 21/4/1966», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 322, φ.1.

¹⁹⁷ Βλ. χαρακτηριστικά το ακόλουθο σημείωμα που δημοσιεύθηκε στο *Δελτίο της ΠΕΓ*: «Στην Αγία Βαρβάρα: Το πρόβλημα της συγκοινωνίας είναι πολύ οξύ στη συνοικία. Ο Δήμαρχος κ. Νικολόπουλος ανέθεσε το πρώτο ξεκίνημα για την λύση του στο τοπικό τμήμα της ΠΕΓ. Την ημέρα της εξόρμησης, οι γυναίκες του τμήματος, με μεγάλες κονκάρδες στο πέτο με τα αρχικά της οργάνωσης τους, βρέθηκαν από τις 5 την αυγή, στην αφετηρία των λεωφορείων ζητώντας από τους κατοίκους την υπογραφή τους στο σχετικό υπόμνημα. Συγκεντρώθηκαν 950 υπογραφές. Ο κ. Νικολόπουλος υπέβαλε το υπόμνημα στο Υπουργείο Συγκοινωνιών, απ' όπου και πήρε την υπόσχεση ότι το αίτημα τους θα τακτοποιηθεί σύντομα.», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.2, 11/1964, σ.5, 6.

¹⁹⁸ Βλ. σχετικά στο *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 10 -11, 7-8/1965.

¹⁹⁹ Βλ. «Συνοπτική έκθεση της ΠΕΓ και μελλοντικές της δραστηριότητες», σ.2, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ.3 και «Λίγη χαρά στους πονεμένους», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 10 -11, 7-8/1965, σ.7.

²⁰⁰ Σχετικά με τις ενέργειες της ΠΕΓ και των συνοικιακών παραρτημάτων για το Κυπριακό βλ. *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 1, 10/1964 και αρ.φ. 2, 11/1964.

την εκπαίδευση, την ανατροφή και κυρίως τα δικαιώματα των παιδιών.²⁰¹ Αδιάλειπτα συμμετείχαν και όλα τα τμήματα, στον εορτασμό της διεθνούς ημέρας της γυναίκας με εκδηλώσεις που συνήθως προετοίμαζαν αρκετό καιρό πριν και με την συνδρομή των αντίστοιχων επιτροπών της περιφερειακής οργάνωσης της Αθήνας.²⁰² Το κόσμημα της πρωτοχρονιάτικης πίτας και η οργάνωση αποκριάτικου παιδικού χορού ήταν τέλος, πάγιες εκδηλώσεις για κάθε τοπικό τμήμα.

Γ. 3.2. Περιφερειακή Οργάνωση Πειραιά

Η σύσκεψη για την ίδρυση της περιφερειακής Επιτροπής Πειραιά πραγματοποιήθηκε στις 10 Ιουλίου 1964 παρουσία 100 γυναικών· στην σύσκεψη εκλέχθηκε προσωρινή 25μελής επιτροπή με Πρόεδρο την Κατίνα Αθανασιάδου.²⁰³ Στο πλαίσιο του περιφερειακού τμήματος αναπτύχθηκαν συνοικιακές οργανώσεις στο Κερατσίνι, στη Νίκαια, στην Κοκκινιά, στην Αγία Σοφία και στον Προφήτη Ηλία.²⁰⁴ Η οργάνωση του Πειραιά χωρίς να συγκρίνεται σε μέγεθος με την αντίστοιχη της Αθήνας υπήρξε ιδιαίτερα ενεργή. Αν και τα τεκμήρια από την δραστηριότητα του τμήματος που έχουν διασωθεί είναι ελάχιστα, ωστόσο παρακολουθούμε την διαδρομή της κυρίως μέσα από τις στήλες του *Δελτίου* της οργάνωσης. Εκείνο όμως που δεν μπορεί να εκτιμηθεί καθώς δεν υπάρχουν ούτε υποτυπώδη στοιχεία, είναι η αριθμητική δύναμη των τμημάτων της ΠΕΓ στον Πειραιά.

Για την αποτελεσματικότερη λειτουργία της, η οργάνωση συγκρότησε βοηθητικές επιτροπές πρόνοιας, οικονομική και συνοικιών.²⁰⁵ Η επιτροπή πρόνοιας διατηρούσε επαφές με τις γυναίκες δημοτικές συμβούλους και ασχολήθηκε με τον

²⁰¹ Βλ. «Πως γιορτάστηκε στην Αθήνα η "Ημέρα του παιδιού"», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.2, 11/1964, σ. 8 και «Η γιορτή του παιδιού στα διάφορα τμήματα της ΠΕΓ στην περιφέρεια των Αθηνών», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 14, 11/1965, σ. 8, 9.

²⁰² Βλ. σχετικά με τον εορτασμό της 8^{ης} Μαρτίου από τα συνοικιακά παραρτήματα : 1) «Από τη δράση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Ο εορτασμός της επετείου της 8 Μαρτίου», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 8, 3/1965, σ. 4, 5 2) « Από τη δράση της ΠΕΓ στην Αθήνα και στον Πειραιά. Η 8^η Μαρτίου», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.18 – 19, 3-4/1966, σ. 9, 10.

²⁰³ Βλ. «Η ΠΕΓ στον Πειραιά», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 1, 10/1964, σ.6. Η πρόεδρος του τμήματος Κατίνα Αθανασιάδου ήταν δικηγόρος, ιδρυτικό μέλος της οργάνωσης και δημοτική σύμβουλος Πειραιά. Μέλη του διοικητικού συμβουλίου της ΠΕΓ Πειραιά διετέλεσαν οι: Δώρα Ιωάννου, Λίτσα Παπαδημητρίου, Άννα Κατσούλη, Πολυτίμη Λουκίδου, Ελένη Μοκράκη, Σύλβια Μπορέβη, Αικατερίνη Παπά, Αποστολίδου, Βλουμίδου, Γαλιατσάτου, Γεράκη, Ελευθερίου, Κόττα, Ρηγοπούλου, Σαπουνάκη, Φραντζεσκάκη, Χονδροκούκη.

²⁰⁴ Στο τμήμα Κερατσινίου μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου διετέλεσαν οι : Ελένη Ιωαννίδου, Αγαθή Αγαθάκη, Άννα Αλευρά, Θεοδώρα Αναστασίου, Φρόσω Δελλή, Ελένη Δομουτζόγλου, Ελπίδα Καΐση, Κική Καλούδη, Ρίτσα Κοκκόλη, Κωτέα, Μαρία Μιχαλάκου, Ντίνα Ξανθάκου, Μαρίκα Σαγιά, Ιωάννα Τουλούμη, Ταρσή Τουμπουλίδου, Ευαγγελία Τσιτουρίδου, Λεμονιά Σαρανταένα. Στο τμήμα Κοκκινιάς πρόεδρος διετέλεσε η οδοντίατρος και ιδρυτικό μέλος της ΠΕΓ Μαντώ Στεφάνου.

²⁰⁵ «Στον Πειραιά. Ενέργειες των τμημάτων της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 3, 12/1964, σ. 3.

συντονισμό των ενεργειών της οργάνωσης και των δήμων για ζητήματα πρόνοιας. Η οικονομική επιτροπή εκτός των συμβατικών της υποχρεώσεων που αφορούσαν την οικονομική διαχείριση, προχωρούσε και σε άλλες δραστηριότητες για την συγκέντρωση χρημάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η έκδοση ημερολογίου του 1965 που κυκλοφόρησε με σκοπό την οικονομική ενίσχυση του τμήματος.²⁰⁶

Τόσο η περιφερειακή οργάνωση του Πειραιά όσο και τα συνοικιακά της τμήματα ανέπτυξαν έντονη πολιτιστική δραστηριότητα και έκαναν παρεμβάσεις στον κοινωνικό χώρο. Σε συνεργασία με τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης και με άλλες γυναικείες οργανώσεις που έδρευαν στον Πειραιά, οργάνωσαν γιορτές με αφορμή τον εορτασμό της διεθνούς ημέρας της γυναίκας και της ημέρα του παιδιού οι οποίες κατά το πλείστον πραγματοποιούνταν στο Δημοτικό Θέατρο Πειραιώς.²⁰⁷ Σε μία από αυτές τις εκδηλώσεις μάλιστα, «που γιορτάστηκε με εξαιρετική λαμπρότητα η παγκόσμια ημέρα της γυναίκας, η συρροή του κόσμου που στην πλειοψηφία τους ήταν γυναίκες ήταν τόση, ώστε ανάγκασε τον έφορο του δημ. θεάτρου να απαγορεύσει την άνοδο και άλλων στους εξώστες από φόβο κατάρρευσης».²⁰⁸ Εναρμονισμένα με τον κεντρικό προγραμματισμό της οργάνωσης τα τμήματα του Πειραιά πραγματοποιούσαν συστηματικά συνεστιάσεις, εκδρομές και διαλέξεις.

Οι διώξεις και η παρεμπόδιση του έργου τους από τα αστυνομικά όργανα, που αντιμετώπισαν πολλά από τα τμήματα της ΠΕΓ ιδιαίτερα μετά τα Ιουλιανά και ως την επιβολή της δικτατορίας, δεν άφησαν ανεπηρέαστα και τα τμήματα του Πειραιά. Σε συνεστίαση του τμήματος για το κόψιμο της πρωτοχρονιάτικης πίτας στην οποία μάλιστα παραβρίσκονταν βουλευτές και παράγοντες της τοπικής αυτοδιοίκησης «όργανα του 4^{ου} αστυνομικού τμήματος» απαγόρευσαν την χρήση μικροφώνου και την «εκτέλεση τραγουδιών με ηλεκτρική κιθάρα» εμποδίζοντας έτσι την «πλήρη επιτυχία της όμορφης βραδιάς».²⁰⁹

Οι παρεμβάσεις σε τοπικά θέματα που αφορούσαν την βελτίωση της ποιότητας της ζωής ήταν επίσης συνήθεις ενέργειες της οργάνωσης. Μια σημαντική

²⁰⁶ «Στον Πειραιά. Ενέργειες των τμημάτων της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 3, 12/1964, σ. 3.

²⁰⁷ Βλ. ενδεικτικά : 1) «Από τη δράση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Πειραιάς», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 5, 2/1965, σ. 4, 5 2) «Από τη δράση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Στον Πειραιά», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 6, 3/1965, σ. 8 3) «Από τη δράση της ΠΕΓ. Τα τμήματα του Πειραιά», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 15, 12/1966, σ. 11.

²⁰⁸ «Από την δράση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Στον Πειραιά», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 6, 3/1965, σ. 8.

²⁰⁹ Βλ. Από τη δράση της ΠΕΓ. Πειραιάς», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 27, 1-2/1967, σ. 11.

πρωτοβουλία που ανέλαβε το περιφερειακό τμήμα του Πειραιά, ήταν η πρόταση για τον σχεδιασμό και την αξιοποίηση του χώρου που θα προέκυπτε από την απαλλοτρίωση του Χατζηκυριάκειου ορφανοτροφείου. «Η ΠΕΓ Πειραιώς έχει καταστρώσει με επιμέλεια και επιστημονική ευθύνη σχέδια που μπορούν να γίνουν σε σ' αυτόν τον τεράστιο χώρο: Γυμνάσιο, Δημοτικό Σχολείο, Παιδική στέγη, παιδική χαρά κ.τ.λ.» αναφέρει σχετικό σημείωμα που δημοσιεύεται στο *δελτίο*.²¹⁰ Η πολιτική επικαιρότητα συνιστούσε επίσης πεδίο ενδιαφέροντος για την ενεργοποίηση των μελών της οργάνωσης. Η πολιτική κρίση των Ιουλιανών αποτέλεσε αφορμή για συγκέντρωση διαμαρτυρίας που οργάνωσε η ΠΕΓ Πειραιώς μαζί με άλλες γυναικείες οργανώσεις στις 9/8/1965 στον κινηματογράφο «Γκλόρια».²¹¹

Η περιφερειακή οργάνωση του Πειραιά - αν και μικρότερης εμβέλειας - συγκαταλεγόταν μαζί με τις οργανώσεις Αθήνας και της Θεσσαλονίκης στις πολυπληθέστερες και τις πιο ενεργές περιφερειακές οργανώσεις της ΠΕΓ.

Γ.3.3. Επιτροπή Επαρχιών

Η οργανωτική ανάπτυξη και η εμβέλεια σε πανελλαδικό επίπεδο αποτέλεσε κύρια μέριμνα της οργάνωσης. Η Επιτροπή Επαρχιών ορίστηκε υπεύθυνη για την επικοινωνία και τον συντονισμό των τοπικών και περιφερειακών τμημάτων με την κεντρική οργάνωση. Οι αρμοδιότητες της όπως ορίζονται από τον εσωτερικό κανονισμό αφορούν «στον συντονισμό των προσπαθειών των επαρχιακών τμημάτων της ΠΕΓ για την απονομή ατομικής σύνταξης στην αγρότισσα, την εξασφάλιση υγιεινών όρων ζωής, την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού, την πρόνοια, τον εκπολιτισμό και γενικά την ανύψωση του επιπέδου ζωής, μόρφωσης και πολιτισμού της αγρότισσας».²¹²

Η ίδρυση τοπικών κινήσεων της νέας γυναικείας οργάνωσης στην ελληνική επαρχία προωθείται ιδιαίτερα από το προσωρινό διοικητικό συμβούλιο της ΠΕΓ. Για τον σκοπό αυτό κλιμάκια του Διοικητικού Συμβουλίου περιοδεύουν ανά την Ελλάδα

²¹⁰ Από τη δράση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Πειραιάς», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 5, 2/1965, σ. 4.

²¹¹ Βλ. σχετικά «Η ΠΕΓ για τη δημοκρατία. Στον Πειραιά», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 10 - 11, 7-8/1965, σ.3, 4.

²¹² Βλ. «Σχέδιο εσωτερικού κανονισμού της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 1, σ. 8.

προκειμένου να στηρίζουν την ίδρυση τοπικών τμημάτων.²¹³ Η επικοινωνία με επιφανείς προσωπικότητες της επαρχίας που είτε διακρίνονται στον επιστημονικό, επαγγελματικό ή καλλιτεχνικό χώρο είτε προέρχονται από οικογένειες που ασχολούνται με την πολιτική και την τοπική αυτοδιοίκηση αποτέλεσε βασική προτεραιότητα της νεοσύστατης οργάνωσης. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για τις πρώτες επαφές με την επαρχία έπαιξε η γνωριμία με τις γυναίκες δημοτικούς και κοινοτικούς συμβούλους. Η τοπική αυτοδιοίκηση άλλωστε συνιστά έναν από τους βασικούς άξονες για την πραγματοποίηση βασικών σκοπών της Ένωσης και είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως μόλις μερικούς μήνες μετά την ίδρυση της η ΠΕΓ οργανώνει Πανελλαδική σύσκεψη γυναικών δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων.

Τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου που ήταν υπεύθυνα για το σχετικό τμήμα ήταν κυρίως η Ελευθερία Δόβα, η Ελένη Γαρίδη, η Μίλια Αγγελίδου και η Κρέουσα Κονίδη. Η Επιτροπή Επαρχιών αλληλογραφεί με τα τοπικά τμήματα και τα κρατά ενήμερα για τις δραστηριότητες της οργάνωσης. Επίσης καταρτίζει ειδικό πρόγραμμα εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων για την επαρχία το οποίο προσαρμόζεται ανάλογα με τα μέλη και τις διαθέσιμότητες σε τοπικό επίπεδο. Σε ένα από τα πρώτα προγράμματα που εντοπίζουμε υπάρχει ένα παράρτημα που αφορά το «πρόγραμμα δουλειάς για τα χωριά»· σε αυτό προτείνονται τρόποι για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που θα αναπτυχθούν και σε συνεργασία με τοπικούς φορείς.²¹⁴

Ένα θέμα το οποίο ασχολήθηκε ιδιαίτερα η οργάνωση –και την προώθηση του λόγω αντικειμένου ανέλαβε η Επιτροπή Επαρχιών- υπήρξε η θέση της αγρότισσας

²¹³ Βλ. το σημείωμα που δημοσιεύεται στο *δελτίο*: «Περιοδεία σε πόλεις της Β. Ελλάδας: Κλιμάκιο του Κεντρικού συμβουλίου της ΠΕΓ αποτελούμενο από τις κ.κ. Ελευθ. Δόβα, και Τούλα Δρακοπούλου, μαζί με μέλη της Προσωρινής Επιτροπής Θεσ/κης, περιόδευσαν στις πόλεις Κατερίνη, Βέρροια, Σέρρες, Καβάλα, Ξάνθη και Κομοτινή και είχαν σημαντικές συνομιλίες με γυναίκες – παράγοντες των πόλεων –αντιδημάρχους, δημοτικές συμβούλους κ.ά. για την δημιουργία παραρτημάτων της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.1, 10/1964, σ. 5.

²¹⁴ Αναφέρει χαρακτηριστικά το πρόγραμμα «...ο δάσκαλος και η δασκάλα του χωριού θα πρέπει να γίνουν πολύτιμοι συνεργάτες. Επίσης οι γυναίκες δημοτικοί ή κοινοτικοί σύμβουλοι. Η ίδρυση σε κάθε χωριό μιας μικρής λέσχης έστω στην απλούστερη μορφή της θα χρησιμεύει σαν ένα επιμορφωτικό κέντρο επάνω σε ζητήματα που θα αρχίσουν από το απλό νοικοκυριό, την καθαριότητα, την μαγειρική, την βρεφοκομία, την αξιοποίηση της τοπικής λαϊκής τέχνης, ώστε να γίνει μια μικρή βιοτεχνία, ακόμα το τραγούδι, το χορό, τους καλούς τρόπους κ.λ.π. (...) Σε χωριά που το επίπεδο πολιτισμού είναι πολύ χαμηλό ή και που ακόμη δεν δείχνουν διάθεση να αυτενεργήσουν και ν' αντιδράσουν στην κακοδαιμονία τους, θα πρέπει, μελετώντας τις δικές τους εδαφολογικές και κλιματολογικές συνθήκες να δημιουργήσουμε «Πρότυπο σπίτι του χωριού». Θα είναι το ζωντανό παράδειγμα, πως θα μπορούν να ζήσουν με ανθρωπινότερες συνθήκες. (...) Οι οργανωμένες αγρότισσες της ΠΕΓ να αγωνιστούν – σε συνεργασία με το αρμόδιο τμήμα του Κεντρικού Συμβουλίου- η αγροτική σύνταξη, να δοθεί και σ' αυτές εξ' ίσου με τον άντρα. Να ζήσουν και αυτές τον παιδικό τους σταθμό, έστω εποχιακό και το στοιχειωδέστερο από όλα μια επιστήμονα μαμή για να μην μπαίνει σε σοβαρό κίνδυνο η ζωή τους την ώρα που φέρνουν μια άλλη ζωή στον κόσμο...». Βλ. «Πρόγραμμα δουλειάς της ΠΕΓ Επαρχιών», σ. 5, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 1.

στην ελληνική επαρχία. Με βασικότερο αίτημα την χορήγηση αγροτικής σύνταξης στις γυναίκες, η ΠΕΓ προτείνει ακόμη την δημιουργία βρεφονηπιακών σταθμών στα χωριά, την δημιουργία λαϊκών ιατρείων, την συμμετοχή των γυναικών στους γεωργικούς συνεταιρισμούς, την ίδρυση σχολών για αναλφάβητους, την κρατική χορήγηση συσσιτίων στους μαθητές των χωριών και την εξασφάλιση στοιχειωδών μέσων για την βελτίωση της καθημερινότητας (ηλεκτροδότηση, υδροδότηση, αποκατάσταση οδικού δικτύου).²¹⁵

Οι προτεραιότητες και ο προγραμματισμός της ΠΕΓ διοχετεύονται στις τοπικές οργανώσεις μέσω του τμήματος επαρχιών. Το τμήμα κοινοποιεί τα υπομνήματα και τα διαβήματα που καταθέτει η κεντρική οργάνωση, ενημερώνει για τις αποφάσεις και τους προγραμματισμούς της Γραμματείας του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου καθώς και των επιμέρους επιτροπών της ΠΕΓ. Επιπλέον στο πλαίσιο προγραμματισμού που ορίζουν για τα τοπικά τμήματα αποστέλλουν και βοηθητικό υλικό για την οργάνωση εκδηλώσεων, όπως κείμενα διαλέξεων, ομιλίες επετειακών εκδηλώσεων, θέσεις για θέματα της επικαιρότητας. Επίσης, για την οργάνωση της δουλειάς των επιτροπών της ένωσης, αποστέλλονται στην επαρχία ερωτηματολόγια προς συμπλήρωση με σκοπό την χαρτογράφηση των προβλημάτων, τον εντοπισμό άλλων και την ανάδειξη των διαβαθμίσεων ανά γεωγραφική περιφέρεια. Τα στοιχεία που προκύπτουν αποτελούν αντικείμενο επεξεργασίας προκειμένου να γίνονται αποτελεσματικότεροι σχεδιασμοί και προγραμματισμοί που θα αφορούν εξειδικευμένα την κάθε περίπτωση.

Η οργάνωση είχε συγκροτήσει ένα ενιαίο μητρώο μελών το οποίο ενημερώνεται από το τμήμα επαρχιών που αποστέλλει σε κάθε τοπική οργάνωση αριθμημένες σελίδες του διπλότυπου μητρώου που επιστρέφουν στα κεντρικά συμπληρωμένες.²¹⁶ Με αυτόν τον τρόπο η ΠΕΓ έχει μια ακριβή εικόνα των μελών της σε πανελλαδικό επίπεδο. Δυστυχώς τα διασωθέντα έγγραφα επιτρέπουν την εκτίμηση του αριθμού των μελών παρά μόνο κατά προσέγγιση αφού το μητρώο της οργάνωσης δεν είναι μέσα σε αυτά.

Σχετικά με το ζήτημα των οικονομικών των επαρχιακών οργανώσεων υπεύθυνη εκ μέρους του τμήματος Επαρχιών ήταν η Μίλια Αγγελίδη. Τα τοπικά τμήματα είχαν την υποχρέωση να αποστέλλουν το 10% των εσόδων τους στο

²¹⁵ Βλ. «Θέσεις για την αγρότισσα», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

²¹⁶ Το μητρώο μελών δεν έχει διασωθεί στο αρχείο της οργάνωσης με αποτέλεσμα να μην έχουμε και ακριβή στοιχεία για τον αριθμό των μελών της ΠΕΓ. Οι εκτιμήσεις για τον αριθμό των μελών της οργάνωσης προέρχονται μόνο από έμμεσες πληροφορίες.

περιφερειακό τμήμα όπου υπάγονταν· και αντίστοιχα το ίδιο ποσοστό ήταν υποχρεωμένο να καταβάλλει το περιφερειακό τμήμα στο κεντρικό ταμείο της οργάνωσης.²¹⁷ Οι οικονομικές εκκρεμότητες των επαρχιακών οργανώσεων αποτελούν ένα από τα θέματα που συναντούμε συχνότερα στην αλληλογραφία των τμημάτων με την Επιτροπή Επαρχιών.²¹⁸

Εκτός της τρέχουσας αλληλογραφίας τα τοπικά τμήματα αποστέλλουν και ανταποκρίσεις για τις ενέργειες και τις εκδηλώσεις τους προκειμένου να δημοσιεύονται ως μικρές ειδήσεις στην προβλεπόμενη ρουμπρίκα του *δελτίου* της ΠΕΓ. Τα κείμενα αυτά έχουν συνήθως αποδέκτη την Ελένη Γαρίδη που είναι μέλος της επιτροπής που συντάσσει το δελτίο. Η απεικόνιση των τμημάτων στην περιοδική έκδοση δίνουν μια ικανοποιητική εικόνα της λειτουργίας της ένωσης σε πανελλαδικό επίπεδο· αφ' ενός η ανάγνωση τους επιτρέπει την συγκριτική διάσταση μεταξύ των τμημάτων, αφ' ετέρου η κοινοποίηση των δραστηριοτήτων του κάθε τμήματος λειτουργεί ενοποιητικά για τα μέλη της οργάνωσης καθώς το αναγνωστικό κοινό του δελτίου σχεδόν ταυτίζεται με αυτά.

Τα περιφερειακά παραρτήματα της ΠΕΓ αναπτύχθηκαν κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα της ελληνικής περιφέρειας. Τα μεγαλύτερα τμήματα που συγκροτήθηκαν και λειτούργησαν στο τρίχρονο διάστημα ύπαρξης της οργάνωσης, ήταν στην Θεσσαλονίκη, την Πάτρα, την Λάρισα, το Βόλο και στα Ιωάννινα. Αν και υπήρξαν αναγγελίες για την ίδρυση τμημάτων και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας όπως στον Πύργο Ηλείας, στο Ληξούρι Κεφαλλονιάς ή στο Μανταμάδο Λέσβου φαίνεται πως αυτά δεν λειτούργησαν ουσιαστικά αλλά μόνο περιστασιακά, αφού έκτοτε δεν υπάρχει καμία αναφορά για την περαιτέρω λειτουργία τους.²¹⁹

Γ. 3.4. ΠΕΓ Θεσσαλονίκης

Η περιφερειακή οργάνωση της ΠΕΓ στη Θεσσαλονίκη αποτέλεσε την δεύτερη μεγαλύτερη -μετά της Αθήνας- οργάνωση. Η αντιπροσωπεία των γυναικών της Θεσσαλονίκης που συμμετείχε στην ιδρυτική συγκέντρωση της ΠΕΓ τον Μάιο του

²¹⁷ «Σχέδιο εσωτερικού κανονισμού της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 1, σ. 2.

²¹⁸ Για την αλληλογραφία της Επιτροπής Επαρχιών με τα τοπικά τμήματα βλ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 1.

²¹⁹ Για την αναγγελία της ίδρυσης των τμημάτων Πύργου και Ληξουρίου Κεφαλλονιάς βλ. «Η κίνηση της ΠΕΓ στις επαρχίες. Σ' άλλα τμήματα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 7, 4/1965, σ. 7. Για την δημιουργία του τμήματος στο Μανταμάδο Λέσβου βλ. «Τμήμα της ΠΕΓ στο Μανταμάδο Λέσβου», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.28, 3-4/1967, σ. 11. Το συγκεκριμένο παράρτημα προφανώς δεν πρόφτασε να λειτουργήσει λόγω της έλευσης της δικτατορίας της 21^{ης} Απριλίου.

1964, αποτέλεσε και τον βασικό πυρήνα των περίπου τριάντα γυναικών που συνέστησαν την προσωρινή επιτροπή της ΠΕΓ Θεσσαλονίκης στις 22/7/1964.²²⁰ Η περιφερειακή οργάνωση Θεσσαλονίκης αποτέλεσε την κεντρικό τμήμα της ΠΕΓ στη Βόρεια Ελλάδα, με την συνδρομή του οποίου συγκροτήθηκαν και λειτούργησαν τοπικά τμήματα και σε άλλους νόμους της Μακεδονίας. Στην περιφέρεια της πόλης αναπτύχθηκαν και ιδιαίτερα ενεργές συννοικιακές οργανώσεις.

Στο διοικητικό συμβούλιο της οργάνωσης συμμετείχαν γυναίκες που ήδη δραστηριοποιούνταν σε άλλες γυναικείες οργανώσεις, κάποιες που είχαν αναδειχθεί στον συνδικαλιστικό χώρο καθώς και εκλεγμένοι εκπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης. Πρόεδρος του τμήματος διετέλεσε η οδοντίατρος Στάσα Κεφαλίδου και Γενικοί Γραμματείς η δικηγόρος Όλγα Κανάκη – Συλβέστρου και η -επίσης δικηγόρος- Βασιλική Γάκη.²²¹

Η περιφερειακή οργάνωση προκειμένου να ανταποκριθεί καλύτερα στους σκοπούς που έθετε η ΠΕΓ και κατά το πρότυπο της κεντρικής οργάνωσης συγκρότησε βοηθητικές επιτροπές. Σύμφωνα με την έκθεση πεπραγμένων που καταθέτει στο Κεντρικό Συμβούλιο ενόψει της Γενικής Συνέλευσης της ΠΕΓ, οι επιτροπές που λειτουργούσαν ήταν οι εξής: οργανωτική, αυτοδιοίκησης, παιδείας, λαϊκής τέχνης, τύπου, επιτροπή για την νομική θέση της γυναίκας, επιτροπή για τα προβλήματα των εργαζόμενων γυναικών.²²² Σύμφωνα με την ίδια έκθεση το Διοικητικό Συμβούλιο σκόπευε μετά την Γενική Συνέλευση να ιδρύσει ακόμη Οικονομική Επιτροπή, Επιτροπή Επαρχιών, Επιτροπή της αγρότισσας, Επιτροπή της νοικοκυράς.

Πρωταρχικός στόχος της περιφερειακής οργάνωσης ήταν η ίδρυση συννοικιακών παραρτημάτων. Πράγματι, λίγους μόνο μήνες μετά την ίδρυσή του τμήματος, συγκροτήθηκαν και τα συννοικιακά παραρτήματα Καλαμαριάς, Συκεών, Αμπελοκήπων, Νεαπόλεως, Πολίχνης, Άνω Πόλης, Ανάληψης και Κέντρου. Η

²²⁰ Βλ. σχετική επιστολή της Τούλας Θεοφανίδου στην Κρέουσα Κονίδη στις 24/7/1964, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²²¹ Μέλη του διοικητικού συμβουλίου της περιφερειακής οργάνωσης διετέλεσαν εκτός των προέδρων και των γενικών γραμματέων που αναφέρθηκαν και οι εξής: Αλεξάνδρα Παραφεντίδου (Λογοτέχνης, ξεναγός), Καίτη Καλλιδοπούλου (Οικιακά, πρόεδρος της Ένωσης γυναικών Θεσσαλονίκης), Δήμητρα Σκλαβούνου (Συνταξιούχος εκπαιδευτικός, τ. Δημοτική σύμβουλος Θεσσαλονίκης), Ηλέκτρα Παπαδοπούλου, Τούλα Θεοφανίδου (λογίστρια, Πρόεδρος ΣΕΕΓ Θεσσαλονίκης), Χρυσάνθη Ζιτσαία (λογοτέχνης, ποιήτρια, αντιπρόεδρος της ΠΕΓ Θεσσαλονίκης), Ε. Κοσμίδου (γιατρός), Άννα Ράπτη (οικοκυρά), Αργυριάδου (Ζωή Καρέλλη, ποιήτρια), Μαρία Μακρή (καθηγήτρια Ωδείου), Ελένη Βασιλείου (Πρόεδρος του Συνδέσμου Επιστημόνων Γυναικών Θεσσαλονίκης).

²²² Βλ. «Έκθεση πεπραγμένων προσωρινής επιτροπής τμήματος Θεσσαλονίκης Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών 1964 - 1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

αριθμητική δύναμη της οργάνωσης τον Μάιο του 1965, όπως καταγράφεται ενόψει της πανελλήνιας γενικής συνέλευσης της οργάνωσης ανέρχεται περίπου σε 950 μέλη.²²³ Ωστόσο η οργανωτική εικόνα στα τέλη του 1965 δεν φαίνεται να είναι η ίδια· σύμφωνα με επιστολή του τμήματος ο αριθμός των εγγεγραμμένων γυναικών ήταν 795 μέλη.²²⁴

Η ΠΕΓ Θεσσαλονίκης υπήρξε ιδιαίτερα ενεργή τόσο διοργανώνοντας πολλές πολιτιστικές εκδηλώσεις όσο ταυτόχρονα παρεμβαίνοντας στα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα. Οι εκδηλώσεις συμπαράστασης στον κυπριακό λαό αποτέλεσαν μία από τις πρώτες ενέργειες του νεοσύστατου τμήματος που συνέταξε ψήφισμα διαμαρτυρίας και το απέστειλε στην ελληνική πολιτική ηγεσία και στον αρχιεπίσκοπο Μακάριο για να ακολουθήσει η συγκέντρωση που οργάνωσε με αφορμή το Κυπριακό, τον Οκτώβριο του 1964 στην αίθουσα Μακεδονικών Σπουδών.²²⁵ Με αφορμή τα Ιουλιανά, η περιφερειακή οργάνωση προκειμένου να εκφράσει την αντίθεση της στο «αυλικό πραξικόπημα» πραγματοποίησε συγκέντρωση διαμαρτυρίας και στην συνέχεια πραγματοποίησε πορεία.²²⁶

Στον κοινωνικό τομέα, εκτός των συνεχών προσπαθειών που καταβάλλει η περιφερειακή οργάνωση με βάση τον κεντρικό προγραμματισμό της ΠΕΓ αλλά και τις τοπικές ανάγκες παρεμβαίνουν με τις δραστηριότητες τους και σε θέματα της επικαιρότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η βοήθεια που παρείχαν στους σεισμόπληκτους της Ευρυτανίας όπου συγκέντρωσαν και παρέδωσαν 100 δέματα με ρουχισμό, τρόφιμα και είδη οικιακής χρήσης.²²⁷ Για την δημοτικοποίηση

²²³ Τα συνοικιακά τμήματα της Θεσσαλονίκης είχαν την ακόλουθη αριθμητική δύναμη τον Μάιο του 1965: το τμήμα Καλαμαριάς είχε 120 μέλη, το τμήμα Συκεών 130 μέλη, το τμήμα Αμπελοκήπων 150 μέλη, το τμήμα Νεαπόλεως 80 μέλη, το τμήμα συνοικισμών Πολίχνης 120 μέλη, το τμήμα Ανω Πόλεως 100 μέλη, το τμήμα Ανάληψης 100 μέλη και το τμήμα του Κέντρου 150 μέλη. Τα στοιχεία προέρχονται από την «Εκθεση πεπραγμένων προσωρινής επιτροπής τμήματος Θεσσαλονίκης Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών 1964 - 1965», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²²⁴ Βλ. επιστολή της Όλγας Κανάκη προς την Γ. Γραμματέα της ΠΕΓ, Νίνα Σκανδάλη, 4/5/1966, Περιφερειακή Επιτροπή ΠΕΓ Θεσσαλονίκης, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²²⁵ Βλ. ό. π. «Εκθεση πεπραγμένων...» και «Από την κίνηση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Στη Θεσσαλονίκη. Συγκέντρωση για την Κύπρο», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 2, 11/1964, σ. 7.

²²⁶ «Η ΠΕΓ για τη δημοκρατία. Στη Θεσσαλονίκη», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 10 -11, 7-8/1965, σ. 4.

²²⁷ Βλ. το χαρακτηριστικό σημείωμα που δημοσιεύθηκε στο Δελτίο. «Από την δράση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Στη Θεσσαλονίκη: Οι καταστροφές του σεισμού και οι ζημιές που επακολούθησαν δεν μπορούσαν να μην συγκινήσουν την Πανελλαδική. Οι γυναίκες της Θεσσαλονίκης, μέλη της ΠΕΓ έριξαν την ιδέα να συνδράμουν τα χωριά της Ευρυτανίας. Σαν τις μέλισσες πήγαιναν και έρχονταν και εστοίβαζαν μέσα στα γραφεία μας ένα βουνό από πακέτα και ρουχισμό, τρόφιμα, είδη οικιακής χρήσης – γύρω στους δύο τόνους. Ο. κ. Ευθύμιος Βούλγαρης, διευθυντής της Πειραϊκής Πατραϊκής της πόλης μας, που κατάγεται από το Καρπενήσι, φρόντισε να εξευρεθεί φορτηγό για να μεταφέρει το μεγάλο αυτό φορτίο. Η κ. Μαρία Χατζηγηγορίου, αρτοποιός, το Σαββατοκύριακό της, προτίμησε να οδηγήσει το αυτοκίνητο της επί 14 ώρες συνέχεια για να μεταφέρει και επαναφέρει την Επιτροπή της ΠΕΓ στην Ευρυτανία. Τα 100 δέματα παραδόθηκαν στον Επιθεωρητή των Δημοτικών

της συγκοινωνίας στην πόλη τους το τμήμα υπέβαλλε υπομνήματα σε πολιτικούς εκπροσώπους και σε δημοτικούς παράγοντες ενώ παράλληλα ενόψει των βουλευτικών εκλογών που προβλέπονταν για τον Μάιο του 1967, επέδωσαν υπομνήματα προς τις Νομαρχιακές επιτροπές των κομμάτων με αίτημα την συμμετοχή ικανού αριθμού γυναικών στους εκλογικούς συνδυασμούς τους.²²⁸

Προκειμένου να εξασφαλίσει χρήματα για την ενοικίαση γραφείων «η ΠΕΓ Θεσσαλονίκης κυκλοφόρησε με την ευκαιρία των γιορτών ημερολόγιο, που λόγω της πρωτοτυπίας του προξένησε μεγάλη εντύπωση» και η «κυκλοφορία του ήταν εξαιρετική».²²⁹

Σημαντική εκδήλωση στην οποία συμμετείχε ως συνδιοργανώτρια η περιφερειακή οργάνωση υπήρξε η «Η εβδομάδα της γυναίκας στη Θεσσαλονίκη» που πραγματοποιήθηκε από 29/5-4/6/1966 με την συμμετοχή έντεκα γυναικείων οργανώσεων της πόλης.²³⁰ Η εορταστική εβδομάδα περιλάμβανε μουσικές εκδηλώσεις, έκθεση γυναικείου βιβλίου, έκθεση ειδών χειροτεχνίας, επισκέψεις σε ιδρύματα, διαλέξεις, εικαστική έκθεση γυναικών καλλιτεχνών, συνεστίαση και εκδρομή. Η πρώτη εκδήλωση πραγματοποιήθηκε με αφορμή τον εορτασμό της ημέρας της μητέρας στο Βασιλικό Θέατρο. Μία από τις εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκε στο εντευκτήριο του Συνδέσμου Επιστημόνων γυναικών είχε ως θέμα το παιδικό βιβλίο ενώ στο πλαίσιο της αναγγέλθηκε η ίδρυση παιδικής βιβλιοθήκης σε ακριτικό χωριό της Μακεδονίας. Η πρωτοβουλία της εορταστικής εβδομάδας θεωρήθηκε πολύ επιτυχημένη καθώς «την παρακολούθησε με μεγάλο ενδιαφέρον σύσσωμος ο λαός της πόλης μας, αφιερώθηκε σ' όλες τις Ελληνίδες κάθε ηλικίας, κοινωνικής προέλευσης, πολιτικής ένταξης και επαγγελματικής ιδιότητας, τίμησε όσο ήταν δυνατόν την προσπάθεια και τους αγώνες της γυναίκας για την ισοτιμία της, πρόβαλλε την δραστηριότητα της σε όλους τους κοινωνικούς τομείς, ως και τα άλυτα προβλήματα της» ενώ ταυτόχρονα «επέτυχε την συνέχιση της

Σχολείων κ. Γεώργιον Καλτούλαν, στο Καρπενήσι, που θα φροντίσει για την προώθησή τους στα κατεστραμμένα χωριά.», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 20, 5/1966, σ. 11.

²²⁸ Βλ. σχετική επιστολή του Περιφερειακού τμήματος Θεσσαλονίκης προς το Κ.Δ.Σ. της ΠΕΓ, 15/3/1967, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ.2.

²²⁹ «Από την δράση της ΠΕΓ στις γιορτές σ' όλη την Ελλάδα. Θεσσαλονίκη. Ημερολόγιο», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 4, 1/1965, σ. 5.

²³⁰ Οι οργανώσεις που συμμετείχαν στην «Εβδομάδα της γυναίκας» ήταν : ο Σύνδεσμος Επιστημόνων Γυναικών, η Πανελλαδική Ένωση Γυναικών, η Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών, το Λύκειο Ελληνίδων, η Μέριμνα Ποντίων Κυριών, ο Σορομπτιμιστικός Όμιλος, ο Σύνδεσμος Νοσοκόμων Μακεδονίας, η Μέριμνα παιδιού, ο Σύλλογος Γυναικών, ο Σύλλογος Επιστημόνων Μαιών, και ο Σύλλογος Αποφοίτων του Β' Γυμνασίου Θηλέων.

συνεργασίας των Γυναικείων οργανώσεων της πόλης μας για το καλό της γυναίκας μα και για το καλό ολόκληρης της ελληνικής κοινωνίας». ²³¹

Εκτός από τις εκδηλώσεις που πραγματοποιεί η περιφερειακή οργάνωση της Θεσσαλονίκης με αφορμή τον εορτασμό επετείων και των γιορτών, είχε καθιερώσει και σειρά διαλέξεων για διάφορα θέματα ιστορίας, ποίησης, λογοτεχνίας, εκπαίδευσης.²³² Το τμήμα της Θεσσαλονίκης συνεργάζεται σταθερά τόσο με τις υπόλοιπες γυναικείες οργανώσεις της πόλης όσο και με τους δήμους και τις κοινότητες για την πραγματοποίηση εκδηλώσεων. Εκτός της γυναικείας εβδομάδας που προαναφέρθηκε, τον Οκτώβρη του 1966 οργάνωσε σειρά εκδηλώσεων για τον εορτασμό της ημέρας του παιδιού που κορυφώθηκαν με την κεντρική εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε στην Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων δόθηκαν παραστάσεις κουκλοθέατρου και έγιναν προβολές κινηματογραφικών ταινιών σε διάφορους δήμους και κοινότητες.²³³ Μετά και από αυτή την συνεργασία που είχαν οι γυναικείες οργανώσεις της Θεσσαλονίκης «εξέλεξαν αντιπροσωπευτική επιτροπή για την συνέχιση της συνεργασίας στα διάφορα θέματα που αφορούν την μητέρα, την γυναίκα και το παιδί» ενώ παράλληλα «αποφάσισαν να γιορτάζουν στο μέλλον από κοινού όλες τις Διεθνείς επέτειες». ²³⁴

Η στενή συνεργασία της περιφερειακής οργάνωσης αλλά και των συνοικιακών τμημάτων της με τους δήμους και τις κοινότητες οφειλόταν και στο γεγονός ότι πολλά από τα μέλη των οργανώσεων υπήρξαν εκλεγμένα μέλη της αυτοδιοίκησης. Τον Νοέμβρη του 1965 και ενόψει της Β' Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης γυναικών δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων που οργανώνει η ΠΕΓ, το τμήμα Θεσσαλονίκης οργανώνει προσύσκεψη των γυναικών συμβούλων Μακεδονίας και Θράκης. Στην σύσκεψη εκτός από τις συμβούλους συμμετείχαν και

²³¹ Το απόσπασμα και οι πληροφορίες για την εκδήλωση προέρχονται από σχετικό άρθρο που δημοσιεύθηκε στο *Δελτίο* με τίτλο «Η εβδομάδα της γυναίκας στη Θεσσαλονίκη», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 21, 6/1966, σ. 6-7.

²³² Βλ. ενδεικτικά «Από τη δράση της ΠΕΓ στα παραρτήματα επαρχιών. Στη Θεσσαλονίκη», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 16, 1/1966, σ. 10.

²³³ Οι οργανώσεις που συμμετείχαν στην οργάνωση των εκδηλώσεων ήταν ο Σύνδεσμος Επιστημόνων Γυναικών, η Φιλόπτωχος Αδελφότητα Κυριών, το Λύκειο Ελληνίδων, η Χριστιανική Ένωση Νεανίδων, η Ένωση γυναικών, ο Σύνδεσμος επιχειρηματιών – επαγγελματιών Γυναικών και ο Σοροπτιμιστικός Όμιλος. Για τις εκδηλώσεις βλ. «Από τη δράση της ΠΕΓ. Θεσσαλονίκη», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 26, 11-12/1966, σ. 8.

²³⁴ Βλ. Επιστολή του περιφερειακού τμήματος Θεσσαλονίκης, 7/11/1966, Περιφερειακή Επιτροπή ΠΕΓ Θεσσαλονίκης, σ. 2, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

οι δήμαρχοι της Θεσσαλονίκης και της περιφέρειας της και οι πρόεδροι των γυναικείων οργανώσεων της πόλης.²³⁵

Το περιφερειακό τμήμα της Θεσσαλονίκης από πολύ νωρίς αντιμετώπισε πρόβλημα διώξεων και παρεμπόδισης της λειτουργίας του. «Παρεμβαίνουν παρακρατικών οργανώσεων παράγοντες και έτσι συναντάμε ορισμένες δυσκολίες στην πορεία της δουλειάς μας, όσον αφορά την εξεύρεση αιθουσών για τις συγκεντρώσεις μας κ.λ.π.» αναφέρει σε σχετική της επιστολή η Βασιλική Γάκη προς την Προσωρινή Επιτροπή της ΠΕΓ τον Οκτώβρη του 1964²³⁶. για να συνεχίσει στην ίδια επιστολή πως «στο γενικό πλαίσιο της όλης επίθεσης που γίνεται ενάντια στη Κυβέρνηση παρέλαβε και την ΠΕΓ σε κύριο άρθρο της η εφημερίδα της δεξιάς *Ελληνικός Βορράς*».²³⁷ Η οργάνωση αποφάσισε να μην απαντήσει στο σχετικό δημοσίευμα που επιτίθεται στη οργάνωση και ζητά την γνώμη της Γραμματείας για την αντιμετώπιση του θέματος. Στην απαντητική επιστολή της κεντρικής οργάνωσης επικροτείται η απόφαση του περιφερειακού τμήματος, ενώ – αφού όπως προκύπτει από τα συμφραζόμενα συνεχίζονται τα υβριστικά δημοσιεύματα - προτείνεται να δοθεί «μία και μόνη απάντηση, με σοβαρότητα και αξιοπρέπεια» χωρίς όμως να ανοιχτεί διάλογος.²³⁸

Τοπικές οργανώσεις της Βόρειας Ελλάδας

Αν η περιφερειακή οργάνωση Θεσσαλονίκης υπήρξε από τις πιο ενεργές και οργανωτικά ανεπτυγμένες δεν συνέβη το ίδιο με τις τοπικές οργανώσεις της ΠΕΓ που συγκροτήθηκαν στην περιφέρεια της Μακεδονίας. Το τμήμα Θεσσαλονίκης εξ' αρχής προσπάθησε να συνδράμει στην συγκρότηση τοπικών τμημάτων στους γειτονικούς νομούς βοηθώντας και τα κλιμάκια του Κεντρικού Συμβουλίου της οργάνωσης που περιόδευσαν για αυτόν το σκοπό στην Βόρεια Ελλάδα, ωστόσο εκ του

²³⁵ Βλ. «Προσύσκεψη γυναικών και δημοτικών συμβούλων Μακεδονίας – Θράκης», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.15, 12/1965, σ. 5, 12.

²³⁶ Επιστολή της γραμματέα Βασιλική Γάκη «προς την Προσωρινή Επιτροπή της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών», 10/11/1964, Περιφερειακή Επιτροπή ΠΕΓ Θεσσαλονίκης, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²³⁷ Το σχετικό δημοσίευμα της εφημερίδας με τίτλο «Ρε χωροφύλακα που είναι η *Αυγή*» αναφέρει για την ΠΕΓ: «...Αλλά και η περιβόητος Πανελλαδική Ένωση Γυναικών, η οποία έχει προγραμματίσει, δια σήμεραν τρεις ομιλίες και συγκεντρώσεις εις την Θεσσαλονίκην, είναι το ΕΑΜ Γυναικών Ελλάδος, διοικούμενον υπό κομμουνιστριών, αι οποίαι προκαλύπτουν την ερυθρά δραστηριότητά των όπισθεν της εμφανίσεως και των ομιλιών λογίων γυναικών καλοπροαίρετων και ανυποψιάστων που ουδόλως φαντάζονται ότι χρησιμοποιούνται, όπως κατά την Κατοχήν, ως κράχαι του κομμουνισμού και καμουφλάζ αυτού...», *Ελληνικός Βορράς*, 8/11/1964, σ. 1.

²³⁸ Βλ. Επιστολή της ΠΕΓ προς την «Επιτροπή ΠΕΓ Θεσσαλονίκης», 20/12/1964, Περιφερειακή Επιτροπή ΠΕΓ Θεσσαλονίκης, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

αποτελέσματος προκύπτει πως τα παραρτήματα που δημιουργήθηκαν δεν ανέπτυξαν μεγάλη δραστηριότητα.²³⁹ Υπεύθυνη για την λειτουργία των παραρτημάτων περιφέρειας της Μακεδονίας ήταν η Επιτροπή Επαρχιών Βορείου Ελλάδος που λειτούργησε στο πλαίσιο της περιφερειακής οργάνωσης της Θεσσαλονίκης.²⁴⁰ Οι προσπάθειες για την δημιουργία των τοπικών κινήσεων γίνεται μέσω των επαφών με γυναίκες δημοτικούς συμβούλους και με άλλους γυναικείους συλλόγους που ήδη δραστηριοποιούνται σε κάθε πόλη.

Η καθυστέρηση που παρατηρείται στην οργανωτική ανάπτυξη σε πόλεις της Βόρειας Ελλάδας είναι ήδη εμφανής στις παραμονές της γενικής συνέλευσης της ΠΕΓ. Σε επιστολή που απευθύνει το περιφερειακό τμήμα Θεσσαλονίκης προς το Κεντρικό Συμβούλιο αναφέρει πως στα τμήματα Σερρών, Νάουσας, Βέροιας, Κατερίνης και Κοζάνης δεν έχει γίνει ακόμη τίποτα με αποτέλεσμα να μην αντιπροσωπεύονται στην γενική συνέλευση παρά μόνο ως παρατηρήτριες.²⁴¹

Ένα από τα πρώτα παραρτήματα που δημιουργήθηκαν ήταν αυτό της Κατερίνης τον Απρίλη του 1965.²⁴² Σε έκθεση του τμήματος Θεσσαλονίκης που συντάσσεται στις 18/9/1965 και αφορά στις οργανώσεις της Μακεδονίας, αναφέρεται πως το τμήμα από την ιδρυτική του συγκέντρωση και έπειτα έχει αδρανοποιηθεί πλήρως και δεν έχει καν συνέλθει το προσωρινό του διοικητικό συμβούλιο.²⁴³ Το 1966 φαίνεται να δραστηριοποιείται κάπως το τοπικό τμήμα μιας και με αφορμή την ημέρα της γυναίκας συνδιοργανώνει με τον Δήμο εκδήλωση για τον εορτασμό της στην οποία συμμετέχουν η πρόεδρος της ΠΕΓ Θάλεια Κολυβά και αντιπροσωπεία του περιφερειακού τμήματος Θεσσαλονίκης.²⁴⁴

²³⁹ Για την περιοδεία του Κεντρικού Συμβουλίου στην Β. Ελλάδα βλ. το σημείωμα που δημοσιεύεται στο *Δελτίο*: «Περιοδεία σε πόλεις της Β. Ελλάδας: Κλιμάκιο του Κεντρικού συμβουλίου της ΠΕΓ αποτελούμενο από τις κ.κ. Ελευθ. Δόβα, και Τούλα Δρακοπούλου, μαζί με μέλη της Προσωρινής Επιτροπής Θεσ/κης, περιόδευσαν στις πόλεις Κατερίνη, Βέρροια, Σέρρες, Καββάλα, Ξάνθη και Κομοτηνή και είχαν σημαντικές συνομιλίες με γυναίκες – παράγοντες των πόλεων – αντιδημάρχους, δημοτικές συμβούλους κ.ά. για την δημιουργία παραρτημάτων της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.1, 10/1964, σ. 5.

²⁴⁰ Βλ. «Β' Σύνοδος του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΓ, 29-30/11/1965» στο «Βιβλίο πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών» ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

²⁴¹ Βλ. Επιστολή του περιφερειακού τμήματος Θεσσαλονίκης «προς την ΠΕΓ Αθηνών», 24/5/1965, Περιφερειακή Επιτροπή ΠΕΓ Θεσσαλονίκης, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²⁴² Το προσωρινό διοικητικό Συμβούλιο του τοπικού τμήματος αποτέλεσαν οι : Αλέκα Ευθυμίου, Στέλλα Σιδηροπούλου, Κάκια Ευθυμίου, Ερασμία Γκόνου, Χρυσούλα Καραβίδα, Τασία Βασιλάκη, και η Νώπη Κοτακίδου (αντιδήμαρχος Κατερίνης), Βλ. «Η κίνηση της ΠΕΓ στις επαρχίες», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 7, 4/1965, σ. 7.

²⁴³ «Έκθεση» [με στοιχεία που αφορούν την κίνηση των τμημάτων και τις προσπάθειες για την δημιουργία άλλων στις πόλεις Κατερίνη, Κοζάνη, Νάουσα και Βέροια] 18/9/1965, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²⁴⁴ «Από τη δράση της ΠΕΓ. Στην Κατερίνη», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 18 - 19, 4/1966, σ. 12.

Το τοπικό τμήμα της Βέροιας ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1965²⁴⁵ και από την προαναφερόμενη έκθεση, πληροφορούμαστε πως στα τα τέλη Σεπτεμβρίου βρίσκεται με σαράντα εγγεγραμμένα μέλη ενώ προγραμματίζονταν με την συνδρομή του τμήματος Θεσσαλονίκης και την ενδεχόμενη συνεργασία του Δήμου εκδήλωση με αφορμή τον εορτασμό της ημέρας του παιδιού.²⁴⁶

Οι δυσκολίες για την δημιουργία τμήματος είναι εμφανείς και στην Νάουσα. Σε μία συγκέντρωση που παραβρέθηκαν είκοσι γυναίκες και πραγματοποιήθηκε με σκοπό την σύσταση ενός αρχικού πυρήνα τον Σεπτέμβρη του 1965, το κλίμα ήταν εξαιρετικά αρνητικό. Μετά την ανάλυση των σκοπών της ΠΕΓ ακολούθησε συζήτηση των παρευρισκομένων και «γίνεται πρόταση για την εκεί ίδρυση παραρτήματος και σε άρνηση των περισσότερων γίνεται πρόταση για εκλογή προσωρινής επιτροπής και σε δεύτερη άρνησή τους γίνεται πρόταση 3μελούς τουλάχιστον επιτροπής για την επαφή μας» αναφέρει η σχετική έκθεση. Η αιτιολογία της άρνησης οφείλεται στην επιφυλακτικότητα των γυναικών που δήλωσαν «πως τους είναι άγνωστη η οργάνωση και ότι θέλουν να συμβουλευθούν τους δικούς τους» παρότι είχαν «ενθουσιασθεί από αυτά που άκουσαν και είναι απολύτως σύμφωνες με τον σκοπό της ΠΕΓ».²⁴⁷

Με αφορμή τον εορτασμό της ημέρας της γυναίκας πραγματοποιήθηκε στις 28 Μαρτίου 1965 στις Σέρρες μεγάλη συγκέντρωση που παραβρέθηκαν «πάνω από πεντακόσιες γυναίκες», στην οποία συνδιοργανώτρια υπήρξε η περιφερειακή οργάνωση Θεσσαλονίκης. Στο πλαίσιο της εκδήλωσης εκτός από τους επετειακούς λόγους, μίλησαν και εκπρόσωποι της οργάνωσης για τους σκοπούς της ΠΕΓ. «Ήταν τόσοσ ο ενθουσιασμός και η ικανοποίηση των γυναικών» ώστε «αποφασίστηκε αμέσως και ιδρύθηκε το παράρτημα της ΠΕΓ Σερρών».²⁴⁸

Οι απόπειρες για την συγκρότηση και συστηματική λειτουργία αυτών των τμημάτων δεν απέδωσαν στο επιθυμητό επίπεδο. Οι υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες στην περιφέρεια, η σύνδεση της οργάνωσης με τον πολιτικό χώρο της αριστεράς, ο εκφοβισμός και οι διώξεις που ενδεχομένως αντιμετώπισαν λειτούργησαν ανασταλτικά στην ανάπτυξη των τοπικών παραρτημάτων στην Β.

²⁴⁵ Βλ. Επιστολή ΠΕΓ Θεσσαλονίκης 26/7/1965, Περιφερειακή Επιτροπή Θεσσαλονίκης, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²⁴⁶ Βλ. ο.π. «Έκθεση». Γενική Γραμματέας του προσωρινού τμήματος Βέροιας ήταν η κ. Θεοφανοπούλου.

²⁴⁷ Βλ. ό.π. «Έκθεση», σ. 2.

²⁴⁸ Βλ. Επιστολή του περιφερειακού τμήματος Θεσσαλονίκης «προς την ΠΕΓ Αθηνών», 29/3/1965, σ.2, 3, Περιφερειακή Επιτροπή ΠΕΓ Θεσσαλονίκης, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

Ελλάδα. Όπου λειτούργησαν τα τμήματα οι δραστηριότητες τους ήταν τελείως περιστασιακές, είχαν μικρή αριθμητική εμβέλεια και στην ουσία δεν απέκτησαν σοβαρή οργανωτική υπόσταση.

Γ. 3.5. Τοπικά τμήματα Ιωαννίνων, Πατρών, Λάρισας, Βόλου.

ΠΕΓ Ιωαννίνων

Η περιφέρεια της Ηπείρου αντιπροσωπεύθηκε στο πλαίσιο της ΠΕΓ από το τοπικό τμήμα των Ιωαννίνων που ιδρύθηκε τον Μάρτη του 1965.²⁴⁹ Το παράρτημα τρεις μήνες μετά την ίδρυση του αριθμούσε 114 μέλη.²⁵⁰ Η εγγραφή μελών δεν ήταν εύκολη και απαιτούσε ιδιαίτερη προσπάθεια στην επαρχία.²⁵¹ Απ' όσο προκύπτει από τα διασωθέντα έγγραφα,²⁵² φαίνεται πως το τμήμα αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες στην λειτουργία του γεγονός που είχε ανασταλτική δράση για τον προγραμματισμό του. «Δυστυχώς οι σκοτεινές δυνάμεις δεν μας αφήνουν να φέρουμε εις πέρας τις εκδηλώσεις μας που μόνο αγάπη και στοργή για την πόλη μας μας τις εμπνέει» αναφέρει η πρόεδρος του τμήματος Πόπη Μαρνέλη σε σχετική επιστολή της προς το τμήμα Επαρχιών· για να συνεχίσει με την υπόδειξη «πως πρέπει να γίνει οπωσδήποτε και μια διαμαρτυρία στην Κυβέρνηση, αν βέβαια θέλουνε να επιβιώσει η ΠΕΓ διαφορετικά τα τμήματά μας θα αρχίσουν ένα ένα να διαλύονται πράγμα που ασφαλώς θα μας λυπήσει όλους μας πάρα πολύ.²⁵³

²⁴⁹ Βλ. «Από την δράση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Νέα τμήματα της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 6, 3/1965, σ. 5. Το προσωρινό διοικητικό συμβούλιο του τμήματος είχε ως εξής: η Πόπη Μαρνέλη πρόεδρος, η Δάφνη Γεωργίτση Γραμματέας, η Νινέττα Καπά ταμίας και μέλη η Πόπη Παπαβρανούση, η Τούλα Τσόγκα – Ζορμπά, η Σοφία Μπέγκα, η Άρτεμις Μανέκα, η Πόπη Παρλαπά και η Τούλα Παπαδοπούλου. Η σύνθεση του εκλεγμένου διοικητικού συμβουλίου που προέκυψε από την συνέλευση του τμήματος τον Μάιο του 1965 είχε ως εξής: η Πόπη Μαρνέλη πρόεδρος, η Χαρίκλεια Κωσταδήμα αντιπρόεδρος, η Δάφνη Γεωργίτση Γ. Γραμματέας, η Άννα Κωστή ταμίας και μέλη η Ιφιγένεια Βακόλα, η Πόπη Παρλαπά, η Τούλα Παπαδοπούλου, η Νινέτα Καπά, η Σοφία Μπέγκα, η Ροδόπη Παπαβρανούση και η Ηλέκτρα Αναστασίου. Βλ. Επιστολή του τμήματος Ιωαννίνων προς την ΠΕΓ 15/7/1965, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²⁵⁰ Επιστολή της ΠΕΓ Ιωαννίνων προς το Τμήμα Επαρχιών, 21/6/1965, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²⁵¹ «Δυστυχώς η εγγραφή μελών είναι δυσκολότατη, σκεφθείτε πως μέσα σε δύο μήνες μόνο 15 γυναίκες γράφτηκαν στον σύλλογο μας και αυτές ύστερα από χίλιες παρακλήσεις. Χρειάζεται να επισκεφθούμε δύο και τρεις φορές την κάθε μία γυναίκα και με διστακτικότητα γράφονται» αναφέρει σε επιστολή που απευθύνει η πρόεδρος του τμήματος Πόπη Μαρνέλη προς το Τμήμα Επαρχιών, 24/7/1965, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²⁵² Για το παράρτημα των Ιωαννίνων διαθέτουμε περισσότερα αρχειακά τεκμήρια σε σχέση με τα υλικά των υπόλοιπων τοπικών τμημάτων της ΠΕΓ. Έχει διασωθεί το κατάστιχο με τα πρακτικά των συνεδριάσεων του καθώς και μέρος της αλληλογραφίας που διατηρούσε με το Τμήμα Επαρχιών, Βλ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ.2.

²⁵³ Επιστολή του τμήματος Ιωαννίνων προς το Τμήμα Επαρχιών, 23/12/1965, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

Ωστόσο παρά τις δυσκολίες με τις οποίες έρχονταν αντιμέτωπο το τμήμα κατάφερε να αναπτύξει πλούσια κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα. Ανταποκρινόμενο στους προγραμματισμούς της κεντρικής οργάνωσης το τμήμα οργανώνει εκδηλώσεις με αφορμή γιορτές και επετείους και επιτελεί κοινωνικό έργο βοηθώντας τα άπορα παιδιά της πόλης και συμμετέχοντας στην διανομή συσσιτίων του ΠΚΠΑ. Παράλληλα οργανώνει στο πλαίσιο του διοικητικού του συμβουλίου «Επιτροπή πρασίνου» «η οποία θα βοηθήσει στην επίβλεψη και συντήρηση των πρασινών του δήμου».²⁵⁴ Προκειμένου να εξασφαλιστούν οι πόροι για την πραγματοποίηση έργων όπως η δημιουργία παιδικής χαράς το τμήμα οργανώνει εκδηλώσεις με σκοπό την οικονομική ενίσχυση.²⁵⁵ Συντονιζόμενη με την κεντρική οργάνωση και με τα άλλα τοπικά παραρτήματα της ΠΕΓ η οργάνωση των Ιωαννίνων συγκεντρώνει βοήθεια για τους σεισμόπληκτους της Ευρυτανίας «στην προσπάθεια του να βοηθήσει με όλες του τις δυνάμεις στον κοινωνικό τομέα»· τελικά συγκεντρώνει πάνω από εκατό δέματα με τρόφιμα και ρούχα τα οποία αποστέλλει στην Νομαρχία Καρπενησίου για διανομή στο χωριό Τρανίτσα.²⁵⁶

Το τμήμα των Ιωαννίνων αποτέλεσε ένα από τα πιο ενεργά επαρχιακά τμήματα της ΠΕΓ, παρόλο που οι υπάρχουσες συνθήκες δεν ήταν οι πιο πρόσφορες για την ανάπτυξη του.

ΠΕΓ Πατρών

Το τοπικό τμήμα της Πάτρας συγκροτήθηκε τον Οκτώβρη του 1964 και υπήρξε από τα πιο ενεργά επαρχιακά παραρτήματα της οργάνωσης. Η ιδρυτική συγκέντρωση πραγματοποιήθηκε στο Τεχνικό Επιμελητήριο παρουσία πενήντα γυναικών όπου «συμφώνησαν απόλυτα με τους σκοπούς και τις επιδιώξεις της ΠΕΓ και το ίδιο βράδυ υπέγραψαν αιτήσεις εγγραφής τους ως μελών».²⁵⁷

Η ΠΕΓ Πάτρας ανέπτυξε ιδιαίτερα τον πολιτιστικό και μορφωτικό τομέα. Εκτός από τις καθιερωμένες εκδηλώσεις για τις γιορτές των Χριστουγέννων και τον

²⁵⁴ Βλ. «Βιβλίων πρακτικών Διοικητικού Συμβουλίου ΠΕΓ Ιωαννίνων», Πράξις 7, [5/1965], σ.13 - 14, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²⁵⁵ «Από τη δράση της ΠΕΓ. Στα Ιωάννινα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.17, 3/1966, σ. 11.

²⁵⁶ «Από τη δράση της ΠΕΓ. Στα Ιωάννινα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.20, 5/1966, σ. 11.

²⁵⁷ Βλ. «Τμήμα της ΠΕΓ στην Πάτρα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 2, 11/1964, σ. 7. Το προσωρινό διοικητικό συμβούλιο αποτέλεσαν: η μουσικός Ηλέκτρα Μικρούτσικου ως πρόεδρος, η χημικός Μίλλια Αγγελίδου ως αντιπρόεδρος, η Πίτσα Λάζαρη ως β' αντιπρόεδρος, η λογοτέχνης Μαρία Μανωλάκου ως Γενική Γραμματέας, η νομικός Λένα Παπαδοπούλου, η υπάλληλος Μαρία Καντακίτη, η γιατρός Ιφιγένεια Κέκκα, η Ζωή Κουρλαμπά και η Τασία Ρόδη. Μέλη της διετέλεσαν επίσης η οδοντίατρος Μαρία Μασσαρά που εκλέχθηκε μετά την γενική συνέλευση και πρόεδρος του τμήματος, η Θάλεια Μαυροπούλου που διετέλεσε ειδική γραμματέας.

εορτασμό των διαφόρων επετείων καθιέρωσε σειρά διαλέξεων που έλαβαν χώρα τόσο στην πόλη της Πάτρας όσο και στην περιφέρειά της. Η θεματολογία των διαλέξεων κάλυπτε ένα ευρύ φάσμα· ασχολήθηκαν με ζητήματα που αφορούσαν την θέση της γυναίκας στον σύγχρονο κόσμο, με φιλολογικά θέματα, με θέματα υγιεινής και αισθητικής περιποίησης, με θέματα εκπαίδευσης και ανατροφής των παιδιών ακόμα και με τις βασικές αρχές της οικονομίας. Στην διάρκεια του 1965 δόθηκαν δεκατρείς διαλέξεις ενώ παράλληλα οργανώθηκαν μεγάλες εκδηλώσεις με αφορμή τον εορτασμό της ημέρας της γυναίκας, την ημέρα της μητέρας και του παιδιού.²⁵⁸ Η ΠΕΓ Πάτρας υπήρξε αρωγός στην ενίσχυση τοπικών πνευματικών προσπαθειών όπως η ίδρυση της δανειστικής βιβλιοθήκης του Παμμικρασιατικού Συνδέσμου στην οποία πρόσφερε «65 βιβλία που συγκέντρωσε με προσφορές των μελών της».²⁵⁹

Παράλληλα με τις πολιτιστικές εκδηλώσεις η ΠΕΓ Πατρών δραστηριοποιήθηκε τόσο με τα εργασιακά θέματα των γυναικών όσο και με τα προβλήματα των αγροτισσών. Ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα που πραγματοποιήθηκε έπειτα από σχετικές ενέργειες της ΠΕΓ Πατρών ήταν η απόφαση του Υπουργείου Συγκοινωνιών σχετικά με την «βραδεία προσέλευση υπαλλήλων μητέρων βρεφών».²⁶⁰ Προκειμένου το αίτημα αυτό να επεκταθεί και στις άλλες δημόσιες υπηρεσίες η ΠΕΓ Πατρών απευθύνει σχετικό υπόμνημα στην Προεδρία της Κυβερνήσεως.²⁶¹ Με αφορμή την επέτειο της 8^{ης} Μαρτίου εκτός της καθιερωμένης εκδήλωσης που οργάνωσε η οργάνωση της Πάτρας «δημοσίευσε στις τοπικές εφημερίδες το χρονικό της ημέρας και τις θέσεις της ΠΕΓ σ' ότι αφορά τα θέματα των εργαζομένων γυναικών» ενώ παράλληλα υπέβαλλε υπόμνημα στο Εργατικό Κέντρο και στα κλαδικά σωματεία εργαζομένων.²⁶² Για την συμμετοχή της στην βράβευση καλύτερων εκθεμάτων αγροτονεανίδων στην Γεωργική έκθεση Σκεπαστού Καλαβρύτων, απέσπασε συγχαρητήριες επιστολές και από τους αρμόδιους φορείς.²⁶³

²⁵⁸ Για τις διαλέξεις και τις υπόλοιπες δραστηριότητες που ανέπτυξε η οργάνωση το 1965 βλ. «Από τη δράση της ΠΕΓ. Στην Πάτρα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.16, 1/1966, σ. 10.

²⁵⁹ Βλ. «Από την δράση της ΠΕΓ για τις γιορτές σ' όλη την Ελλάδα», σ. 5, *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 4, 1/1965, σ. 5.

²⁶⁰ Βλ. «Με τις ενέργειες της ΠΕΓ Πατρών. Το νέο ωράριο για τις εργαζόμενες μητέρες», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.14, 11/1965, σ. 3.

²⁶¹ Βλ. ό.π. «Από τη δράση της ΠΕΓ. Στην Πάτρα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.16, 1/1966, σ. 10.

²⁶² «Από τη δράση της ΠΕΓ. Στην Πάτρα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ. φ. 18-19, 3 - 4/1966, σ. 11.

²⁶³ Δημοσιεύοντας την ευχαριστήρια επιστολή που απευθύνει στην ΠΕΓ Πατρών η Διεύθυνση Γεωργίας για την συμβολή της στην έκθεση αναφέρει σχετικά : «Διότι επ' ευκαιρίας της οργάνωσης γεωργοεκπαιδευτικής εκθέσεως εις την Κοινότητα Σκεπαστού Καλαβρύτων εν τω πλασίω μιας καλής συνεργασίας αναγκαίας δια την δημιουργίαν πάσης προόδου εδήλωσαν συμμετοχή εις τας δαπάνας της εκθέσεως και προσέφερον συν τοις άλλοις και βραβεία-δώρα δια των οποίων θα βραβευθούν προοδευτικά αγρότισσαι της περιοχής. Ειδικότερον η Πανελλήνιος Ένωσις Γυναικών, Τμήμα Πατρών

Σχετικά με την αριθμητική αποτίμηση του τμήματος είναι δύσκολο να γίνουν εκτιμήσεις καθώς δεν υπάρχει κάποια οργανωτική κατάσταση ή έμμεση πληροφορία από την αλληλογραφία που διατηρεί με το τμήμα επαρχιών. Σε μία από τις πρώτες επαφές του τοπικού τμήματος με την οργάνωση σχετικά με την αποστολή δελτίων της οργάνωσης αναφέρεται πως «προς το παρόν να μας αποστέλλονται πενήντα φύλλα για να μην επιβαρύνονται τα μέλη μας» καθώς «οι δυσκολίες εγγραφής των μελών είναι πολύ μεγάλες (...) και πρέπει να προχωρούμε με πολύ σύνεση».²⁶⁴

Ανεξάρτητα από την οργανωτική εμβέλεια που ανέπτυξε, είναι βέβαιο πως η το παράρτημα της Πάτρας λειτούργησε αδιάλειπτα από την συγκρότησή του ως την αναγκαστική λήξη της λειτουργίας του, υπήρξε ιδιαίτερα ενεργό και ανταποκρινόμενο στον κεντρικό προγραμματισμό λειτούργησε με συνέπεια παρεμβαίνοντας με τις δραστηριότητες του τόσο στην πόλη αλλά και στην περιφέρεια του νομού.

ΠΕΓ Λάρισα

Η ΠΕΓ Λάρισα ιδρύθηκε τον Δεκέμβρη του 1964 σε συγκέντρωση στην οποία παραβρέθηκε και η πρόεδρος της ΠΕΓ Θάλεια Κολυβά. Από την συγκέντρωση συγκροτήθηκε 15μελές προσωρινό διοικητικό συμβούλιο με Πρόεδρο την Αλίκη Κουτσίνα, και Γενική γραμματέα την δικηγόρο Βάσω Σκένδρου – Σκυλάκου.²⁶⁵

Χωρίς να ορίζονται οι ενέργειες που κινούνται ενάντια στην τοπική οργάνωση, από την αλληλογραφία με την Επιτροπή Επαρχιών προκύπτει πως το τμήμα αντιμετώπισε αρκετές δυσκολίες στην λειτουργία του.²⁶⁶ Ωστόσο παρά τις αντιξοότητες, στις παραμονές της γενικής συνέλευσης όπως πληροφορούμαστε από σχετικό τηλεγράφημα ο αριθμός των μελών της οργάνωσης ανέρχεται σε 244 άτομα.²⁶⁷

δια της προέδρου του Δ.Σ. της ευγενεστάτης Κας Δαφалиά – Μασσαρά, οδοντιάτρου, προσέφεραν τρία βραβεία – δώρα συνολικής αξίας 360 δραχμών δι' ων θα βραβευθούν αγροτονεανίδες εκ της Κοινότητας Σκεπαστού, αίτινες επρώτευσαν εις δραστηριότητας του προγράμματος αγροτικής οικιακής οικονομίας της Κοινότητας των κατά το τρέχον έτος. Τοιαύται εκδηλώσεις καλής συνεργασίας αληθώς συγκινούν και αξίζουν πράγματι θερμάς ευχαριστίας και συγχαρητήρια». Βλ. «Η ΠΕΓ Πατρών», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 14, 11/1965, σ.11.

²⁶⁴ Βλ. Επιστολή του παραρτήματος Πάτρας προς την ΠΕΓ, 14/1/1965, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²⁶⁵ Βλ. «Νέα τμήματα της ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 4, 1/1965, σ. 6. Μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου διετέλεσαν επίσης η Μαρίκα Σκυλλάκου που εκλέχθηκε πρόεδρος, η Κική Τσόγκα, η Ευθυμία Κατσάνου.

²⁶⁶ Βλ. την αλληλογραφία του τμήματος με την Επιτροπή Επαρχιών, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

²⁶⁷ Βλ. Τηλεγράφημα της Μαρίκας Σκυλλάκου προς την ΠΕΓ, 24/5/1965, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 2.

Η ΠΕΓ Λάρισας οργανώνει σταθερά εκδηλώσεις που έχουν ως επίκεντρο το παιδί. Προκειμένου να πραγματοποιήσει μια χριστουγεννιάτικη γιορτή στην οποία συμμετείχαν «τα παιδιά των πέντε νηπιαγωγείων της πόλης» και για να ανταποκριθεί στα έξοδα που προϋπέθετε η εκδήλωση, οργάνωσε νωρίτερα ρεσιτάλ τραγουδιού το οποίο τίμησε «ο εκλεκτός κόσμος της πόλης».²⁶⁸ Στην ίδια κατεύθυνση, με πρωτοβουλία της οργάνωσης ιδρύθηκαν έξι παιδικές χαρές στην πόλη ενώ οργάνωσαν έκθεση παιδικού σχεδίου και χειροτεχνίας.²⁶⁹ Σε αντίθεση με άλλα παραρτήματα οι δραστηριότητες του τμήματος φαίνεται να επικεντρώθηκαν στην πόλη και όχι στην περιφέρεια της.

Προκειμένου να ενισχυθούν οι εκδηλώσεις των τοπικών παραρτημάτων ήταν σύνηθες να παραβρίσκονταν μέλη του Κεντρικού Συμβουλίου της ΠΕΓ και ως κεντρικές ομιλήτριες. Η Ρόζα Ιμβριώτη ήταν προσκεκλημένη του τμήματος Λάρισας στον εορτασμό της ημέρας του παιδιού που μίλησε για το επίκαιρο θέμα της παιδείας και την κρίση που αντιμετώπιζε σε εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα του Ωδείου Λάρισας τον Οκτώβρη του 1966.²⁷⁰ Συμμετέχοντας στην γενικότερη κινητοποίηση της ΠΕΓ με αφορμή τα Ιουλιανά το παράρτημα της Λάρισας έλαβε μέρος «σε συγκέντρωση που πραγματοποίησε η Συντονιστική Επιτροπή Σωματείων και οργανώσεων της πόλεως τους τον περασμένο μήνα, για την περιφρούρηση της Δημοκρατίας».²⁷¹

ΠΕΓ Βόλου

Η τοπική οργάνωση του Βόλου συγκροτήθηκε τον Δεκέμβρη του 1964 και εξέλεξε 15μελές προσωρινό διοικητικό συμβούλιο με πρόεδρο την δημοσιογράφο και δημοτική σύμβουλο Ζαγοράς Καλλιόπη Πάντου και γραμματέα την δημοτική σύμβουλο Βόλου Νίκη Σιαφλέκη.²⁷² Μία από τις πρώτες ενέργειες της τοπικής κίνησης σε εκδήλωση για το κόψιμο της πρωτοχρονιάτικης πίτας ήταν «η ομόφωνη

²⁶⁸ Βλ. «Από τη δράση της ΠΕΓ. Στη Λάρισα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.16, 1/1966, σ. 10.

²⁶⁹ Βλ. «4^η Σύνοδος του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου ΠΕΓ, 13-14/1/1967», στο «Βιβλίο πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ενώσεως Γυναικών» ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

²⁷⁰ Βλ. «Από την δράση της ΠΕΓ. Στη Λάρισα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 14, 11/1966, σ. 9.

²⁷¹ Βλ. «Η ΠΕΓ για τη δημοκρατία. Στη Λάρισα», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 10 -11, 7-8/1965, σ. 4.

²⁷² Η σύνθεση του προσωρινού 15 μελούς συμβουλίου του τμήματος Βόλου είχε ως εξής: η Καλλιόπη Πάντου πρόεδρος, η δικηγόρος Μιμίκια Παντελίδου αντιπρόεδρος, η καθηγήτρια πιάνου Έλλη Αδάμ β' αντιπρόεδρος, η δημοδιδασκάλισσα Δέσποινα Πιτσουλάκη ταμίας, η Νίκη Σιαφλέκη γενική γραμματέας και μέλη η Λ. Βανδώρου, η Νίκη Γρηγοράκη, η Πόπη Καρκαγιάννη, η Καίτη Κώστογλου, η Νίτσα Κολλιού, η Ρ. Παναγιώτου, η Αικατερίνη Σαμαρά, η Νίτσα Σπυροπούλου, η Αφροδίτη Ψιχούλη και η Έλλη Τσαμάκη. Βλ. «Από τη δράση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Βόλος. Η ιδρυτική του τμήματος ΠΕΓ», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 5, 2/1965, σ. 5.

έγκριση ψηφίσματος (...) προς τις αγωνιζόμενες για την ανεξαρτησία τους γυναίκες της Κύπρου».²⁷³ Δεν υπάρχουν στοιχεία για την οργανωτική ανάπτυξη του τμήματος ωστόσο από την αλληλογραφία του τμήματος με το τμήμα Επαρχιών προκύπτει πως επρόκειτο για ένα ιδιαίτερα ενεργό τμήμα που ανέπτυξε αρκετές πολιτιστικές και κοινωνικές δραστηριότητες. Εκτός από τις καθιερωμένες εκδηλώσεις που οργανώνουν όλα τα περιφερειακά παραρτήματα, το τμήμα του Βόλου «ζήτησε και πέτυχε τη συμπαράσταση του Δ. Συμβουλίου στο αίτημά του: μέρος από τα κέρδη των κρατικών λαχείων να παραχωρηθούν στους δήμους για να ιδρυθούν παιδικοί σταθμοί».²⁷⁴ Η αντιπρόσωπος του συμμετέχει σταθερά στις συνόδους του Κεντρικού Διοικητικού συμβουλίου της οργάνωσης ενώ το τμήμα συνεργάζεται ιδιαίτερα με τον δήμο, συνεργασία που ενισχύεται μέσω των μελών του διοικητικού της συμβουλίου που ταυτόχρονα είναι και εκλεγμένοι αντιπρόσωποι της αυτοδιοίκησης.

Ο στόχος της οργάνωσης για ευρεία πανελλαδική εκπροσώπηση φαίνεται πως τελικά δεν ευοδώθηκε τουλάχιστον ως προς τον βαθμό που η ίδια προσδοκούσε. Αν και η οργανωτική ανάπτυξη στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας είχε ικανοποιητικά αποτελέσματα τόσο σε αριθμό μελών όσο και σε επίπεδο δραστηριοτήτων, ωστόσο δεν κατάφερε να προσεγγίσει τις μικρότερες επαρχιακές κωμοπόλεις και τα χωριά.

²⁷³ Βλ. ό.π.

²⁷⁴ Βλ. «Συνοπτική έκθεση δράσης της ΠΕΓ και μελλοντικές της δραστηριότητες», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 2.

Δ. Η σχέση της οργάνωσης με τον πολιτικό χώρο της αριστεράς

Δ.1. Η πολιτική δράση της οργάνωσης – Το ζήτημα των διώξεων

Αν η ΠΕΓ είχε ως κυρίαρχους προγραμματικούς άξονες την διεκδίκηση της ισοτιμίας των γυναικών στο πολιτικό, κοινωνικό και νομικό χώρο και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, ωστόσο οι δραστηριότητες της κινήθηκαν και σε άλλες κατευθύνσεις. Η οργάνωση δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα σε ζητήματα της τρέχουσας πολιτικής και κοινωνικής επικαιρότητας.

Το Κυπριακό ήταν ένα από τα πρώτα θέματα με το οποίο ασχολήθηκε ενεργά η οργάνωση, ιδιαίτερα στη πρώτη περίοδο της λειτουργίας της, που το ζήτημα βρίσκονταν σε φάση όξυνσης.²⁷⁵ Εκτός από τις επισκέψεις που πραγματοποιούν αντιπροσωπείες της οργάνωσης στην Κύπρο με αφορμή την αεροπορική επίθεση που εξαπέλυσαν οι Τούρκοι τον Αύγουστο του 1964, η ΠΕΓ πραγματοποίησε συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας και ενημέρωσης σχετικά με το ζήτημα.²⁷⁶ Με πρωτοβουλία της ΠΕΓ πραγματοποιήθηκε σύσκεψη γυναικείων οργανώσεων και προσωπικοτήτων στην οποία αποφασίστηκε να γίνει διάβημα διαμαρτυρίας προς την Κυβέρνηση, να αποσταλεί μήνυμα συμπαράστασης στον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, να πραγματοποιηθεί επίσκεψη αντιπροσωπείας της οργάνωσης την Κύπρο, να κοινοποιηθεί το ζήτημα στις γυναικείες οργανώσεις του εξωτερικού ζητώντας την συμπαράστασή τους και τέλος να συγκεντρώσουν υλική βοήθεια για τα θύματα των τουρκικών βομβαρδισμών. Επίσης η ΠΕΓ συμμετείχε στην επιτροπή «που οργάνωσε την μεγάλη παλλαϊκή συγκέντρωση της Αθήνας στις 31/8/1964, για την ανεξαρτησία και την αυτοδιάθεση της Κύπρου».²⁷⁷ Στην ίδια κατεύθυνση, αποστέλλει επιστολή προς την Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ ζητώντας «να λύσει το Κυπριακό σύμφωνα με τον καταστατικό χάρτη του ΟΗΕ για αδέσμευτη ανεξαρτησία και αυτοδιάθεση» ενώ παράλληλα υποβάλλει υπόμνημα με το ίδιο αίτημα στην ΠΔΟΓ με την παράκληση να απευθυνθεί και εκείνη στον διεθνή οργανισμό.²⁷⁸ Οι κινητοποιήσεις της νεοσύστατης

²⁷⁵ Βλ. σχετικά και στην ενότητα που αφορά τις σχέσεις της ΠΕΓ με την Παγκύπρια Ομοσπονδία Γυναικείων Οργανώσεων (ΠΟΓΟ), σ. 62.

²⁷⁶ Βλ. σχετικά τα άρθρα: 1) «Αντιπροσωπεία της ΠΕΓ στην Μαχόμενη Κύπρο» και «Ενέργειες του προσωρινού Κεντρικού Συμβουλίου της "Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών"», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 1, 10/1964, σ. 4, 5, 2) Αντιπροσωπεία της ΠΕΓ στην Κύπρο» και «Από την κίνηση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Ενέργειες του Κεντρικού Συμβουλίου», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 2, 11/1964, σ.3, 5, 6.

²⁷⁷ «Ενέργειες του προσωρινού Κεντρικού Συμβουλίου της "Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών"», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 1, 10/1964, σ. 4.

²⁷⁸ Βλ. «Από την κίνηση της ΠΕΓ σ' όλη την Ελλάδα. Ενέργειες του Κεντρικού Συμβουλίου», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 2, 11/1964, σ. 5.

-τότε- οργάνωσης σε ένα κατεξοχήν πολιτικό ζήτημα όπως το Κυπριακό αναδεικνύουν εξ' αρχής και άλλη μία διάσταση της εκτός των αναμενόμενων δραστηριοτήτων που αντιστοιχούσαν στους προγραμματικούς σκοπούς της.

Μία ακόμη συμμετοχή της ΠΕΓ στα πολιτικά δρώμενα καταγράφεται με την εκδήλωση του Ιουλιανού πραξικοπήματος του 1965 που προκάλεσε τις πολυήμερες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας που διήρκεσαν 70 μέρες.²⁷⁹ Η αντίδραση της οργάνωσης και η συμμετοχή της στις εκδηλώσεις για την επαναφορά της συνταγματική νομιμότητας ήταν άμεση. «Μαζί με το λαό και η ΠΕΓ, εκπροσωπώντας ένα αξιόλογο κομμάτι του, συμπαρατάχθηκε με τις δημοκρατικές δυνάμεις» καθώς «είναι καταστατικός της σκοπός η υπεράσπιση της δημοκρατίας» αναφέρει το κεντρικό άρθρο του *Δελτίου* της οργάνωσης.²⁸⁰ Αμέσως μετά το ξέσπασμα της πολιτικής κρίσης η Γραμματεία της οργάνωσης συγκαλείται εκτάκτως προκειμένου να αποφασίσει για την στάση που θα κρατούσε με την νέα πολιτική κατάσταση.²⁸¹ Στις 5 Αυγούστου συνδιοργανώνει με την Συντονιστική Επιτροπή Εργαζομένων Γυναικών (Σ.Ε.Ε.Γ.) μεγάλη παναθηναϊκή γυναικεία συγκέντρωση στο θ. Γκλόρια με ομιλήτριες την Θάλεια Κολυβά, την Κρινιώ Παππά, την Ηρώ Λάμπρου και την Φρόσω Μπουρμπούλη. Στην συγκέντρωση όπου σημείωσε μεγάλη επιτυχία σε προσέλευση κόσμου, συμμετείχαν αντιπρόσωποι και πολλών άλλων οργανώσεων.²⁸² Στις 24 Αυγούστου η ΠΕΓ συγκαλεί έκτακτη πανελλαδική σύσκεψη των μελών της σχετικά με την πολιτική κατάσταση και συντάσσει μία διακήρυξη την οποία αποστέλλει στα τοπικά τμήματα για συλλογή υπογραφών. Με σχετικές εγκυκλίους η Επιτροπή Επαρχιών προτείνει στα παραρτήματα να ενεργήσουν ανάλογα με τις

²⁷⁹ Βλ. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική Δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946 – 1967*, Πατάκη, Αθήνα 2001.

²⁸⁰ «Δημοκρατία» επιγράφεται το κεντρικό άρθρο, *Δελτίο* της ΠΕΓ, αρ.φ. 10-11, 7-8/1965. Το μεγαλύτερο μέρος των περιεχομένων του τεύχους είναι αφιερωμένο στα Ιουλιανά και στις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας που πραγματοποιούνταν.

²⁸¹ Βλ. «3^η Συνεδρίαση της Γραμματείας, 20/7/1965» στο «Βιβλίων πρακτικών Κ.Δ.Σ. Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών 1965 - 1967», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 1.

²⁸² Στην συγκέντρωση έλαβαν μέρος ο «Σύνδεσμος Ελλήνων Δημοκρατικών Νομικών», η «Συντονιστική Επιτροπή των Ενώσεων Συλλόγων Γονέων και κηδεμόνων μαθητών μέσης και στοιχειώδους εκπαίδευσεως Αθηνών – περιχώρων», η «Ένωση Εργατριών Γυναικείων φορεμάτων και εσωρούχων», ο «Γυναικείος Σύλλογος Εξαρχείων "Η αδελφοσύνη"», ο «Σύλλογος Κυριών και Δεσποινίδων Κουκακίου», το «Σωματείο Χημικής Φαρμακευτικής Βιομηχανίας Αθηνών – Πειραιά», ο «Σύλλογος φαρμακοϋπαλλήλων Αθηνών», η «Ένωση επαγγελματιών λογιστών πρωτεύουσας», τα σωματεία Υφαντουργών, Ραπτεργατών, Μοδιστρών, Εμποροϋπαλλήλων, εργατών υποκαμίσων, δακτυλογράφων και τα γυναικεία τμήματα της Ε.Φ.Ε.Ε., της Ε.ΔΗ.Ν., της Δ.Ν.Α. Βλ. «Η ΠΕΓ για την δημοκρατία», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ. 10-11, 7-8/1965, σ. 2, 3.

υπάρχουσες τοπικές συνθήκες προσπαθώντας είτε να διαμαρτυρηθούν εγγράφως είτε οργανώνοντας συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας.²⁸³

Η προγραμματισμένη διενέργεια των εκλογών για τον Μάιο του 1967 κινητοποιεί προς αυτή την κατεύθυνση και τον προγραμματισμό της οργάνωσης. Η ΠΕΓ καταγράφει τα αιτήματα της που εστιάζουν κυρίως στο ζήτημα των εργαζόμενων γυναικών και απευθύνει υπομνήματα προς όλα τα κόμματα ζητώντας να συμπεριληφθούν οι διεκδικήσεις τους στα προεκλογικά τους προγράμματα.²⁸⁴ Ταυτόχρονα θέτουν και το ζήτημα της συμμετοχής γυναικών στους εκλογικούς συνδυασμούς: «δεδομένου ότι γυναίκες υποψήφιοι (και επί προκειμένου Ελληνίδες που να επιλεγούν από τας τάξεις των εργαζομένων) εκλεγόμενες στο Κοινοβούλιο θα είναι οι ενδεδειγμένοι φορείς, εκφρασταί και υποστηρικταί των αιτημάτων των να περιληφθούν πάντως γυναίκες υποψήφιοι εις τους συνδυασμούς του κόμματος σας εις όλας τας περιφέρειας της χώρας και εις λογικήν αναλογία» αναφέρουν σε σχετικό υπόμνημα που απηύθυναν σε όλα τα κόμματα παραμονές των εκλογών.²⁸⁵ Άλλο σημείο στο οποίο εμμένει η οργάνωση είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συμμετοχή των γυναικών στην εκλογική διαδικασία καθώς «υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός γυναικών και στις πόλεις μα και στα χωριά, που δεν έχουν συνειδητοποιήσει ακόμα τα πολιτικά τους καθήκοντα και τα δικαιώματα»²⁸⁶. Το σχετικά νεοαποκτηθέν δικαίωμα της ψήφου των γυναικών²⁸⁷, για την άσκηση του οποίου η ΠΕΓ κατέβαλλε ιδιαίτερες προσπάθειες, αποτέλεσε ίσως και το βασικότερο αίτημα που διεκδίκησαν όλες σχεδόν οι οργανώσεις του μεσοπολεμικού γυναικείου κινήματος.²⁸⁸

Η ΠΕΓ κινητοποιείται επίσης για το ζήτημα του επαναπατρισμού των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στις Ανατολικές χώρες καθώς και για το ζήτημα της

²⁸³ Βλ. σχετικά την αλληλογραφία του τμήματος Επαρχιών της ΠΕΓ με τα τοπικά παραρτήματα, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 321, φ. 1.

²⁸⁴ Βλ. σχετικά με το θέμα και την Δ' Σύνοδο του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΓ, σ. 18 - 20.

²⁸⁵ Βλ. Υπόμνημα της ΠΕΓ, 1/3/1967, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 320.

²⁸⁶ Βλ. «Η 8 του Μάρτη και ο ρόλος της Ελληνίδας στις εκλογές», *Δελτίο της ΠΕΓ*, αρ.φ.28, 3- 4/1967, σ. 3.

²⁸⁷ Η θεσμική καθιέρωση της γυναικείας ψήφου σε βουλευτικές εκλογές γίνεται μόλις το 1956 σε επίπεδο επικράτειας, ενώ είχε προηγηθεί η συμμετοχή γυναικών εκλογέων σε έξι αναπληρωματικές εκλογές την περίοδο 1953 - 1954. Νωρίτερα το 1930 είχε καθιερωθεί περιορισμένη δημοτική γυναικεία ψήφος, ενώ το 1944 οι γυναίκες συμμετείχαν στις εκλογικές διαδικασίες τον Απρίλη του 1944 για την εκλογή του Εθνικού Συμβουλίου της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) στην οποία μάλιστα εξελέγησαν και πέντε γυναίκες εθνοσύμβουλοι: η Μάχη Μαυροειδή, η Καίτη Νισσυρίου Ζεύγου, η Μαρία Σβώλου, η Φωτεινή Φιλιππίδου και η Χρύσα Χατζηβασιλείου. Βλ. Μάρω Παντελίδου - Μαλούτα, *Μισός αιώνας γυναικείας ψήφου. Μισός αιώνας γυναίκες στη Βουλή*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2006.

²⁸⁸ Βλ. Έφη Αβδελά - Αγγέλικα Ψαρρά, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Μια ανθολογία*, Γνώση, Αθήνα 1985, σ. 55 - 73.

επίσκεψης των παιδιών τους στην Ελλάδα. Η ΠΕΓ επικοινωνούσε τόσο με εκπροσώπους πολιτικών προσφύγων όσο και με την αντίστοιχη οργάνωση που τους αντιπροσώπευε εσωτερικό της χώρας, την «Ένωση Συγγενών των ευρισκομένων εις το εξωτερικό πολιτικών προσφύγων».²⁸⁹ Η ΠΕΓ ανταποκρινόμενη στα αιτήματα τους απευθύνει υπομνήματα στην Κυβέρνηση ζητώντας την σχετική άδεια για την επίσκεψη των παιδιών των πολιτικών προσφύγων στις σχολικές διακοπές τους.

Η ενασχόληση με ζητήματα που εντάσσονταν στο χώρο του πολιτικού δεν εξαντλούνται μόνο στα ενδεικτικά θέματα που προαναφέρθηκαν. Ωστόσο με αφορμή αυτά τα παραδείγματα διαμορφώνεται μια αντιπροσωπευτική εικόνα της δραστηριότητας της οργάνωσης και σε κατευθύνσεις που ξεπερνούσαν κατά έναν τρόπο τις καθιερωμένες προγραμματικές της κατευθύνσεις.

Στο ίδιο πλαίσιο ενδεχομένως πρέπει να εξεταστεί και το ζήτημα των διώξεων που υπέστη η οργάνωση. Η ενασχόληση της άλλωστε και με τα ζητήματα που προηγήθηκαν αποτέλεσαν αφορμές για να χαρακτηριστεί η οργάνωση πολιτική. Οι διώξεις που αντιμετώπισε εκδηλώθηκαν τόσο στην Αθήνα και στις συνοικιακές της οργανώσεις όσο και -ενδεχομένως εντονότερα- στην επαρχία.²⁹⁰ Στις περιφερειακές οργανώσεις εξαιτίας των παρεμβάσεων δεν υπήρχε και η αντίστοιχη οργανωτική ανάπτυξη. Στην περίοδο μετά τα Ιουλιανά κυρίως, εντάθηκαν οι διώξεις οι οποίες εκδηλώνονταν με διάφορους τρόπους. Ο εκφοβισμός των μελών της οργάνωσης, η παρεμπόδιση τους να παραστούν σε εκδηλώσεις της ΠΕΓ, οι κλήσεις σε αστυνομικά τμήματα, η παρουσία αστυνομικών δυνάμεων στην διάρκεια των εκδηλώσεων και των εσωτερικών συσκέψεων των τμημάτων ήταν από τους συνηθέστερους τρόπους που χρησιμοποιήθηκαν για να εμποδίσουν το έργο της οργάνωσης. «Μερικά αστυνομικά όργανα ως και της χωροφυλακής τοιαύτα παρεμβάλλουν ποικίλα προσκόμματα εις την νόμιμον λειτουργίαν του σωματείου ημών, πειραθέντα κατ' επανάληψιν να ματαιώσουν τας, εις εκτέλεσιν των καταστατικών σκοπών τούτου, κοινωνικάς εκδηλώσεις των περιφερειακών μας τμημάτων» αναφέρει σε σχετικό υπόμνημα διαμαρτυρίας η οργάνωση που απηύθυνε στην Κυβέρνηση.²⁹¹ Στα σχετικά υπομνήματα συνήθως απέστελλαν συνημμένα σημειώματα στα οποία σταχυολογούσαν τα περιστατικά αστυνομικών παρεμβάσεων στα παραρτήματα της

²⁸⁹ Για την αλληλογραφία με τις εκπροσώπους των πολιτικών προσφύγων βλ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 324.

²⁹⁰ Για το ζήτημα των διώξεων βλ. επίσης και την ενότητα που αφορά την Δ' Σύνοδο της Κεντρικής Διοικητικής Επιτροπής της ΠΕΓ καθώς και το κεφάλαιο που αφορά τις τοπικές και περιφερειακές οργανώσεις.

²⁹¹ Υπόμνημα της ΠΕΓ, 2/1967, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 3.

οργάνωσης²⁹² ενώ κάποιες φορές τα αντιπαρέβαλλαν και με σημειώματα στα οποία καταγράφονταν το κοινωνικό έργο της ΠΕΓ.

Αυτές οι κινήσεις ενάντια στην οργάνωση δεν εκπορεύονταν μόνο από τις αρχές ασφαλείας. Συμπληρωματικά, στην ίδια κατεύθυνση λειτουργούσαν και τα συκοφαντικά δημοσιεύματα για την οργάνωση που εντοπίζονται κυρίως στον δεξιό τύπο – τόσο στον ημερήσιο όσο και στον επαρχιακό- άλλα και σε αντικομμουνιστικά έντυπα της περιόδου. Σύμφωνα με τις καταγγελίες της οργάνωσης, ο ραδιοφωνικός σταθμός των Ενόπλων Δυνάμεων μετέδιδε επίσης συχνά από τις εκπομπές του, συκοφαντικά σχόλια για την ΠΕΓ και τις δραστηριότητές της.

Δεν είναι τυχαίο άλλωστε πως με την κήρυξη της δικτατορίας η ΠΕΓ ήταν από τις οργανώσεις των οποίων παύθηκε η λειτουργία και διατάχθηκε η κατάσχεση της περιουσίας και των αρχείων της σύμφωνα με την προκήρυξη του αρχηγού του ΓΕΣ.²⁹³ Πολλά από τα μέλη της άλλωστε συνελλήφθησαν για την συμμετοχή τους στην οργάνωση και φυλακίστηκαν ή εξορίστηκαν στην διάρκεια της επταετίας.²⁹⁴

Δ. 2. Η σχέση της ΠΕΓ με την Γυναικεία Βοηθητική Επιτροπή της ΕΔΑ

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση της ΠΕΓ με τον πολιτικό χώρο της αριστεράς και συγκεκριμένα με την νόμιμη έκφρασή της εκείνη την περίοδο, με την Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (στο εξής: ΕΔΑ). Η οργάνωση ήδη από την ίδρυση της δίνει μια πολιτική χροιά στον χαρακτήρα της, αφού πολλά από τα πρόσωπα που

²⁹² «Τα αστυνομικά όργανα επιχειρούν να παρεμποδίσουν την πραγματοποίηση των γενικών μας συνελεύσεων. (...) Εμποδίζουν την λειτουργία των σχολών γονέων με την παρουσία τους και με οχλήσεις προς τις μητέρες όπως: προσπαθούν να σας παρασύρουν με τα μαθήματα αυτά για να σας πουν αύριο και άλλα και να σας μνήσουν στον κομμουνισμό (...). Σε πολλά τμήματα ο διοικητής καλεί ιδιαιτέρως τα μέλη μας και κυρίως όσες εργάζονται και τα απειλεί με επιπτώσεις στην εργασία των ή την εργασία των συζύγων των (...). Εμποδίζουν άλλες εκδηλώσεις με διάφορες παρενοχλήσεις όπως : στην Δάφνη μεγάλη αστυνομική δύναμη και το αυτοκίνητο της αμέσου δράσεως είχε παραταχθεί έξω από το χώρο όπου επρόκειτο να εορτασθή η Διεθνής Ημέρα τη Γυναίκας και με το θόρυβο που δημιουργούσε η σειρήνα του αυτοκινήτου εμποδίζαν να ακουστή η διάλεξη (...). Το τμήμα μας στον Χολαργό προσκληθέν στον επίσημο εορτασμόν της Εθνικής Επετείου (στις 25 Μαρτίου) από το Δήμο, εμποδίστηκε και στην επιμονή της Γραμματέως μας πλαισιωμένης από δύο δημοτικούς συμβούλους να καταθέσει τουλάχιστον στέφανον, όργανα της τάξεως ετόλμισαν να καταξεσχίσουν τον στέφανον (...). Ενοχλήσεις και κλήσεις των μελών μας έχομε σχεδόν σε όλα τα τμήματα Αμαρουσίου, Χαλάνδρι, Γαλάτσι, Νίκαια, Κάτω Αχαρναί κ.λ.π. Αυτές είναι μερικές από τις δεκάδες περιπτώσεων επεμβάσεων των υπευθύνων οργάνων για να μην αναφερθούμε στις εκπομπές του ραδιοφωνικού σταθμού των Ενόπλων δυνάμεων, δημοσιεύματα εφημερίδων, προκηρύξεις, απειλητικές επιστολές προς τα μέλη μας». Βλ. «Μερικές από τις παρεμβάσεις στο έργο και την λειτουργία της ΠΕΓ» 7/1966, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 319, φ. 3.

²⁹³ Βλ. αναδημοσιευμένη την προκήρυξη του αρχηγού του ΓΕΣ Οδυσσέα Αγγελή στο Ιωάννα Παπαθανασίου, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά. Το αρχείο της 1951-1967*, ΕΚΚΕ - Θεμέλιο, Αθήνα 2001, σ. 373 – 384.

²⁹⁴ Βλ. Μαρία Μωραΐτη, «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα στην περίοδο 1940 – 1967» στο *Σεμινάριο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών. Σύγχρονοι προβληματισμοί του γυναικείου κινήματος 12-16 Φεβρουαρίου 1979*, εκδόσεις της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, Αθήνα χ.χ., σ. 75.

συνθέτουν τον ιδρυτικό της πυρήνα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τον χώρο της αριστεράς. Οι βουλευτές της ΕΔΑ Μαρία Γυφτοδήμου – Καραγιώργη και Μαρία Σβώλου, η Ρόζα Ιμβριώτη, η Πάτρα Χατζησάββα, η Τούλα Δρακοπούλου, η Έλλη Αλεξίου, η Διδώ Σωτηρίου ήταν πρόσωπα με σαφή πολιτική ταυτότητα. Όντως η ΠΕΓ λειτούργησε ως ένα από τα μετωπικά σχήματα της αριστεράς. Χωρίς απαραίτητα όλα τα μέλη της να πρόσκεινται στην ΕΔΑ, εντούτοις αρκετά από τα βασικά μέλη του Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της είναι ταυτόχρονα μέλη του Γυναικείου Βοηθητικού Γραφείου της ΕΔΑ, γεγονός που επηρεάζει πολλές από τις επιλογές και τις προτεραιότητες της Ένωσης. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το γεγονός, πως το διασωθέν αρχείο της οργάνωσης επιστράφηκε στη διάρκεια της μεταπολίτευσης μαζί με τα αρχεία άλλων μετωπικών οργανώσεων της αριστεράς ενταγμένο στο κατασχεθέν αρχείο της ΕΔΑ.²⁹⁵

Η συγκρότηση μιας μαζικής γυναικείας οργάνωσης αποτέλεσε προτεραιότητα του προγραμματισμού της ΕΔΑ σχετικά με «τη δουλειά στις γυναίκες» μετά το Β' Συνέδριο του κόμματος στα τέλη του 1962.²⁹⁶ Η μεθόδευση επομένως για την δημιουργία της νέας οργάνωσης, παρόλο που η προσπάθεια για την δημιουργία της αγκαλιάστηκε και από γυναίκες που προέρχονταν από άλλους πολιτικούς χώρους ή δεν ήταν στρατευμένες, προήλθε από κομματική πρωτοβουλία. Το γυναικείο γραφείο της ΕΔΑ ή η Γυναικεία Βοηθητική Επιτροπή της ΕΔΑ, αποτέλεσε την αντίστοιχη βοηθητική επιτροπή της Εκτελεστικής Επιτροπής του κόμματος που είχε ως βασικό αντικείμενο την κομματική οργάνωση των γυναικών και την διαχείριση των συνδέσμων - μελών της στον μαζικό και συνδικαλιστικό χώρο στο πλαίσιο δηλαδή των αντίστοιχων οργανώσεων.

²⁹⁵ Βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά. Το αρχείο της 1951-1967*, ΕΚΚΕ-Θεμέλιο, Αθήνα 2001.

²⁹⁶ «Η βασική διαπίστωση που κάνει η Ε.Ε. για το ότι δεν υπάρχει πλατύ μαζικό γυναικείο κίνημα στον τόπο μας, είναι διαπίστωση που βγαίνει από την όλη δουλειά μας (...) Το γεγονός ότι σήμερα το κόμμα στα σοβαρά ασχολείται με αυτό το θέμα χαράζοντας σωστό προσανατολισμό και κατευθύνσεις, μαζί με τον ορθό οργανωτικό προσανατολισμό από το συνέδριο και εδώ θα δώσουν καινούρια ώθηση στη λύση του προβλήματος. (...) Είναι αλήθεια ότι μετά το συνέδριο έχουν γίνει θετικά βήματα που όμως πολύ απέχουν από τις δυνατότητες και τις μάζες των γυναικών (...) Παλιότερα είχαμε την Π.Ο.Γ. που δημιουργήθηκε απ'τα πάνω και στηρίχθηκε στους γυν. Συλλόγους της χώρας που υπήρχαν ή που δημιουργήθηκαν. Σήμερα νομίζουμε πως θα ήταν λάθος να πάρει την ίδια μορφή. (...) Χωρίς να παραιτούμαστε από την προσπάθεια για δημιουργία ενός πανελλαδικού συλλόγου και κίνηση και ήδη βρισκόμαστε στα σκαριά του, η προσπάθεια μας κυρίως πρέπει να στρέφεται απ'τα κάτω, στη δημιουργία μορφών στηριγμένων στην πάλη για τα γενικότερα ή μερικότερα προβλήματα που απασχολούν τις γυναίκες και που θα έδινε γερά πόδια σε οποιοδήποτε πανελλαδικό όργανο». Απόσπασμα από έκθεση της Γυναικείας Βοηθητικής Επιτροπής που επιγράφεται «Το γυναικείο πρόβλημα», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316, φ. 1.

Το βοηθητικό αυτό όργανο παρόλο που δεν λειτουργεί συστηματικά φαίνεται πώς ένας πυρήνας του ξεκινά να οργανώνεται περίπου το 1956. Στο πρώτο διάστημα λειτουργίας του και ως τα τέλη της δεκαετίας του '50 οι προσπάθειες για την οργανωτική ανάπτυξη στον τομέα των γυναικών φαίνεται πως δεν ευοδώθηκαν. Υπήρξε μία ταλάντευση σχετικά με τον τύπο οργάνωσης των γυναικών στο κόμμα. Έτσι ενώ το 1956, γίνεται λόγος για χωριστές γυναικείες οργανώσεις στο πλαίσιο των κομματικών οργανώσεων, το 1959 αποφασίζεται η συμμετοχή των γυναικών σε μεικτές κομματικές οργανώσεις. Αλλά και στη συνέχεια, παρόλο που υπήρχε μια σχετική οργανωτική ανάκαμψη και πάντως μια κινητικότητα στην παρέμβαση των γυναικών στον μαζικό χώρο, στις εσωκομματικές εκθέσεις για το «γυναικείο ζήτημα» καταγράφονται μονίμως ελλείψεις και «οργανωτικές καθυστερήσεις».²⁹⁷ Παρόλο που εσωκομματικά η οργάνωση των γυναικών δεν απέδιδε σύμφωνα με τους προγραμματισμούς και τα πλάνα, ωστόσο είναι ενδεικτικό πως η ΕΔΑ ήταν από τα προδικτατορικά πολιτικά κόμματα που είχαν την μεγαλύτερη πολιτική συμμετοχή γυναικών. Η συμμετοχή εντοπίζεται σε δύο επίπεδα, αφ' ενός στην εκλογή των περισσότερων γυναικών βουλευτών²⁹⁸ συγκριτικά με τα υπόλοιπα κόμματα, αφ' ετέρου στην οργανωτική ένταξη σε κομματικό φορέα η οποία παρόλο που περιορίζεται το 1965 σε ποσοστό 13,9%²⁹⁹ στο σύνολο των μελών του κόμματος, ωστόσο για τα συμφραζόμενα της περιόδου αποτελούσε μάλλον εξαίρεση.

Λίγους μήνες μετά την δημιουργία της ΠΕΓ, στην διάρκεια μιας κομματικής συνεδρίαση στελεχών της ΕΔΑ, που συγκλήθηκε ύστερα από πρόταση της υπεύθυνης της γυναικείας δουλειάς (σ.σ. Καίτη Ζέυγου), διαπιστώνεται ως ορθή η απόφαση της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΕΔΑ που αφορούσε την αποκλειστική απασχόληση του γυναικείου γραφείου με την δουλειά στην «μαζική γυναικεία οργάνωση» -όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στα εσωκομματικά έγγραφα η ΠΕΓ για λόγους προστασίας- παρόλο που αυτή η στροφή είχε δυσμενείς συνέπειες για τους άλλους

²⁹⁷ Βλ. τις σχετικές εσωκομματικές εκθέσεις στα τεκμήρια του Γυναικείου Βοηθητικού Γραφείου της ΕΔΑ, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316, φ. 1.

²⁹⁸ Η ΕΔΑ στην διάρκεια του κοινοβουλευτικού τη βίου ανέδειξε πέντε γυναίκες βουλευτές. Η Βάσω Θανασέκου εκλέχθηκε στις βουλευτικές εκλογές του 1956, η Μαρία Σβώλου και η Ελένη Μπενά στις εκλογές του 1958 και του 1961, η Μίνα Γιάννου στις εκλογές του 1961 και η Μαρία Γυφτοδήμου Καραγιώργη στις εκλογές του 1963 και του 1964. Βλ. Μάρω Παντελίδου – Μαλούτα, *Μισός αιώνας γυναικείας ψήφου. Μισός αιώνας γυναίκες στη Βουλή*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2006, σ. 61, 127, 128, 133, 150, 164.

²⁹⁹ Βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, «Όρια και δυναμική ένταξης στην προδικτατορική ΕΔΑ. Απόπειρα καταγραφής της αριθμητικής εμβέλειας, της γεωγραφικής κατανομής και της κοινωνικής σύνθεσης του αριστερού πληθυσμού», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 86 (1995), σ. 54.

τομείς με τους οποίους ασχολούνταν το γραφείο.³⁰⁰ Ο κύριος τομέας που είναι ορατή η απουσία του γυναικείου γραφείου είναι αυτός των εργαζομένων γυναικών ιδιαίτερα δε το μέρος της δραστηριότητας τους που αφορά την συνδικαλιστική τους δράση.³⁰¹ Ωστόσο παρόλες τις ελλείψεις σε άλλες δραστηριότητες, η δημιουργία και η μεγάλη οργανωτική ανάπτυξη που παρουσίασε η ΠΕΓ καταχωρήθηκε ως επιτυχής προσπάθεια του Γυναικείου Βοηθητικού Γραφείου της ΕΔΑ καθώς με την συγκρότηση της «μαζικής γυναικείας οργάνωσης» «δημιουργήθηκαν ευνοϊκές προϋποθέσεις για την προβολή των γυναικείων αιτημάτων, την μαζική κινητοποίηση των γυναικών για τη λύση τους, την κινητοποίηση των γυναικών για τα ζητήματα δημοκρατίας και ειρήνης».³⁰²

Οι μηχανισμοί που ενεργοποιούνται ή που σχεδιάζονται προς εφαρμογή με στόχο την καθοδήγηση της οργάνωσης παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Το βασικό όργανο που στην ουσία παρακολουθεί την πορεία της οργάνωσης και επεμβαίνει στον προγραμματισμό της είναι η κομματική επιτροπή που λειτουργεί παράλληλα στο Κεντρικό Συμβούλιο της ΠΕΓ.³⁰³ Συγκροτημένες κομματικές επιτροπές λειτούργησαν παράλληλα και στις δύο μεγαλύτερες περιφερειακές οργανώσεις της ΠΕΓ στην Αθήνα και την Θεσσαλονίκη.³⁰⁴ Αν και στόχος ήταν σε κάθε περιφερειακή οργάνωση της ΠΕΓ να υπάρχει μία παράλληλη κομματική επιτροπή που θα την καθοδηγούσε, ωστόσο λόγω της έλλειψης στελεχών και συγκροτημένων γυναικείων κομματικών ομάδων στις επαρχιακές οργανώσεις αυτό δεν φαίνεται τελικά να λειτούργησε.³⁰⁵ Η πρόταση που τίθεται προς συζήτηση

³⁰⁰ Στην σχετική κομματική συνεδρίαση που πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβρη του 1965, συμμετείχαν: κλιμάκιο του γραφείου της Εκτελεστικής Επιτροπής αποτελούμενο από τον Μπάμπη Δρακόπουλο, τον Νίκο Καρρά, την Μίνα Γιάννου, η Καίτη Ζεύγου ως εκπρόσωπος του Γυναικείου Βοηθητικού Γραφείου και ο Νίκανδρος Κεπέσης ως εκπρόσωπος του Οργανωτικού Γραφείου της ΕΔΑ. Βλ. σχετικά έγγραφα για την συνάντηση στα τεκμήρια της Γυναικείας Βοηθητικής Επιτροπής της ΕΔΑ, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316, φ.1.

³⁰¹ Η Συντονιστική Επιτροπή Εργαζομένων Γυναικών (Σ.Ε.Ε.Γ.) ήταν η αντίστοιχη μαζική οργάνωση συνδικαλιστριών, προϋπήρχε και ήταν περισσότερο κομματική από ότι η ΠΕΓ. Ωστόσο σύμφωνα με τις εσωκομματικές εκθέσεις η ολοκληρωτική ενασχόληση του γυναικείου γραφείου με την ΠΕΓ επισκίασε την δραστηριότητα του όσον αφορούσε την ΣΕΕΓ με αποτέλεσμα να ατονήσει πλήρως η δουλειά στις εργαζόμενες γυναίκες. Βλ. σχετικά τις εκθέσεις του Γυναικείου Βοηθητικού Γραφείου μετά το 1964, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316, φ. 1 Για την δραστηριότητα της ΣΕΕΓ βλ. ακόμη ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 325, 326.

³⁰² Βλ. «Σχέδιο απόφασης μετά την συζήτηση στην βοηθητική επιτροπή Γυναικών για την Γυναικεία μαζική οργάνωση» [11/1966], ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316, φ.1.

³⁰³ Τα πρόσωπα που συνθέτουν την κομματική επιτροπή δεν είναι καταγεγραμμένα ωστόσο εικάζουμε ότι σ' αυτήν συμμετέχουν η Καίτη Ζεύγου, η Μίνα Γιάννου, η Ρόζα Ιμβριώτη, η Μαρία Σβάλου, η Πάτρα Χατζησάββα, η Τούλα Δρακοπούλου.

³⁰⁴ Βλ. «Εκθεση γύρω από το μαζικό γυναικείο κίνημα»[8-9/1966], σ. 3, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316, φ.1.

³⁰⁵ Βλ. ό.π.

σχετικά με τον χαρακτήρα της ΠΕΓ και σαφώς σχετίζεται με τον αποτελεσματικότερο έλεγχο της οργάνωσης από το κόμμα, αφορά την μετατροπή της σε ομοσπονδία· αυτή η πρόταση θεωρούσε ως απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή της, την παράλληλη οργανωτική ανάπτυξη των γυναικείων βοηθητικών γραφείων σε κάθε κομματική οργάνωση.³⁰⁶

Αν και σε μεγάλο βαθμό ο προγραμματισμός της ΠΕΓ επηρεάζονταν από τις προτεραιότητες που έθετε η κομματική καθοδήγηση, ωστόσο η τελευταία δεν μπορεί να χρεωθεί εξ' ολοκλήρου τις επιλογές και τις δραστηριότητες της οργάνωσης.³⁰⁷ Εξάλλου μεταξύ των δύο φορέων υπήρχε και προγραμματική σύγκληση στις πάγιες διεκδικήσεις τους. Ωστόσο, στο πλαίσιο του γυναικείου κομματικού φορέα ασκείται κριτική για τον χειρισμό και την προβολή διαφόρων ζητημάτων από την ΠΕΓ. Η μη ενασχόληση με θέματα που θεωρούνται πρωτεύοντα για την ΕΔΑ σχολιάζονται ως παραλείψεις και παρεκκλίσεις από τους προγραμματικούς στόχους της οργάνωσης. Τα ζητήματα που δεν τίγονται αρκετά κατά την κρίση της κομματικής επιτροπής ήταν κατά κύριο λόγο, πολιτικής υφής. Για παράδειγμα θεωρείται πως η ΠΕΓ δεν ασχολείται αρκετά με ζητήματα «δημοκρατίας και ειρήνης» και επικρίνεται η στάση που ακολουθεί σε θέματα της τρέχουσας πολιτικής επικαιρότητας.³⁰⁸

Η επιτυχία και η μαζικότητα που απέκτησε η ΠΕΓ οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό, στο γεγονός ότι ήταν ένα εξωκομματικό συντονιστικό όργανο που ενώ

³⁰⁶ Ανέφερε η σχετική πρόταση: «Δεδομένου ότι τα τοπικά τμήματα επηρεάζονται από το ειδικό πολιτικό κλίμα και την κατάσταση του αριστερού και δημοκρατικού κινήματος σε κάθε μεγάλη πόλη, μα και για λόγους τεχνικούς, προτείνεται η Μ.Γ.Ο. [μαζική γυναικεία οργάνωση] να μεταβληθεί στο Συνέδριο σε ομοσπονδία» : απόσπασμα από την «Εκθεση γύρω από το μαζικό γυναικείο κίνημα»[8-9/1966], σ. 6, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316, φ.1.

³⁰⁷ Ο τρόπος που η κομματική καθοδήγηση παρεμβαίνει στην μαζική οργάνωση ορίζεται πολύ χαρακτηριστικά σε ένα απόσπασμα εσωκομματικής έκθεσης : «...Αποκλείεται το πέρασμα γραμμής και αποφάσεων ή και διόρθωσης απόφασης έστω και λαθεμένης που κατεβαίνει από το Κ. Συμβούλιο με παρέμβαση άμεση της τοπικής καθοδήγησης. Με την έννοια αυτή και η αναγκαία και απαραίτητη βοήθεια προς την μαζική οργάνωση, η συντονιστική παρέμβαση της καθοδήγησης πρέπει να γίνεται με όλη την λεπτότητα που επιβάλλει ο σεβασμός της αυτοτέλειας των μαζικών οργανώσεων και της ευθύνης των στελεχών μας που δουλεύουν εκεί να περνούν την γραμμή μας μέσα από τα συμβούλια, να εφαρμόζουν τις αποφάσεις των συμβουλίων...» απόσπασμα από το «Σχέδιο απόφασης για την δουλειά στο γυναικείο μαζικό κίνημα», σ.1, 2, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316, φ. 1.

³⁰⁸ Χαρακτηριστικό είναι ένα σχετικό απόσπασμα από εσωκομματικό έγγραφο: «...Η μαζική οργάνωση, βασικά το Κεντρικό Συμβούλιο έχει παραμερίσει στην πράξη το πρόγραμμα και την ιδρυτική της διακήρυξη όσον αφορά τα θέματα δημοκρατίας και ειρήνης. Ενώ φραστικά και στο Συνέδριο επανελήφθησαν οι διακηρύξεις για την Δημοκρατία και την ειρήνη, ούτε διαμαρτυρία, πολύ περισσότερο έμπνευση για δράση στα μέλη της δεν έδωσε όταν πράξεις αντιδημοκρατικές της Κυβέρνησης θίγουν τα συμφέροντα πλατύτατων στρωμάτων του λαού (πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων, εγκύκλιος 1010, καταδίκες με 509 κ.λ.π.), όταν η Ειρήνη απειλείται με τον πόλεμο του Βιετνάμ, με τις επεμβάσεις των Αμερικανών στο Κυπριακό...» από το «Σχέδιο απόφασης μετά την συζήτηση στην Βοηθητική Επιτροπή Γυναικών για την γυναικεία μαζική οργάνωση» [1966], σ. 2, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316, φ. 1.

κινούνταν σε κατευθύνσεις και ασχολούνταν με θέματα με τα οποία είχε ασχοληθεί νωρίτερα η γυναικεία επιτροπή της ΕΔΑ, όπως στους τομείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, της πρόνοιας, των εργαζομένων γυναικών εντούτοις είχε πολύ μεγαλύτερη εμβέλεια λόγω ακριβώς του μη κομματικού χαρακτήρα της. Η διατήρηση αυτού του μαζικού ακομμάτιστου χαρακτήρα της ΠΕΓ υπήρξε προϋπόθεση για την επιτυχή διαδρομή της και αποτέλεσε βασική κατεύθυνση της ΕΔΑ. Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα από σχετική έκθεση για «το μαζικό γυναικείο κίνημα»: «τον ρόλο της αυτό, σήμερα και μακροπρόθεσμα μπορεί να τον παίζει η Μ.Γ.Ο. [μαζική γυναικεία οργάνωση] μόνο υπό τον όρο ότι δεν παρουσιάζεται σαν παρακλάδι της αριστεράς. Σε αντίθετη περίπτωση κινδυνεύει να χάσει το στόχο για τον οποίο ιδρύθηκε. Είναι χαρακτηριστικό ότι η αντίδραση δεν μπορεί να της βρει κανένα άλλο ψεγάδι παρ' ότι είναι κομμουνιστική οργάνωση».³⁰⁹

Σημαντικός αρωγός στην δημοσιοποίηση του έργου της ΠΕΓ στάθηκε επίσης και η εφημερίδα *Η Αυγή* η οποία αποτελούσε το επίσημο δημοσιογραφικό όργανο της ΕΔΑ. Στις στήλες καταγράφονται σταθερά ειδήσεις που αφορούν τις δραστηριότητες της ΠΕΓ ιδιαίτερα στην εβδομαδιαία κυριακάτικη γυναικεία στήλη της που επιγραφόταν «Η γυναίκα και η εποχή της».

Ενδιαφέρον σημείο ως προς την καταχώρηση της οργάνωσης στον αριστερό πολιτικό χώρο αποτελούν επίσης οι αναφορές που εντοπίζονται για την ΠΕΓ και προέρχονται από κείμενα του εκπατρισμένου Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (στο εξής: ΚΚΕ). Σε δύο κείμενα που δημοσιεύονται στο θεωρητικό περιοδικό του ΚΚΕ τον *Νέο Κόσμο* και αφορούν το ελληνικό αριστερό γυναικείο κίνημα υπάρχουν εκτενείς θετικές αναφορές στην ΠΕΓ και το έργο της.³¹⁰ Ωστόσο το ενδιαφέρον εστιάζεται στο γεγονός ότι στα άρθρα η ΠΕΓ μαζί με την ΣΕΕΓ εμφανίζονται ως οι δημοκρατικές γυναικείες οργανώσεις που αποτελούν νοητή συνέχεια παλαιότερων γυναικείων αριστερών οργανώσεων. Στο άρθρο της Ζωής Κωνσταντίνου γίνεται μια αναδρομή του γυναικείου κινήματος από την ίδρυση του ΚΚΕ και έπειτα και ταυτόχρονα μια παρουσίαση των θέσεων του ΚΚΕ για τις γυναίκες όπως αυτές εκφράστηκαν στο 8^ο τακτικό συνέδριο του ενώ εξάίρεται κυρίως η συμμετοχή της

³⁰⁹ Απόσπασμα από την «Έκθεση γύρω από το μαζικό γυναικείο κίνημα», σ. 1, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316, φ. 1.

³¹⁰ Πρόκειται για τα άρθρα: 1) Ζωή Λιναρδάτου, «Ενιαία πάλη για την λύση των γυναικείων αιτημάτων», *Νέος Κόσμος*, αρ.12, 12/1964, σ.47-53, 2) Ζωή Κωνσταντίνου, «Το ΚΚΕ και το δημοκρατικό κίνημα των γυναικών», *Νέος Κόσμος*, αρ.12, 12/1965, σ.21-27. Το άρθρο της Ζωής Κωνσταντίνου αναδημοσιεύεται και στο θεωρητικό περιοδικό της ΕΔΑ *Ελληνική Αριστερά*, τ. 30, 1/1966, σ. 63 – 71.

ΠΕΓ και της ΣΕΕΓ στις μεγάλες κινητοποιήσεις για το Ιουλιανό πραξικόπημα.³¹¹ Στο κείμενο της Ζωής Λιναρδάτου αφού γίνεται μια συνοπτική αναφορά στις υπάρχουσες γυναικείες οργανώσεις στην Ελλάδα και μια παρουσίαση των αιτημάτων και των διεκδικήσεων των γυναικών αναφέρεται πως «σοβαρό βήμα για τον συντονισμό της δράσης των γυναικείων οργανώσεων και για την αποκατάσταση της ενότητας του γυναικείου κινήματος αποτέλεσε η δημιουργία της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών».³¹² Στην ίδια κατεύθυνση εντοπίζονται και αρκετά δημοσιεύματα για την ΠΕΓ και στις στήλες των εφημερίδων των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.³¹³

Δ.3. «Μια μετωπική κομμουνιστική οργάνωσις» : η εικόνα των Αρχών Ασφαλείας για την ΠΕΓ

Για την πολιτική ταυτότητα της ΠΕΓ είχαν συγκεκριμένη θέση και οι αρχές ασφάλειας. Εξαιρετικά διαφωτιστικό για την εικόνα που αποδίδεται στην ΠΕΓ είναι ένα φυλλάδιο που εξέδωσε η Γενική Διεύθυνση Εθνικής Ασφάλειας και απευθυνόταν στους Αξιωματικούς των σωμάτων Ασφαλείας και τους κρατικούς λειτουργούς.³¹⁴ Το φυλλάδιο επιγράφεται *Πανελλαδική Ένωση Γυναικών (Π.Ε.Γ.), Τι είναι – τι θέλει – πως εργάζεται* και η επανέκδοση του –στην οποία αναφερόμαστε- είχε γίνει τον Απρίλη του 1967, ενώ η πρώτη του έκδοση σύμφωνα με τα συμφραζόμενα υπολογίζεται περίπου στα τέλη του 1966. Το έντυπο είναι μικρού σχήματος και αριθμεί 48 σελίδες. Είναι χωρισμένο σε 10 κεφάλαια και στο τέλος συμπληρώνεται από βιβλιογραφία η οποία αναφέρεται κυρίως σε παραπομπές σε ημερήσιες και περιοδικές εκδόσεις του ΚΚΕ και της ΕΔΑ.

³¹¹ Αναφέρει σχετικά το άρθρο της Ζωής Κωνσταντίνου: «...Γράφτηκαν καινούριες ηρωικές σελίδες στην ιστορία του τόπου μας, οι σελίδες της δημοκρατικής αντίστασης. Οι γυναίκες έδωσαν το παρόν σε όλες τις μαχητικές λαϊκές εκδηλώσεις στην Αθήνα, στον Πειραιά, στην Θεσσαλονίκη, στην επαρχία. Οι γυναικείες δημοκρατικές οργανώσεις και πρώτ' απ' όλες η Πανελλαδική Ένωση Γυναικών (ΠΕΓ) και η ΣΕΕΓ τάχτηκαν στο πλευρό των δυνάμεων που υπεράσπιζαν την δημοκρατία, την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος. Σε διακηρύξεις τους κάλεσαν τις γυναίκες να παλαίσουν για την δημοκρατία για την γρήγορη διενέργεια εκλογών» στο Ζωή Κωνσταντίνου, «Το ΚΚΕ και το δημοκρατικό κίνημα των γυναικών», *Νέος Κόσμος*, αρ.12, 12/1965, σ. 27.

³¹² Ζωή Λιναρδάτου, «Ενιαία πάλη για την λύση των γυναικείων αιτημάτων», *Νέος Κόσμος*, αρ.12, 12/1964, σ. 49.

³¹³ Βλ. ενδεικτικά 1) «Ένας χρόνος από την ίδρυση της ΠΕΓ», *Νέα Ζωή*, 25/5/1965, σ.3 2) «Γενική Συνέλευση της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών. Η σημερινή θέση της γυναίκας εμπόδιο στην γενική ανάπτυξη», *Λαϊκός Αγώνας* (Ουγγαρία), αρ.φ. 44, 5/6/1965, σ.2 3) «Πανελλαδική Ένωση Γυναικών», *Λευτεριά* (Βουλγαρία), 23/11/1964, σ. 3.

³¹⁴ *Πανελλαδική Ένωση Γυναικών. Τι είναι – τι θέλει – πως εργάζεται*, Υπουργείον Δημόσιας Τάξης, Γενική Διεύθυνσις Εθνικής Ασφάλειας, Αθήνα, 1967.

Η Ασφάλεια στην «ενημερωτική μελέτη» -όπως η ίδια χαρακτηρίζει το φυλλάδιο- αποδίδει με σχετική ακρίβεια την συγκρότηση, το οργανωτικό σχήμα και την λειτουργία της οργάνωσης χωρίς βέβαια να λείπει η υπερβολή όσον αφορά στους χαρακτηρισμούς αλλά κυρίως στις δραστηριότητες και στους «υποκρυπτόμενους σκοπούς» της οργάνωσης. Η «μελέτη» της ΓΔΕΑ χαρτογραφεί εξαρχής την ΠΕΓ ως αριστερή μετωπική οργάνωση της ΕΔΑ ενώ στοιχειοθετεί την επιχειρηματολογία της προσπαθώντας να την συνδέσει και εντοπίζοντας ομοιότητες με παλαιότερες εξωκομματικές γυναικείες οργανώσεις του ΚΚΕ. Οι ομοιότητες αυτές εντοπίζονται αρχικά στην ορολογία και στη γλώσσα που χρησιμοποιεί στα κείμενα της η οργάνωση –θεωρούνται μεμπτοί οι όροι ειρήνη, δημοκρατία, αμνηστία, εθνική αντίσταση –γιατί αποτελούν «αντικείμενο συνεχούς εκμετάλλευσης» από το ΚΚΕ και την ΕΔΑ. Άλλο παράδειγμα που χρησιμοποιείται στο γλωσσικό επίπεδο είναι η χρήση του όρου Πανελλαδική και όχι Πανελλήνια που υπάρχει στον τίτλο της, όρος που συναντάται αποκλειστικά στην «ορολογία του ΚΚΕ»· ενώ στην ίδια κατεύθυνση, το επίθετο «εξωκομματική» που χρησιμοποιεί η ΠΕΓ χαρακτηρίζοντας τον εαυτό της είναι εξίσου «κομμουνιστικώτατος όρος».

Άλλος δρόμος που συνέδεε την οργάνωση με την αριστερά σύμφωνα με την Ασφάλεια ήταν τα πρόσωπα που αποτέλεσαν το ιδρυτικό πυρήνα της, πρόσωπα γνωστά στις αρχές «για την κομμουνιστική δράση τους». Πρόκειται προφανώς για το πιο σοβαρό επιχείρημα αφού πολλά από τα πρόσωπα που πρωτοστάτησαν στην ίδρυση και την λειτουργία των οργανώσεων στην διάρκεια του εμφυλίου, όπως η Ρόζα Ιμβριώτη και η Μαρία Σβώλου συμμετείχαν ενεργά και στην δημιουργία της νεοσύστατης οργάνωσης. Στο φυλλάδιο γίνεται εκτενής αναφορά στις ιδιότητες που κατείχαν στο πλαίσιο της ΕΔΑ και του ΚΚΕ κάποια από τα πρόσωπα που συμμετείχαν στην Επιτροπή πρωτοβουλίας για την ίδρυση της ΠΕΓ. Επίσης σχετικά με την πρωτοβουλία για την ίδρυση της οργάνωσης υποστηρίζεται πως προέρχεται από το ΚΚΕ το οποίο προσπάθησε ανεπιτυχώς και στην δεκαετία του '50 να δημιουργήσει μια μαζική γυναικεία οργάνωση σύμφωνα με την απόφαση της Σύσκεψης γυναικείων στελεχών του ΚΚΕ το 1952. Η προσπάθεια αυτή –σύμφωνα με τον συντάκτη- δεν τελεσφόρησε λόγω της σύλληψης και της φυλάκισης των δύο βασικών στελεχών του ΚΚΕ της Ρούλας Κουκούλου και της Αύρας Παρτσαλίδου που έρχονται στην Ελλάδα με σκοπό την δημιουργία της μετωπικής γυναικείας οργάνωσης του ΚΚΕ. Τελικά η νέα οργάνωση δημιουργείται μόλις το 1964. Ωστόσο δεν θεωρείται τυχαίο το γεγονός όπως τονίζει ο γράφων, ότι λίγες μέρες πριν την

δημιουργία της δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Αυγή* η εισήγηση του Γραμματέα του ΚΚΕ Κώστα Κολιγιάννη στην 7^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ στην οποία «επιτάσει και πάλιν το καθήκον της δημιουργίας νέας ευρείας γυναικείας οργάνωσης». ³¹⁵

Σε άλλο κεφάλαιο του φυλλαδίου, αναλύονται οι σκοποί της οργάνωσης οι οποίοι «όπως και πάσης άλλης εξωκομματικής οργάνωσης του ΚΚΕ είναι διττοί», υπάρχουν οι εμφανείς και οι υποκρυπτόμενοι. ³¹⁶ Ως εμφανείς σκοποί εμφανίζονται οι βασικές διακηρύξεις της ΠΕΓ όπως περιγράφονται στο καταστατικό της και αφορούν εν συντομία, την κοινωνική, οικονομική και πολιτική ισότητα των γυναικών, την προστασία του παιδιού και της μητρότητας. Αφού απαριθμούνται αναλυτικά τα άρθρα του καταστατικού, ο συντάκτης εντοπίζει μια βασική έλλειψη που αφορά την απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στο εθνικό ιδεώδες, στην ελληνική οικογένεια καθώς και στην πίστη της Ελληνίδας στην πατρίδα και την οικογένεια. Η παράλειψη αυτή δεν θεωρείται τυχαία καθώς οι εμφανείς σκοποί της ΠΕΓ «έχουν προκαθοριστεί υπό της ηγεσίας του ΚΚΕ».

Οι υποκρυπτόμενοι σκοποί προφανώς δεν αναγράφονται αλλά γίνονται αντιληπτοί από τις δραστηριότητες της οργάνωσης. Αυτοί αφορούν κυρίως την διοχέτευση της πολιτικής γραμμής της ΕΔΑ και του ΚΚΕ στα μέλη και τα στελέχη της οργάνωσης, την στρατολόγηση νέων μελών στα προαναφερθέντα κόμματα καθώς και την «προπαγάνδισή των πολιτικών και ιδεολογικών συνθημάτων του ΚΚΕ εις τας μάζας των Ελληνίδων». ³¹⁷ Η ΠΕΓ σύμφωνα με την προηγούμενη ανάλυση χρησιμοποιείται λοιπόν ως Δούρειος Ίππος από τον πολιτικό χώρο της Αριστεράς – παράνομο και νόμιμο- προκειμένου να παρασύρει ανυποψίαστες Ελληνίδες που θα ενταχθούν στην οργάνωση ορμώμενες από τους εμφανείς κοινωφελείς σκοπούς της οργάνωσης.

Οι δραστηριότητες της ΠΕΓ είτε οι εσωοργανωτικές είτε οι δημόσιες εκδηλώσεις της καταγράφονται από την Ασφάλεια. Εκείνες που κρίνονται όμως ως ανάρμοστες για μια γυναικεία οργάνωση είναι οι πολιτικές εκδηλώσεις τις οποίες η ΠΕΓ είτε οργανώνει ή απλώς συμμετέχει. Με αυτό τον τρόπο άλλωστε αναδεικνύεται σύμφωνα με την Ασφάλεια και η απροκάλυπτη σχέση της ΠΕΓ με τον χώρο της αριστεράς. Οι διαμαρτυρίες και οι συγκεντρώσεις για τον πόλεμο στο Βιετνάμ, για τα Ιουλιανά και την δολοφονία Πέτρουλα, για την αποφυλάκιση των πολιτικών

³¹⁵ ο.π., σ. 11.

³¹⁶ ό.π., σ. 13.

³¹⁷ ο.π., σ. 13-16.

κρατουμένων και τον επαναπατρισμό των πολιτικών προσφύγων συνιστούν πολιτικές δραστηριότητες που ευθυγραμμίζονται απολύτως με την πολιτική γραμμή της ΕΔΑ. Αποδελτιώνοντας την *Αυγή* και το *Δελτίο της ΠΕΓ* ο συντάκτης παραθέτει χαρακτηριστικά αποσπάσματα από τις εκδηλώσεις της ΠΕΓ που πιστοποιούν τον πολιτικό χαρακτήρα της οργάνωσης. Ακόμη όμως και στην περίπτωση που οι εκδηλώσεις δεν είναι πολιτικές και οργανώνονται με άλλες αφορμές π.χ. φιλανθρωπικού ή επετειακού χαρακτήρα πάντα «ελλοχεύει ο κίνδυνος» για το πως θα καταλήξει η εκδήλωση. «Αι υπό της ΠΕΓ διοργανούμεναι εορταί, όπως λόγου χάριν η εορτή της γυναίκας, έχουν καθορισθή υπό της κομμουνιστικής της ηγεσίας προς εκτέλεσιν ανειλημμένων καθηκόντων και έχουν σκοπόν την προβολήν και ανάπτυξιν της ΠΕΓ και την διοχέτευση της γραμμής της ΕΔΑ και του ΚΚΕ».³¹⁸

«Το καθήκον των Ελληνίδων» σύμφωνα με το προτελευταίο κεφάλαιο της «μελέτης» είναι «να αντιληφθούν τους πραγματικούς σκοπούς και τις επιδιώξεις αμέσους και απώτερας της ΠΕΓ και τον αληθή χαρακτήρα ταύτης, η οποία δεν είναι τίποτα άλλο ει μη εν εκ των πολλών προσωπείων του Διεθνούς Κομμουνισμού εν Ελλάδι, του ΚΚΕ και της ΕΔΑ, μια μετωπική κομμουνιστική οργάνωσις»³¹⁹. Ο συντάκτης θεωρεί πως όλες οι Ελληνίδες οφείλουν να απορρίψουν κάθε ιδέα συνεργασίας με την οργάνωση και επίσης να διακηρύττουν ότι η «ΠΕΓ αποβλέπει στην παγίδευση των γυναικών, την βαθμιαίαν και αθόρυβον κομμουνιστική διάβρωση» τους. Όσες δε, γυναίκες είναι ήδη μέλη της ΠΕΓ οφείλουν πάραυτα να αποχωρήσουν και να καταγγείλουν δημόσια την ΠΕΓ και «να αποκαλύψουν το αληθές κομμουνιστικό πρόσωπό της».

Το καθήκον των αρχών ήταν – σύμφωνα με το συντάκτη του φυλλαδίου- να ενημερώσουν όλες τις δημόσιες υπηρεσίες, τα δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια, τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων, τους γυναικείους συλλόγους και γενικώς όλους τους φορείς που πιθανώς μπορεί να εμπλακούν με την ΠΕΓ. Οι αρχές επίσης οφείλουν να διαφωτίσουν την κοινή γνώμη «δια παντός διαφωτιστικού μέσου επί των παγίδων της ΠΕΓ». Οι συνεργαζόμενοι με την ΠΕΓ σύλλογοι πρέπει να κοινοποιήσουν ότι δεν τους συνδέει τίποτα με την οργάνωση και «οφείλουν να αποκαλύψουν το ψεύδος της και την δολιότητα της». Τέλος ο συντάκτης προτείνει να ενισχυθούν όλες οι μη κομμουνιστικές γυναικείες οργανώσεις προκειμένου «να δραστηριοποιηθούν δια την αληθή εξύψωσιν της γυναικός και την εξουδετέρωσιν της

³¹⁸ ό.π., σ.33-34.

³¹⁹ ό.π., σ. 42.

αντεθνικής και ύπουλου δράσεως της ΠΕΓ και την απομόνωσιν ταύτης από τας μάζας των ελληνίδων γυναικών».³²⁰

Από την ανάγνωση του φυλλαδίου αποτυπώνεται με μεγάλη σαφήνεια επομένως η εικόνα και η πολιτική ταυτότητα της οργάνωσης σύμφωνα με τις αρχές ασφάλειας. Προφανώς η ΠΕΓ δεν ήταν η οργάνωση που ήταν συντεταγμένη με τους όρους που έθετε η εθνικοφροσύνη. Οι διώξεις και η παρεμπόδιση του έργου της που αντιμετώπισε η ΠΕΓ και τα παραρτήματά της, ήταν επομένως προϊόν αυτής της αντίληψης με την οποία ήρθαν αντιμέτωπες όλες οι οργανώσεις που πρόσκεινταν στον χώρο της αριστεράς και λειτούργησαν ως οι μετωπικές μαζικές οργανώσεις της. Το φυλλάδιο ήταν ενταγμένο στην επίσημη αντικομμουνιστική προπαγάνδα η οποία συστηματοποιήθηκε με την συγκρότηση και την λειτουργία της Γενική Διεύθυνσης Εθνικής Ασφάλειας το 1959.³²¹ Βασική μέριμνα της ΓΔΕΑ ορίζεται ο συντονισμός των ενεργειών μεταξύ των διαφόρων κρατικών υπηρεσιών που ασχολούνταν με τις διώξεις εναντίον της αριστεράς. Συστηματοποιείται και οργανώνεται ο κρατικός μηχανισμός θορυβημένος από την απήχηση που αποκτά η ΕΔΑ και μετά το επιτυχημένο αποτέλεσμα που αποσπά στις βουλευτικές εκλογές του 1958.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι τόσο η αντίληψη της ΕΔΑ για την ΠΕΓ όσο και η αντίστοιχη της των αρχών ασφαλείας διαγράφουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά της οργάνωσης. Η ένωση όντως λειτούργησε ως μετωπικό σχήμα της αριστεράς στο χώρο του γυναικείου κινήματος. Η οργανωτική της εμβέλεια εκτεινόταν και σε άλλους χώρους εκτός της αριστεράς ωστόσο ήταν σε ένα μεγάλο βαθμό οργάνωση καθοδηγούμενη από την ΕΔΑ. Το ζήτημα των μαζικών μετωπικών οργανώσεων που καθοδηγούνταν ή πρόσκεινταν σε κάποιο πολιτικό χώρο ήταν σύνηθες φαινόμενο. Στην σφαίρα επιρροής της ΕΔΑ άνηκαν και λόγω αντικειμένου τα σωματεία των συγγενών των πολιτικών κρατουμένων και εξορίστων³²², των συγγενών των πολιτικών προσφύγων³²³ καθώς και των ενώσεων των αγωνιστών της εθνικής

³²⁰ ό.π., σ. 43.

³²¹ βλ. Ιωάννα Παπαθανασίου, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά 1951-1967. Το Αρχείο της*, Αθήνα, ΑΣΚΙ-ΕΚΚΕ-Θεμέλιο, 2001, σ.59.

³²² Η «Πανελλήνιος Ένωσης Οικογενειών πολιτικών εξορίστων και φυλακισμένων» (Π.Ε.Ο.Π.Ε.Φ.) (1950 – 1954) και ο «Αθηναϊκός Σύλλογος Οικογενειών Πολιτικών Εξορίστων και Φυλακισμένων» (Α.Σ.Ο.Π.Ε.Φ.) (1958 – 1967).

³²³ Η «Ένωσης συγγενών των ευρισκομένων εις το εξωτερικόν πολιτικών προσφύγων» (Ε.Σ.Σ.Ε.Π.Π.) (1962 – 1967).

αντίστασης και των θυμάτων της Γερμανικής Κατοχής³²⁴. Επίσης στον τομέα του κινήματος ειρήνης³²⁵ ή στις αντίστοιχες οργανώσεις που δραστηριοποιούνταν στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των κινήσεων για τον εκδημοκρατισμό και την αποκατάσταση της συνταγματικής νομιμότητας, η παρουσία της καθοδήγησης της ΕΔΑ ήταν καταλυτική. Μέσω αυτής της τακτικής η ΕΔΑ απευθυνόταν στον μαζικό χώρο, σε πλατύτερα στρώματα που δεν ήταν απαραίτητα μέλη της αλλά συμπαθούντες του χώρου ή «συνοδοιπόροι του κομμουνισμού» κατά την ορολογία των αρχών ασφαλείας. Με αυτόν τον τρόπο επηρέαζε ή ιεραρχούσε τις επιλογές και τις προτεραιότητες των οργανώσεων σε πολιτικές επιλογές συντεταγμένες με τις δικές της θέσεις.

³²⁴ Πρόκειται για τις ενώσεις : «Πανελλήνιος Ένωσις Αγωνιστών Εθνικής Αντίστασης» (Π.Ε.Α.Ε.Α.) (1964 – 1967), «Πανελλήνιος Ένωσις Αναπήρων και τραυματιών Εθνικής Αντίστασης περιόδου 1941 – 1944» (Π.Ε.Α.Τ.Ε.Α.) (1961 – 1967), «Πανελλήνιος Ένωσις Αξιωματικών και Υπαξιωματικών Εθνικής Ανιστάσεως» (Π.Ε.Υ.Ε.Α.) (1964 – 1967), «Πανελλήνιος Ένωσις Θυμάτων Γερμανικής Κατοχής «Ο Φοίνιξ» (1959 – 1967).

³²⁵ Στο τομέα του κινήματος ειρήνης δραστηριοποιούνταν οι οργανώσεις: «Ελληνική Επιτροπή δια την Διεθνή Ύφεσιν και την Ειρήνην» (Ε.Ε.Δ.Υ.Ε.) (1955 – 1967), ο «Σύνδεσμος Νέων δια τον πυρηνικόν αφοπλισμόν “Bertrand Russel”» (1960 – 1967), η «Εργατική Κίνησις δια τον αφοπλισμόν και την ειρήνην» (Ε.Κ.Δ.Α.Ε.) (1960 - 1967).

Ε. Αντί επιλόγου

Συγκροτημένη μέσα σε μια ευνοϊκή πολιτική και κοινωνική συγκυρία η ΠΕΓ αποτέλεσε μια μαζική γυναικεία οργάνωση που συσπείρωσε στην διάρκεια της τρίχρονης λειτουργίας της, γυναίκες από όλη την Ελλάδα, «προοδευτικών» κυρίως πολιτικών φρονημάτων. Η δραστηριότητα της υπήρξε πολυεπίπεδη και ξεπέρασε τους προγραμματικούς της σκοπούς που επικεντρώνονταν στην βελτίωση της θέσης της γυναίκας και του παιδιού στην ελληνική κοινωνία· η δράση της είχε πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις.

Συστατικό στοιχείο της ταυτότητας της αποτελούσε η σχέση της με την αριστερά· σαφώς αποτέλεσε ένα μετωπικό σχήμα της, παρόλο που τα μέλη της δεν ήταν απαραίτητα κομματικοποιημένα ή δεν προέρχονταν αποκλειστικά από τον αριστερό πολιτικό χώρο. Ωστόσο η πολιτική της ΕΔΑ επιδρούσε τουλάχιστον στις ιεραρχήσεις των προτεραιοτήτων της οργάνωσης, καθώς σε προγραμματικό επίπεδο υπήρχαν συγκλίσεις ως προς τις διεκδικήσεις που εξέφρασε η οργάνωση και στις θέσεις που διατύπωνε η ΕΔΑ για τις γυναίκες. Ο τρόπος με τον οποίο οι κομματικοί σύνδεσμοι λειτουργούσαν στο εσωτερικό της οργάνωσης, αποτελεί ιδιαίτερα ενδιαφέρον ζήτημα προς διερεύνηση. Όπου υπήρξαν γραπτά στοιχεία επιχειρήθηκε η ανάδειξη του, όμως για να αποδοθεί καλύτερα αυτή η διάσταση θα ήταν ιδιαίτερα διαφωτιστική η συνδρομή των προσωπικών μαρτυριών.

Οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες στο πλαίσιο των οποίων λειτούργησε η ΠΕΓ επέδρασαν πολλαπλώς στην διαδρομή της, γεγονός που ίσχυε βέβαια και για τις προγενέστερες γυναικείες οργανώσεις που εντάσσονται στο ελληνικό γυναικείο κίνημα. Το πολιτικό πλαίσιο και οι κοινωνικές συνιστώσες του όριζαν κάθε φορά τα διαφορετικά αιτήματα, τον τρόπο διεκδίκησης τους, τις δυνατότητες έκφρασης και την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων. Αν το γυναικείο κίνημα του μεσοπολέμου κινήθηκε με σχεδόν όλες τις τάσεις του διεκδικώντας την νομική εξίσωση ανδρών και γυναικών και το δικαίωμα της ψήφου, στην δεκαετία του '40 η Γερμανική Κατοχή και ο εμφύλιος πόλεμος δημιούργησαν διαφορετικές πραγματικότητες, φέρνοντας τις γυναίκες στο δημόσιο πεδίο ως μαχήτριες. Αντίστοιχα στην μετεμφυλιοπολεμική περίοδο ιδιαίτερα μετά την κατοχύρωση του εκλογικού δικαιώματος των γυναικών τα αιτήματα μετατοπίστηκαν και σε άλλα πεδία της κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

Φορέας πολλαπλών αιτημάτων για την βελτίωση της θέσης των γυναικών, η ΠΕΓ δεν περιορίστηκε μόνο στη διατύπωση και στην διεκδίκησή τους από τους αντίστοιχους φορείς αλλά συνέταξε προγράμματα και επιχείρησε την εφαρμογή τους

με στόχο –στο μέτρο των δυνατοτήτων της-, την σταδιακή αλλαγή των όρων ζωής, μόρφωσης, εργασίας και ψυχαγωγίας των γυναικών.

Βασικός άξονας τόσο για την οργανωτική της ανάπτυξη όσο και για την εφαρμογή των προγραμματικών της σκοπών υπήρξε η συνεργασία με τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, σε μια εποχή ανάπτυξης της τελευταίας με κυριαρχική την παρουσία της Αριστεράς. Κίνηση καταλυτική που όντως απέδωσε στην δυνατότητα παρέμβασης της ΠΕΓ σε τοπικό επίπεδο με ουσιαστικό τρόπο για την βελτίωση της ποιότητας ζωής. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό πώς όπου υπήρχαν ισχυρά στηρίγματα της οργάνωσης στα δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια τόσο τα συνοικιακά όσο και τα περιφερειακά παραρτήματα ανέπτυξαν μεγαλύτερη δραστηριότητα.

Τα προγραμματικά της αιτήματα συνοψίζονταν στην κοινωνική, πολιτική και νομική ισοτιμία των γυναικών. Τα αιτήματα εκφράστηκαν με τις επιμέρους διεκδικήσεις, διέτρεξαν πολλά πεδία της σύγχρονης τους κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας. Η προάσπιση των δικαιωμάτων των εργαζομένων γυναικών στο επίπεδο της αμοιβής, των συνθηκών εργασίας και της συνταξιοδότησης καθώς και η προστασία και η υιοθέτηση ευεργετικών μέτρων για τις εργαζόμενες μητέρες αποτέλεσαν βασικά αιτούμενα της Ένωσης. Παράλληλα η εκπαίδευση των γυναικών και ιδιαίτερα το μεγάλο ποσοστό αναλφαριθμητισμού που παρατηρούνταν ιδιαίτερα στον γυναικείο πληθυσμό κινητοποίησαν την ΠΕΓ που σχεδίασε και εφάρμοσε προγράμματα που αφορούσαν την επιμόρφωση ενηλίκων. Στον τομέα του παιδιού δραστηριοποιήθηκε επίσης ενεργά διεκδικώντας την δωρεάν εκπαίδευση και την δυνατότητα όλων των παιδιών να συμμετάσχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία και οργανώνοντας προγράμματα που αφορούσαν την εξωσχολική δραστηριότητα και την ψυχαγωγία των παιδιών. Η ψυχαγωγία και η κατάρτιση των γυναικών με την οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και επιμορφωτικών διαλέξεων εγγραφόταν στις βασικές μέριμνες της οργάνωσης.

Η οργανωτική ανάπτυξη που σχεδίαζε να αποκτήσει η ένωση πανελλαδικά τελικώς δεν κατέστη δυνατή. Τα παραρτήματα της λειτούργησαν κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας, αποκλείοντας σχεδόν το χώρο της υπαίθρου, λόγω των συνθηκών που επικρατούσαν εκεί. Ο εκφοβισμός που ασκούσαν οι αρχές ασφαλείας και το ζήτημα των διώξεων από τη συμμετοχή σε μια τέτοια κίνηση, η οποία ήταν καταχωρημένη ως «κομμουνιστική οργάνωση», λειτούργησε ως ανασταλτικός παράγοντας για την ανάπτυξη της ΠΕΓ στην επαρχία. Η οργανωτική αναδίπλωση

άλλωστε που παρουσίασε η οργάνωση ιδιαίτερα στην μετά τα Ιουλιανά περίοδο που εντάθηκαν οι διώξεις, οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στη συγκεκριμένη συγκυρία.

Ο χαρακτήρας της οργάνωσης παρόλο που αρχικά εστιάστηκε αποκλειστικά στις διεκδικήσεις που αφορούν την νομική και κοινωνική ισοτιμία των γυναικών είχε έντονη κοινωνική διάσταση. Εκτός των ενεργειών που αφορούσαν την κατεξοχήν στοχοθεσία της, οι κινήσεις της επεκτάθηκαν και σε θέματα της τρέχουσας επικαιρότητας. Οι προσπάθειες της για την υλική ενίσχυση των σεισμοπαθών της Ευρυτανίας και της Πελοποννήσου, η κινητοποίηση της για θύματα των βομβαρδισμών της Κύπρου, η συνδρομή της σε άλλα θέματα κοινωνικής πρόνοιας που εφαρμόζονταν κυρίως σε τοπικό επίπεδο όπως η βοήθεια σε οίκους ευγηρίας, η δημιουργία παιδικών βιβλιοθηκών και τόπων ψυχαγωγίας των παιδιών ήταν μερικές από τις πολλές δραστηριότητες που ανέπτυξε στον κοινωνικό τομέα. Παράλληλα ανταποκρινόμενη στα κειλεύσματα των καιρών συμμετείχε ενεργά στις κινητοποιήσεις που ακολούθησαν την πολιτική κρίση των Ιουλιανών καθώς και στις διαμαρτυρίες για την επίλυση του Κυπριακού. Αυτές οι αντιπροσωπευτικές ενέργειες αναδεικνύουν τον πολυδιάστατο χαρακτήρα που απέκτησε η Ένωση και την ουσιαστική της παρέμβαση στο κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι.

Αν η εργασία επιχείρησε να διαγράψει το πλαίσιο, τα βασικά χαρακτηριστικά και την οργανωτική διάρθρωση της οργάνωσης ωστόσο υπάρχουν ή προκύπτουν ζητήματα που σχετίζονται με το θέμα και θα άξιζε να διερευνηθούν. Για παράδειγμα θα άξιζε να διερευνηθούν οι σχέσεις της ΠΕΓ με άλλες γυναικείες οργανώσεις που λειτούργησαν παράλληλα και ενδεχομένως υπάγονταν σε άλλο ιδεολογικό πλαίσιο. Θα είχε ενδιαφέρον να μελετηθούν οι προγραμματικές τους συγκλίσεις αλλά και οι ενδεχόμενες τάσεις για συνεργασία προκειμένου να ευοδωθούν τα κοινά αιτήματα και οι διεκδικήσεις τους. Παράλληλα θα άξιζε να διερευνηθεί η επίδραση της ΠΕΓ στην ίδια την Αριστερά, στον τρόπο που η ΕΔΑ αντιμετώπιζε τις γυναίκες. Πόσο η ΠΕΓ χρησιμοποιήθηκε ως μηχανισμός προσέγγισης των γυναικών για την μετέπειτα κομματική αξιοποίηση της ή μπόλιασε με τα αιτήματα και τους προβληματισμούς της την συνολική ταυτότητα της Αριστεράς;

Εκφράζοντας τα αιτήματα «του άλλου μισού του ουρανού» σε μια περίοδο που χαρακτηρίστηκε από συλλογικές δράσεις, μεγάλες κινητοποιήσεις και πολιτικές αλλαγές η ΠΕΓ διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στις διεκδικήσεις των γυναικών. Χωρίς δραστικές ανατροπές αλλά δρώντας με συστηματικότητα και συνέπεια, με παρεμβάσεις που αφορούσαν τις γυναικείες διεκδικήσεις επιχείρησε να διαδραματίσει

έναν ουσιαστικό ρόλο στον κοινωνικό χώρο. Ωστόσο η δυναμική που κατάφερε να αποκτήσει στην βραχύβια περίοδο λειτουργίας της, ανακόπηκε βίαια από την επιβολή της δικτατορίας των συνταγματαρχών που ήρθε να επισφραγίσει με τον πιο δραματικό τρόπο την πολιτική εκτροπή που είχε ήδη δρομολογηθεί από την περίοδο των Ιουλιανών.

ΠΗΓΕΣ

Πρωτογενείς πηγές

- Αρχείο της «Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών (ΠΕΓ)», ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ κ. 319 – 324.
- Γυναικεία Βοηθητική Επιτροπή της ΕΔΑ, ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, κ. 316 – 318.

Βιβλιογραφία

Εκδόσεις της ΠΕΓ

- *Καταστατικό της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών*, Αθήνα 1964.
- *Δελτίο της Πανελλαδικής Ένωσης Γυναικών*, 1964 – 1967.
- *Ημερολόγιο 1966. Πανελλαδική Ένωση Γυναικών*, ΠΕΓ, Αθήνα [1966].
- *Ημερολόγιο 1967. Πανελλαδική Ένωση Γυναικών*, ΠΕΓ, Αθήνα [1967].

Βιβλία

- Άβδελά Έφη –Ψαρρά Αγγέλικα, *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Μια ανθολογία*, Γνώση, Αθήνα 1985.
- Άβδελά Ε. – Ψαρρά Αγγ. (επιμέλεια), *Σιωπηρές Ιστορίες, Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.
- Αλιβιζάτος Νίκος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922 – 1974). Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1995.
- Βασιλείου Βίργω, *Ένα κλωνάρι ανθισμένο ρείκι*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999.
- Βερβενιώτη Τασούλα, *Η γυναίκα της αντίστασης. Η είσοδος της γυναίκας στην πολιτική*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994.
- Βερναρδάκης Χριστόφορος - Μαυρήs Γιάννης, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα. Οι προϋποθέσεις της μεταπολίτευσης*, Εξάντας, Αθήνα 1991.
- *Γυναίκες στην Αντίσταση. Μαρτυρίες*, Κίνηση «Η γυναίκα στην Αντίσταση», Αθήνα, 1982.

- Γιαννοπούλου – Τριάντη Αλεξάνδρα, *Όρθιες στη θύελλα, Γυναικείες Φυλακές Πάτρας 1948 – 1952*, Βιβλιοπωλείο Χρυσάφη Πανέζη, Αθήνα [1990].
- *Γυναίκες εξόριστες στα στρατόπεδα του Εμφυλίου. Χίος - Τρίκερι - Μακρόνησος – Αι Στράτης 1948 – 1954*, Καστανιώτης, Αθήνα 1996.
- *Η δράση των γυναικών της ΕΔΑ στη Βουλή*, εκδ. της Κεντρικής Γυναικείας Βοηθητικής Επιτροπής ΕΔΑ, [Αθήνα 1961].
- Θεοδώρου Βικτωρία (επιμ.), *Στρατόπεδα Γυναικών. Εννέα θαμένα τετράδια με αφηγήσεις κρατουμένων γυναικών στα στρατόπεδα Χίου, Τρίκερι, Μακρονήσου στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου 1947 – 1951*, Αθήνα 1976.
- Θανασέκου Βάσω, *Η θέση της γυναίκας και ο ρόλος της στην οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας μας*, Εισήγηση της κ. Βάσως Θανασέκου στην Α΄ Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ, Αθήνα 1956.
- Καραγιώργη Μαρία, *Μέχρι την απόδραση*, Φυτράκης, Αθήνα 1989.
- Καραγιώργη Μαρία, *Περιμένοντας την ειρήνη...*, Προσκήνιο, Αθήνα 2005.
- Καρρά Μαρία, *«Εμείς οι απ' έξω»*, ΠΕΟΠΕΦ: 1948 - 1954 *Μια μικρή εποποιΐα*, Κωσταράκης, Αθήνα 1995.
- Κωτσάκη Μαργαρίτα, *Μια ζωή γεμάτη αγώνες*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1987
- Λαζαρίδου Μαργαρίτα, *Πόλεμος και αίμα. Ταξείδι στο παρελθόν – Ταξείδι στον πόνο*, Διογένης, Αθήνα χ.χ..
- Μόσχου – Σακορράφου Σάσα, *Ιστορία του ελληνικού φεμινιστικού κινήματος*, Αθήνα 1990.
- Λιναρδάτος Κώστας, *Από τον εμφύλιο στη Χούντα*, 5 τόμοι, Παπαζήσης, Αθήνα 1977 – 1986.
- Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946 – 1967*, Πατάκη, Αθήνα 2001.
- Ξηραδάκη Κούλα, *Το φεμινιστικό κίνημα στην Ελλάδα (1830-1936). Πρωτοπόρες Ελληνίδες*, Γλάρος, Αθήνα 1988.
- Α΄ Πανελλαδικό Συνέδριο Γυναικών. Αθήνα, Μάης 1946 (*Ντοκουμέντα από το αρχείο της Ρόζας Ιμβριώτη*), εκδ. ΟΓΕ, Αθήνα 1985.
- *Πανελλαδική Ένωση Γυναικών. Τι είναι – τι θέλει – Πως εργάζεται.*, Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, Γενική Διεύθυνση Εθνικής Ασφάλειας, Αθήνα 1967.
- Παντελίδου – Μαλούτα Μάρω, *Μισός αιώνας γυναικείας ψήφου. Μισός αιώνας γυναίκες στη Βουλή*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2006.

- Παπαδημητρίου – Μαυρουδή Ειρήνη, *Γυναίκες στην εξορία*, Κέδρος, Αθήνα 1979.
- Παπαδούκα Ολυμπία, *Γυναικείες Φυλακές Αβέρωφ*, Αθήνα 1981.
- Παπαθανασίου Ιωάννα, *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά 1951 – 1967. Το Αρχείο της*, ΕΚΚΕ-Θεμέλιο, Αθήνα 2001.
- Σβορώνος Νίκος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας (με βιβλιογραφικό οδηγό του Σπ. Ασδραχά)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1976.
- Στεφάνου Παγώνα, *Των Αφανών. Δύο τετράδια. Δύο δεκαετίες*, Τυπογραφείο Σπύρου Λένη, Αθήνα 1997.
- *Σύγχρονοι Προβληματισμοί του γυναικείου κινήματος*, Σεμινάριο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών 12-16 Φεβρουαρίου 1979, Εκδόσεις της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, Αθήνα χ.χ..
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Τραγωδία, Από την απελευθέρωση στους συνταγματάρχες*, Νέα Σύνορα – Α. Λιβάνη, Αθήνα 1981.
- Meynaud J., *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, Αθήνα 1966.

Άρθρα

- Αβδελά Έφη, «Οι γυναίκες, κοινωνικό ζήτημα» στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Ο Μεσοπόλεμος 1922 – 1940*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002, Β' τόμος, σ. 337 – 359.
- Βερβενιώτη Τασούλα, «Η θεσμοθέτηση του δικαιώματος της ψήφου των γυναικών από το ελληνικό αντιστασιακό κίνημα», π. *Δίνη*, τ. 6 (1993), σ. 180 – 195.
- Βερβενιώτη Τασούλα, «Το δίλημμα και το τίμημα των γυναικών της Αντίστασης», *Τα Ιστορικά*, 16/31 (1999), σ. 381 – 418.
- Βερβενιώτη Τασούλα, «Οι μαχήτριες του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας», στο Ηλ. Νικολακόπουλος, Αλ. Ρήγος, Γρ. Ψαλλίδας (επιμ.), *Από την Βάρκιζα στον Γράμμο*, Θεμέλιο, Αθήνα 2002, σ.125 – 142.
- Γιάννου Μ., *Κομματική οικοδόμηση στις γυναίκες*, π. *Ελληνική Αριστερά*, τ.24 (Ιούλιος 1965), σελ. 69 – 75.
- Βέττα Φ., *Η παραγωγική απασχόληση των γυναικών*, π. *Ελληνική Αριστερά*, τ. 24 (Ιούλιος 1965), σελ. 62 – 68.

- Κωνσταντίνου Ζωή, *Το ΚΚΕ και το δημοκρατικό κίνημα των γυναικών*, *Νέος Κόσμος*, αρ.12, 12/1965, σ.21-27. (Αναδημοσιεύθηκε στο π. *Ελληνική Αριστερά*, τ. 30 (1/1966), σελ. 58 – 61).
- Ζωή Λιναρδάτου, «Ενιαία πάλη για την λύση των γυναικείων αιτημάτων», *Νέος Κόσμος*, τ.12, 12/1964, σ.47-53
- Λιναρδάτου Ζωή, *20 χρόνια από την δημιουργία της ΠΔΟΓ*, π. *Νέος Κόσμος*, τ.1, Ιανουάριος 1966, σελ. 116 – 118.
- Μπουτζουβή – Μπανιά Αλέκα, «Προσέγγιση στο οδοιπορικό μιας γυναίκας: Διαμάντω Τσιάκα – Γκριτζώνα», *Δίνη*, τ. 6 (5/1993), σ. 196 – 229.
- Μαρία Μωραΐτη, «Το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα στην περίοδο 1940 – 1967» στο *Σεμινάριο της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών. Σύγχρονοι προβληματισμοί του γυναικείου κινήματος 12-16 Φεβρουαρίου 1979*, εκδόσεις της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, Αθήνα χ.χ., σ. 46 – 80.
- Παπαθανασίου Ιωάννα, «Όρια και δυναμική της ένταξης στην προδικτατορική ΕΔΑ. Απόπειρα καταγραφής της αριθμητικής εμβέλειας, της γεωγραφικής κατανομής και της κοινωνική σύνθεσης του αριστερού πληθυσμού», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 86 (1995), σ. 21 – 82.
- Σαμίου Δήμητρα, «Τα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών», *Μνήμων*, τ. 12 (1989), σ. 161 – 172.
- Ψαρρά Αγγέλικα, «Φεμινίστριες, σοσιαλίστριες, κομμουνίστριες: γυναίκες και πολιτική στο μεσοπόλεμο» στο Γ. Δ. Μαυρογορδάτος, Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημικές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1988, σ. 67 – 82.
- Ψαρρά Αγγέλικα, «Χρονικό μιας μετάβασης (1934 – 1948)», π. *Διαβάζω*, τ. 198, 14/9/1988, σ. 29 – 36.
- Ψαρρά Αγγέλικα, «Η 8 του Μάρτη, οι κομμουνίστριες και η πολιτική, Μια μέρα στα ΑΣΚΙ», π. *Αρχειοτάξιο*, τ. 5, Μάιος 2003, σ. 64 – 72.
- Ψαρρά Αγγέλικα, «8 Μαρτίου: Σχόλιο στο χρονικό μιας επετείου», π. *Δίνη*, τ.7, 1994, σ. 210-224.
- *Διαβάζω*, [Αφιέρωμα : Το ελληνικό φεμινιστικό έντυπο], αρ.φ. 198, 14/9/1988.